

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

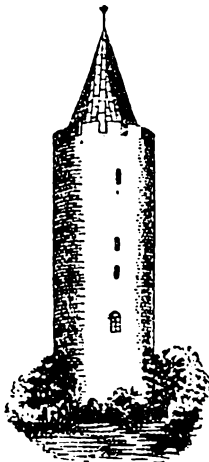
11. AARGANG 1922.

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1922.

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

11. AARGANG 1922.

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1922.

Provst Dr. theol. **W. Fr. Engelbreth**,
i 64 Aar Sognepræst for Lyderslev
og Frøslev Menigheder.
Ved *H. Dragehjelm*.

Motto: Mindets Træer er evigt grønne.
Axel Jul.

Tager Læseren frem Kirkehistoriske Saml. (4. Række 4. B. 1895—97, 5. Række 5. Bind 1909—11 og 6. B. 1911—13), vil Provst *Engelbreths* Levned findes der i en betydelig udførligere Fremstilling, end Pladsen her tillader. Nævnte Værks Læsekreds er jo ret begrænset. Ønsket om at ogsaa andre, og da navnlig Læsere i Syd-Stevns og i det øvrige Præstø Amt, skulde faa et Indblik i den betydelige Personligheds Livsførelse, her skal skildres, har foranlediget nærværende Artikel. De paagældende Afhandlinger i Kirkehist. Saml. er Grundlaget for Fremstillingen her. Den kirkehistoriske Forfatter har haft Adgang til og udnyttet samtlige Kilder. Er Fremstillingen her saaledes en Genfortælling i Uddrag, mener disse Linjers Meddeler dog med Artiklen at kunne yde sit Bidrag til den gamle Præsteskikkelses Minde — uden derved at tilegne sig en andens Arbejde. Der meddeles to originale skriftlige Bidrag, Fund i Syd-Stevns, som hver for sig kaster sit ejendommelige Lys over Provst E.'s Person. Ingen af dem turde have været den kirkehistoriske Forfatter bekendt. Gennem Udtalelser i E.'s gamle Sogne har Meddeleren et levende Indtryk af Mindets Magt i Folkemunde, og enkelte Træk herom

medtages. Den 22. Maj vil være 60 Aars Dagen for Provst E.'s Død. Lad denne Omstændighed være Anledningen til, at hans Minde fremdrages i Aarbogen!

Wolf Frederik Engelbreth blev født i Korsør den 11. April 1771. Faderen, Søren E., var i 1768 bleven udnævnt til Amtsforvalter i Antvorskov og Korsør Amter med Bolig i Korsør, hvor han 1774 tillige blev Borgmester. Familien var af norsk Herkomst. Allerede i 1775 blev Wolf Frederiks Fader paa Grund af sin ualmindelige Dygtighed og Indsigt i Landboforhold kaldet til kommitteret i Rentekammeret. Det blev saaledes ham, der gav Udkastet til den betydningsfulde Forordning af 4. April 1781 om Jordfællesskabets Ophævelse.

Ved sin Udnævnelse i Rentekammeret flyttede E. til Hovedstaden. Hans unge Hustru var en Datter af Amtsforvalter *Teilman* i Vordingborg. Deres to Sønner var Andreas og Wolf Frederik. Den ældste døde, til stor Sorg for Forældrene, allerede i en ung Alder efter en ulykkelig Hændelse, og med desto større Kærlighed omfattede de den efterlevende Søn. Da han var bleven Student, ønskede han at studere Medicin, men føjede sig efter sine Forældres Ønske og valgte Teologien.

Kun 19 Aar gl. tog den unge E. i 1790 sin Embeds-eksamen. Under Studiet var hans videnskabelige Tilbøjelighed bleven vakt, og hans Forældres gunstige Pengeforhold tillod ham at fortsætte Studeringerne. Der var paa den Tid blandt flere fremragende danske lærde vakt en betydelig Interesse for Fastsættelsen af det ny Testaments Grundtekst ved Sammenligning af alle forhaandenværende gamle Haandskrifter baade her og i Udlandet. Det Arbejde havde den unge Kandidats hele Hjerte. Forældrene stillede Midler til hans Raadighed, saa han ved Rejse til fremmede Universiteter kunde uddanne sine sproglige Kundskaber med nævnte Tekststudium for Øje.

E. tiltraadte sin Rejse i Sommeren 1791! Først opholdt han sig i Kiel; men det var navnlig ved sit halvandetårige Ophold i Göttingen i en Kreds af fremragende lærde, at

han fik lagt en solid Grund for sine sproglige, særlig orientalske Studier. Ved sit elskværdige og livlige Væsen vandt han her som overalt, hvor han kom hen paa sin lange Rejse, en stor Vennekreds baade blandt ældre og yngre Studiefæller.

Efter et Ophold undervejs i Wien naaede E. i 1793 Rom, hans Rejses Hovedmaal. Det var den for sin Venlighed mod danske Videnskabsmænd saa kendte Kardinal *Stefan Borgia*, han især kom i Berøring med og i Taknemmelighedsgæld til. En anden, hvem E. dog knyttedes ikke mindre til, var hans Landsmand *Zoëga*, der regnedes for sin Tids ypperste lærde i Rom. Zoëga var Oldtidsgransker og især en fremragende Kender af gammelægyptisk Sprog, som E. maatte studere for at kunne klare Bibelteksterne.

Kardinal Borgia skaffede E. al ønskelig Adgang til Pave-Biblioteket. Desuden havde B. sit eget Bibliothek, hvor de ægyptiske Bibelhaandskrifter paa Pergament opbevaredes. Ugder sit travle, fængslende Arbejde glemte E. Tiden, og Forældrene længtes efter at faa Sønnen hjem. Ved en Henvendelse fra Kardinalens Side udvirkedes dog, at E. blev endnu nogen Tid i den evige Stad sammen med sine Venner blandt Videnskabsmænd og Kunstnere. I halvandet Aar arbejdede han her. Han samlede ogsaa Bidrag til sin Landsmand Biskop *Birchs* paatænkte Udgave af det ny Testaments Apokryfer. Sit Hovedarbejde, Gennemgangen af Kardinalens ægyptiske Bibelhaandskrifter, maatte E. dog vente mange Aar paa at se offentliggjort.

Hjemme havde E.'s Fader ikke været uvirksom med Hensyn til Sønnens Fremtid. Som den praktiske Mand han var, havde han i Tide haft Opmærksomheden rettet paa at skaffe Sønnen en god Ansættelse ved hans Hjemkomst. Ved Pastor *Buchs* Død i Foraaret 1795 var Kaldet i Lyderslev og Frøslev i Stevns bleven ledigt. Kaldsretten udøvedes paa den Tid af Grev *J. G. Moltke* til Bregentved, hvem E.'s Fader var kendt med fra hans Ministertid. Paa Sønnens Vegne, og vel uden at denne var spurgt derom,

afgjorde Faderen den hele Sag. Paa Vejen hjem, hvor den unge Kandidat havde endnu et Par Studieophold at gøre, modtog han Underretning om, at han var kaldet som Præst til ovennævnte Embede.

Efter 4 Aars Udrejse var E. da atter hjemme og kun 24 Aar gammel kaldet til Præst paa det Sted, hvor han skulde forblive i et Par Menneskealdre. Da han endnu ikke havde fyldt sit 25. Aar, kunde han ikke straks overtage Præstegerningen. Det blev da ordnet saaledes, at en fhv. Missionær i Grønland *Fred. Chr. From* konstitueredes til indtil videre at betjene Embedet. E. ordineredes af Biskop *Balle* i 1795, men tiltraadte altsaa først selv i Foraaet 1796. Kort derefter holdt han Bryllup med sin tilbedte *Conradine Maria Lund*, Datter af Materialforvalter L. ved Holmen. Hun fødte ham Aaret efter en Datter, men allerede Aaret derpaa skulde E. friste den tunge Sorg at miste sin unge Hustru. E. sad nu tilbage i sin Præstegaard som Enkemand med det lille moderløse Barn. Hans Venner havde ondt af ham i hans Ensomhed, og de udsøgte derfor en ny Hustru for ham. Han havde ganske vist aldrig set hende og hun heller ikke ham. Men Vennernes Anbefaling paa begge Sider afgjorde Sagen! Og der blev aldrig nogen Sinde nogen Anledning til at fortryde Forholdet paa nogen af Siderne. Hans anden Hustru, som E. holdt Bryllup med den 18. Januar 1799, hed *Kirstine Marie Petersen*, Datter af Godsejer P. til Engelholm.

Med den nye Hustru begyndte et nyt Liv i Lyderslev Præstegaard. Det havde naturligvis været en ret gennemgribende Livsforandring for den unge Mand, da han ombyttede det frie Rejseliv i Udlandet, Studierne der og Omgangen med Videnskabsmænd og Kunstnere, med den stille Virksomhed som Landsbypræst. Han havde dog gode Betingelser for at kunne gøre Fyldest i sit Kald. Vel havde E. levet sin Ungdom i en Vantroens og Fornægtelsens Tid. Og vel kunde han ikke begynde sin Præstegerning med den bestemte Opfattelse, som Livets Modning senere førte ham til. Men utvivlsomt har hans Moder haft en betydelig

Indflydelse paa Sønnens Sindelag, saa han ikke som saa mange unge den Gang led Skibbrud paa Troen. Desuden havde han en udmærket Støtte i sine to Morbrødre Præsterne *Hans* og *Peter Teilman* i henholdsvis Tølløse og Tostrup. „Saadanne Mænd“, hedder det hos E.'s Biograf „var i deres Tid Redskaber til den kristelige Tros og det kristelige Livs Forplantelse fra Slægt til Slægt.“

E. voksede i sit Kald. Et Vidnesbyrd om den Yndest, han snart vandt blandt sine Kaldsfæller, er, at han allerede i 1799, kun 28 Aar gl., valgtes til Herredsprovst. „Vel,“ siger hans Forgænger i Værdigheden, Provst *Lintrup*, „er han den yngste Mand i Herredet, men saa vidt jeg har lært ham at kende, er han en virksom og ordentlig Mand, samt nøjagtig i sine Forretninger, ligesom han er vederhæftig, hvad der heller ikke er en uvigtig Egenskab for en Provst.“

Som Provst faldt det i E.'s Lod i 1802 at indsætte den til Sognepræst i Spjellerup kaldede Kandidat *J.P. Mynster* i dennes Annekskirke Smerup. De to unge Præster forstod snart at skatte hinanden. Mynster udtaler i sit „Levnet“: „E. var en Mand af Kundskaber og videnskabelig Drift. I vort Samlivs Tid uddannede vi os med hinanden, og jeg tror, at ethvert Fremskridt, som jeg gjorde i kristelig Henseende, ogsaa blev hans. Han var en formuende Mand, havde en vakker Familie, et godt Bibliotek, og anskaffede sig stedse flere Bøger.“ Hin Tids aandelige, videnskabelige og kirkelige Strømninger havde aarvaagne lagttagere i de to Kaldsfæller. Da senere Mynster flyttede til København i 1811, fortsatte de hinandens gensidige Uddannelse gennem en rig Brevveksling. (Enkelte af E.'s Breve findes i Mynsters „Levnet“. M.'s Breve blev ved et Tilfælde fundne i Lyderslev Præstegaard midt i 90'erne, altsaa mere end 30 Aar efter at E. havde forladt Præstegaarden, og af den daværende Sognepræst, Provst *Hammershaimb* sendt til Redaktionen af Kirkeh. Saml. — se 4. Række 4. B. 1895—97).

Ogsaa sit særlige Studium fra Udenlandsrejsen viede E. sin Tid gennem Aarene. Han holdt stadig Forbindelsen vedlige med Zoëga i Rom og knyttede nye Forbindelser med

kyndige Mænd i de østerlandske Sprog, saaledes med den senere Biskop *Fr. Münter*. Et Skudsmaal i *L. M. Wedels* „Indenlandske Rejse“ fra 1803 giver et kort, men tydeligt Billede af E. og det Ry, han nød: „E. har rejst meget og opholdt sig i Rom, og været særdeles yndet af den lærde Kardinal Borgia. Præstegaarden er særdeles smuk, og nys opbygget og skønt møbleret. Anlægget i Haven lover noget ikke just almindeligt. Her er en prægtig Kornegn og velhavende Bønder, især i Lund.“

Alt syntes saaledes saare vel. Men nu kom til Genembrud en Nervesvækkelse, som E. havde paadraget sig, vistnok en Følge af Overanstrengelse, i tidligere Aar. Han forsøgte med en Baderejse til Driburg i Tyskland i 1804. Den ønskede Helbredelse udeblev imidlertid. Han gør da et nyt og omstændeligere Forsøg. Forinden ansøger han om at maatte nedlægge Provstegerningen, hvad der under Hensyn til hans Helbredstilstand indrømmes ham 1806. „Haab om,“ hedder det i Brevet til Biskop Balle, „nogensinde at erholde fuldkommen Helbred har jeg for lang Tid siden opgivet, og ingenlunde vover jeg at haabe mere end nogenledes taalelig Helbred, og det kun maaske.“ E. saa saaledes ret mørkt paa sin Fremtid. Kan han blot vinde Helbred, saa han ærlig og redelig kan tjene sin Menighed, vil han være glad!

I 1806 gav han sig da atter paa Vej til Driburg, først til Lands over de sydlige danske Øer, og saa med Smakken fra Nysted til Lübeck. Der skulde heldigvis vise sig et bedre Resultat af Udfærden denne Gang. Fodture i Bjergegnene i Türingen og Sachsen og Samlivet med Aandsfrænder — bl. a. traf E. Digteren *Adam Oehlenschläger*, der den Gang boede i Jena, — havde den gunstigste Indflydelse paa Helbredet. Fra E.'s Hjemkomst i September 1806 høres intet mere om Nervesvagheden.

E. var en Præst af, hvad man kalder, den gamle lutherske Skole. Drøftelsen af teologiske Emner var alle Dage hans Lyst, allerhelst dog hjemme i Studerekammeret paa Tomands Haand. Hvad han ansaa for sandt, kunde

han kæmpe for med stor Iver. Det viser den lange Række af større og mindre Skrifter, som i Aarenes Løb kom til at foreligge fra hans Haand. Hans Aandsarbejder vidner om det Fortrin, at Forfatteren helt kunde samle sit Sind og sig selv om, hvad der laa for. Partimand blev han aldrig. Han stod selvstændig og myndig i sin Opfattelse, fuldt ud Riddersmand i Aand og Hjerte.

Under Kirkekampen 1825 traadte E. mere frem i Forgrunden, end det vistnok ellers var den beskedne Mands Hensigt. Hidtil var det hans videnskabelige Ry, der havde baaret hans Navn udad. Fra nævnte Aar lærte endnu større Kredse hans Hjertelag som dansk Præst at kende. Anledningen til den saa kendte Kirkekamp var jo den af Prof. *H. N. Clausen* udgivne Bog: „Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus“, — det samme Skrift, der havde kaldt *Gundtvig* frem paa den kirkelige Valplads. Det var Clausens Haan mod Luther, som E. ikke kunde døje. I Dagbogen fra den sidste Udenlandsrejse 1806 fortæller E. om sit Besøg paa Wartburg: „I denne lille Kirke betraadte jeg med inderlig Følelse den Prækestol, fra hvilken den djærve, redelige Luther talte Sandhedens varme, kraftige, til Hjertet trængende Sprog, og mit Ønske var: Gud lad mig være Sandheden tro som han i Live; min Død vorde som hans!“ Dagbogens Ord skulde nu omsættes i Virkelighed. E. imødegik C.'s fjendske Dom med „Dr. Morten Luthers Forsvar i Anledning af Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausens Beskyldninger imod ham. Samlet af Luthers Skrifter og udgivet med nogle Bemærkninger.“

E. vandt særlig Anseelse og Yndest blandt Grundtvigs Kampfæller, der i ham saa en forbunden i deres Kirkekamp. Mynster, der aldrig blev Gundtvig god, rystede imidlertid paa Hovedet, da han saa Ungdomsvennen træde frem. Om noget Brud paa Venskabet blev der dog ikke Tale. Tværtimod kom i Stand mellem de to Aandsfrænder en meget ivrig Drøftelse for og imod Grundtvig i de følgende Aar. E. havde bestræbt sig for at være saa lidet personlig som muligt, hvad han fremhævede over for M.

I Adjunkt *J. C. Lindberg*, der paa Gundtvigs Vegne navnlig tog sig *E.'s* Skrift til Indtægt, saa *E.* en hensynsløs og modig Kæmper for en Idé. En saadan Mand maatte menneskelig set tiltale ham, i hvorvel Flertallet af den Tids Præster betragtede *L.* som en Urostifter, man helst skulde holde sig i tilbørlig Afstand fra. *E.* skrev bl. a. til ham: „Af Hjertet ønsker jeg, at Deres kristelige Kamp maa bringe sand Vinding for kristelig Sandhed; da høster De selv den skønneste Løn i Bevidstheden heraf; dog ønsker jeg tillige, at denne Kamp maa medføre Dem saa faa Ubehageligheder som muligt.“ Det er troligt, at *E.* hos *Lindberg* har genkendt en Del af sit eget Naturel, hvad man kommer til at tænke paa, naar man læser denne hans Udtalelse i Forbindelse med en anden i et Brev fra 1827 til Pastor *H. L. Møller*, senere i Gylling og i nogle Aar *E.'s* Nabopræst som Kapellan i Spjellerup. „Den Kunst at lægge Baand paa min Følelse og indre Erkendelse, naar jeg i Disput bliver varm (kun altfor tit desværre bliver jeg det), har jeg endnu ikke lært. Derfor strider jeg sjælden uden med Venner, som vil tilgive et eller andet hæftigt Ord, som muligt kan undslippe mig.“ *E.'s* Deltagelse i Kirkekampen var Udslag af en Kærlighedspligt mod Luthers Minde. Han og *Clausen* traadte senere hinanden nærmere.

I Gundtvigs mageløse Opdagelse — Trosbekendelsen som Kirkens bærende Grundlag — kunde *E.* slet ikke følge ham. Den grundtvigske Sondring mellem det levende Ord — Sakramenterne — og det døde Ord — Bibelen — kunde han ikke fatte. For *E.*, Tekst-Kritikeren og Granskeren, hvem det skrevne Ord var et Evangelium, stod det som noget Gud havde sammenføjjet, og som Menneskene derfor ikke burde adskille. Højt op i Aarene forfulgte han denne sin Tankegang i Skrifterne: Den hellige Skrift og dens Forhold til Kirken, 1854, og: Er den hellige Skrift et dødt Guds Ord, 1862.

Det var i Aaret 1811, at *E.* endelig naaede at se sit Arbejde udgivet, som han var gaaet saa flittigt i Lag med i Kardinalens Bibliotek i Rom. Orientalisten *Münter*, der

nu var bleven Sjællands Biskop, var maaske den eneste her i Landet, der rigtig forstod sig paa E.'s Granskninger. Bispen havde i E. og Mynster to lærde Medarbejdere ved Stiftets Præstemøder, og han lod det ikke mangle paa Opmuntring overfor E. med Hensyn til at fortsætte det videnskabelige Arbejde, der hos deres fælles Bekendte blandt udenlandske Videnskabsmænd yderligere gjorde E.'s Navn skattet, og flere Arbejder fulgte.

Fra Universitetet rettedes der Opfordring til E. om at disputere for den teologiske Doktorgrad. Men den beskedne Mand, der sikkert ellers var hjemme i det latinske Sprog saa godt som nogen, havde sine Betænkeligheder ved at indlade sig paa den dertil hørende mundtlige Forhandling paa Latin; derhjemme i Præstegaarden havde han jo ingen Lejlighed til at øve sig i latinsk Disput! Imidlertid indleverede han til de teologiske Professorer sin latinske Afhandling, men forsvarede den altsaa ikke.

Kan man end med fuld Føje anvende Betegnelsen studerende Præstemand paa E., vilde det dog være et ganske forfejlet Billede, om man kun tænker sig ham i Studerekammeret. Tværtimod! Menighederne paa Syd-Stevns kom i meget nær Berøring med „Provsten“, Titlen han beholdt i sine Sognebyer, efter at han forlængst havde opgivet Provsteembedet. Hvad han vilde som Præst, ligger udtrykt i den førnævnte Dagbogsytring under Wartburgbesøget. „Den Prædiken var for tør,“ siger han et andet Sted i Dagbogen efter en Gudstjeneste i Hannover. „Der var ingen ret Følelses Ild og meget lidt af Guds Ord, som dog efter min Overbevisning giver Præstens Tale Fynd og gør, at den trænger ind til Hjertet.“

E.'s opladte Sans for Livets og Kunstens Skønhed indgød ham Kærlighed til skønne Salmer, danske og tyske, til hvilke sidste han havde et stort Kendskab. Hvor uenig E. end var med Grundtvig i andre Henseender, forstod han fuldt ud at vurdere hans store Betydning som Salmedigter; „den herlige Salmedigter“ er E.'s Ytring. Paa sine ældre Dage havde E. den Glæde at huse en Salmedigter, Præsten

Jens Schørring, der var Kapellan hos ham fra 1851—54. Sch. fik indført sin lille Samling *Salmer*, og da Menigheden i Lyderslev havde en dygtig Kirkesanger i Lærer *Vilh. Jensen*, der iøvrigt selv var Forfatter og Husdigter i Præstegaarden, nød alle Glæde heraf, sikkert ikke mindst E. selv.

I sine Erindringer udtaler Biskop Mynster sig ogsaa om sin Spjellerup-Tid. I Begyndelsen forekom det ham, at hans Prædikener gjorde Indtryk, men senere var det sjældnere. Det var jo gode Tider i Begyndelsen af Aarhundredet under Napoleons-Krigene, og de høje Kornpriser bragte Gaardmændene Velstand, men dermed ogsaa Hovmod og Lyst til Lediggang og til Dels til Svir. De unge Karle og Piger fulgte i samme Spor. Noget lignende som Mynster nævner for sine Sognes Vedkommende, har vel ogsaa kunnet siges om E.'s Sogne fra samme Tidsperiode. Dog synes der ikke at foreligge Udtalelser herom.

Fra et langt senere Tidspunkt foreligger Vidnesbyrd fra E. om hans Præstegerning i et Brev (1841) til Vennen Pastor Møller i Gylling: „I Henseende til Opvækkelse er den stærk i Lillehedinge Sogn, noget tiltagende i Havnlev; i mine Sogne kan jeg desværre ikke sige andet, end at Døden hersker. Vel holder jeg Bibellæsning hveranden Søndag Eftermiddag med Sang; men paa enkelte faa nær er Tilhørerne ustadige, sjældnen over 30, og jeg kan ikke sige Kirkegangen tiltager eller Lyst til Samtaler med mig, eller Anskaffelse af Bøger.“ I et lidt senere Brev til Svigersønnen Pastor *H. Chr. Rørdam*, udtaler han sig dog mere fortrøstningsfuldt: „Min Bibellæsning er godt besøgt. Jeg har Borgestuen fuld, naar jeg holder den. Men Kirkegangen har endnu sin Mangel, skønt den vistnok er en Del bedre, end de fleste andre Steder.“

Her bør nævnes endnu en Udtalelse i et Brev fra 1855, da Biskop *Martensen* havde været paa Visitats: „Biskoppen visiterede i Gaar for en meget talrig Forsamling, Han var meget vel fornøjet baade med Sang og Prædiken og Ungdommens Svar.“ I hvert Fald hen imod Slutningen af E.'s Embedstid synes der at have været en meget

tilfredsstillende Kirkegang. De endnu levende gamle, der den Gang var i deres første Ungdom, vidner om stærk Kirkegang. „Fra hvert Sted mødte altid nogen til Højmesse.“ Kirkestævnets Nyheder kan vel have draget sine Kredse af Befolkningen. Fra 1841 gjorde Indførelsen af det kommunale Selvstyre Beboerne paa Landet mere og mere interesserede, og den nationale Vækkelse fra samme Tidspunkt har gjort sit til Aandslivets almindelige Opkomst.

Menighedslivets Vækkelse var E.'s store Hjertesag. Hvad der nu kaldes Indre Mission og Grundtvigianisme skød i 40'erne de første Spirer ude i Landet, ogsaa i E.'s Sogne. Præsterne *Willemoes* i Haarlev og senere i Herfølge og *Leth* i Lillehedinge var de gudelige Forsamlingers ledende Mænd paa Stevns, og med dem plejede E. en meget fortrølig Omgang. Det bør nævnes, at langt fra alle Præster var stemt for disse Bevægelser. Ogsaa blandt E.'s Venner var der skrappe Modstandere, saaledes den senere Biskop *G. P. Brammer*, der ytrede sig stærkt mod Forsamlingerne i Breve til E.

Med Præsterne *Jens Schiørring* og *P. K. Algreen*, der fulgte hinanden som Kapellaner hos E. i 50'erne, drog selve Grundtvigianismen ind i Lyderslev. Det tør vel nok hævdes, at den i Syd-Stevns senere saa kraftig blomstrende Højskole- og Frimenighed har fundet en frugtbar Jordbund under Indflydelse af det Arbejde, som E. og hans nidkære unge Præster fik udrettet. Gammel dansk Almue-Kristendom mødte E. paa sin Vej. *Kingos* Salmebog havde udrettet sit i Hjemmene. Dog har den lille Bog, kaldet Taare-Perse, af Skibs-Præst *Jesper Rasmusøn Rachtlow* maaske været endnu mere udbredt. Dens sentimentale Ord til klingre Melodier har ret været en Almuebog, første Gang trykt i 1684, men endnu optrykt i 1803. To Eksemplarer har Meddeleeren fundet paa Egnen.

E. færdedes meget ude i sine Sognebyer helst til Hest, indtil en Broklidelse i de senere Aar gjorde Rideturene vanskelige for ham. Hans Hjerte var fuldt af menneskekærlig Trøst til de bekymrede og sørgende. Alle Dage

interesserede han sig stærkt for Lægevidenskaben, og Tid efter anden havde han erhvervet sig en Del Indsigt deri, ligesom han havde et lille Forraad af Medikamenter staaende for at kunne yde fattige nogen Hjælp i paakommende Tilfælde. Fattigforstanderens Gerning laa ham paa Sinde som Sjælesørgerens.

I sine Sognes Skoler var han en meget hyppig Gæst, der altid hilstes med den største Ærbødighed. Skolernes Tilstand var god. I Brev fra Mynster den 15. Juni 1839, hedder det: „Det har undret mig atter i Aar paa Indstillingen angaaende Præmier til Skolelærere paa Vemmetofte Godser ikke at finde Skolerne i Lyderslev og Lund, med hvilke jeg dog ved min Visitats var veltilfreds. Jeg har i min Betænkning gjort opmærksom paa, at disse Lærere i en Række af Aar er forbigaaede.“ E. lagde megen Vægt paa Konfirmationsundervisningen, der jo den Gang strakte sig over et helt Aar. Naar Højtidsdagen da kom, og han skiltes fra sine Elever, modtog hvert Barn af ham en eller flere Bøger af gudeligt Indhold som Gave fra Vemmetofte. I hvert Eksemplar skrev han nogle Ord, undertegnet med „din Ven“ eller „Sjælesørger“. Det er ikke faa velbevarede Eksemplarer af saadanne Gave-Bøger, der endnu findes gemt i Hjemmene i E.'s gamle Sogne. De er paa deres Maade synlige Vidnesbyrd om en afsluttet Tids Kultur, og et Udvalg burde til sin Tid finde Anbringelse i det nystiftede Museum for Stevns. Kulturelt og tidsbilledligt interessant er det, at Meddeleren kan notere, at E.'s Konfirmand-Gaver endnu daglig haandteres af de gamles Hænder. E.'s sidste Kusk *Hans Nielsen* holder stadig sin Morgenandagt ved Konfirmandbøgerne. Sin daglige Bibelstund lærte han at skatte i Lyderslev Præstegaard. Den fulgte ham siden, ogsaa i Krigsaaret 64, da han blev Invalid, og den Dag i Dag holder han sig til Provstens Morgenandagt.

Smug-Kro-Uvæsen og Usædelighed var E. en Torn i Øjet. Ingen skøttede om, Mand som Kvinde, at møde Provstens retfærdige Harme, naar det gjaldt Forsyndelser i disse Retninger; alle frygtede i Grunden hans Vrede. Han

havde „Disciplin i Rækkerne“ (Kirkebøgerne vil jo kunne udvise de nøjagtige Tal), ja, efter de gamles Vidnesbyrd skal der kun have været et enkelt Tilfælde, hvor Provsten skred ind og fjernede Brudens Nakkestykke; hun var uværdig til at bære Uskyldssmykket!

Yderst i Sognet laa Lund By ved Vandet. Dens modige Bonde- og Sømandsbefolkning stod E.'s Hjerter nær. I hans Embedstid vilde Tilfældet, at de Lund Bønder gentagende fik Lejlighed til at vise Vovemod, hvad der paa E.'s Anbefaling skaffede dem kongelig og offentlig Anerkendelse. Nytaarsdag 1803 reddede de en Skibsbesætning under en Stranding paa Fællesskofsrevet, og som Belønning modtog de Medaillen for ædel Daad. Efterkommere af disse Strandens Helte opbevarer endnu dette sjældne Udmærkelsestegn. Selve Begivenheden er at læse i „Patriotiske Handlinger af Danske og Norske. En Exempelbog for Ungdommen. Udgivet af S. Soldin. Kbh. 1806.“ Meddelelsen har paa Egnen fundet et Eksempplar af denne, — „Bogen om de gamle Lund'ere,“ som den kaldes paa Gaarden, hvor den gemmes sammen med nævnte Medaille.

I Lund vil den videlystne ikke spørge forgæves, naar han ønsker at høre om Fortidsminderne. Endnu findes et eget naturligt gammeldags Præg i Sædvaner og Tankesæt. Her dyrkes endnu i synlige Minder — Klæder, der opbevares, og Genstande, der pryder Hjemmenes Vægge og Stuer — og i Samtaler en Bonde- og Skipperlægts Saga, Kaar og Bedrifter. Ikke mindst om alt hvad der hører Stranden til ved man at fortælle. Begivenheden i 1812, da de Lund Mænd tilbageerobrede et kapret Fragtskib fra en engelsk Orlogsmand, fik sin Mindesten paa Møllebakken i 1912. Man mindes gerne denne Bedrift, der skaffede Deltagerne Dannebrogskorset, og man fortæller i samme Aandedrag om Færgemanden *Lars Baches* tragiske Død ud for Lund i 1809 (*Clausen* og *Rist*: Memoirer og Breve, Bind 2) og om hans Begravelse paa Lyderslev Kirkegaard. Desuden har de gamle mange Træk om Landsbylivets store og smaa Begivenheder fra Før-Udskiftningens Tid. Som den

sidste By i Landet henlaa Lund ikke-udskiftet endnu i 1861, altsaa ret tæt op mod, hvad man kalder vore Dage. Kort sagt: man vil gennem de gamles Udtalelser her kunne faa et ganske levende Billede af hin Tids Vilkaar, da E. besøgte sine Sognebørn.

I Aaret 1817 fejredes Reformationsfesten. Som den nidkære Luther-Mand, E. var, gjorde han sit til at fremhæve Dagens Festlighed. Han havde ogsaa Glæde af sine Anstrengelser: Kirken var saa fuld, den kunde være, og alt var Stilhed, føjer han til i et Brev, hvori han nævner Begivenheden. En anden stor Højtidsdag fulgte en Del Aar senere. Den 12. Juni 1845 fejrede han sit 50 Aars Jubilæum som Præst med en Festgudstjeneste. Han hædredes med Titelen Dr. theol. Alt tidligere var han bleven udnævnt til Konsistorialraad og var Ridder af Dbr. og Dbmd. Biskop Mynster var sin Ungdomsvens Gæst i Dagens Anledning.

Præsteembedet havde jo ogsaa sin meget vigtige, materielle Side. Til Gaarden hørte en ret stor Avling paa 120 Tdr. Land, hvis Drift E. selv ledede. Særlig i sine yngre Aar var han agtet som en meget kyndig Mand paa Landbrugsomraadet (jvfr. hans Faders Landbo-Indsigt). Kaldsfæller søgte Raad hos ham, og han svarede beredvilligt. Sørgede E. for sit eget, og var han til Velsignelse for Kaldsfæller med sine Raad, saa tænkte han ogsaa og ikke mindst paa sine Sognebørn. Han hjalp sine Husmænd med Udsæd og med Brødkorn. Deres Koner og andre trængende kunde daglig i Præstegaardens Bryggers hente Mælk, eller naar der var knap Tid derpaa, forsyne sig med godt Øl. Provstinden sørgede for Hvergarnskjoler til trængende Konfirmander.

Provstefolkene nød ej blot Jorddrotts-Herlighederne, men kendte deres sociale Forpligtelser i deres Kreds. Trængte fattige til kontante Beløb, søgte E. snarest at skaffe det fornødne gennem Vemmetofte Kloster. Mangfoldige er de Breve med omhyggelige Begrundelser, som han skrev i saadan Anledning. Ogsaa personlig ydede han sin Haandsrækning,

baade til høje og lave, naar der var øjeblikkelig Forlegenhed til Stede. Om E.'s saa smukke Hjælpsomhed vidner saaledes et endnu opbevaret Brev, som den kendte Gaardejer *Povl Nielsen Karlshøj* venligst har tilstillet Meddeleeren i Afskrift. Brevet er fra E. til N.'s Fader, Sognefogden i Lyderslev, paa dennes Sølvbryllupsdag i 1858. Det hedder i Brevet: „— — Jeg har tænkt paa at give begge de kære Sølvbryllupsfolk et Bevis paa min Kærlighed til Eder, som mine i kristelig Kærlighed elskede Sognefolk, ved i denne Apledning at meddele Eder, at jeg herved eftergiver Eder de 30 Rigsdaler, som jeg under Dato 20. September 1850 laante Eder paa Eders blotte Ord, uden skriftlig Bevis, og beder Eder betragte dem som en venlig Festgave . . .“

I Pengekrisens Tid, der indledes med 1813, blev E.'s ikke ubetydelige Formue tilintetgjort. Gennem sin Hustru, der var Godsejerdatter fra Sydsjælland, havde han arvet Engelholm og Oremandsgaard, men han maatte sælge Gaardene for Spotpris. Han tog sit Slag med Sindsligevægt, og til sin Hustru udbrød han: „Da vi endnu havde Penge, hvorfor vi bekymrede os, var Sindet fuldt af Uro og Ufred; men da vi ingen flere har, saa har vi Sindsro og Tilfredshed.“

Provstinden var sin Mand en trofast, forstandig og „husraadig“ Ægtefælle i de 63 Aar, de levede sammen. Det talrige Tyende, som hine Tider krævede, nødvendiggjorde en sikker huslig Ledelse, som Provstinden forstod at gennemføre. Dertil havde hun en sjælden Forstaaelse af Mennesker. Ved sit jævne og rolige Sind virkede hun velgørende paa sin Mands Væsen, naar Sorger og Bekymringer af forskellig Art truede med at forstyrre hans Sindsro. Der kunde undertiden paakonime E. en stor Ængstelse og Uro, der hang sammen med den store og udprægede Samvittighedsfuldhed, som var ham egen. Som Modtræk hertil staar E.'s livlige Aand, som den ytrede sig i Samtaler og Breve. „Ret en lykkelig Olding“ kalder *Peter Rørdam* ham fra sine Besøg i Lyderslev i E.'s ældre Aar.

Som Hus- og Familiefader saa E. gerne Slægt og Venner drage ind i sin Præstegaard. Da Provstefolkenes

Børneflokk kom i den voksne Alder og selv stiftede Familie, gled Strømmen mod Lyderslev, særlig i Sommertiden. Kendte Samfund og Fædreland strenge og alvorlige Tider, der saa

Provst Dr. theol. W. Fr. Engelbreth.

Efter Maleri af Marstrand.

atter afløstes af lysere Dage — Rækken af Mærkeaar i E.'s Embedstid viser Omskiftelserne: 1801, 1807, 1813, 1814, 1848—50, — stod Hjemmet i Præstegaarden dog altid som

et Familielykkens Paradis. Nøjsomhed og Arbejdsomhed, der blev Frederik 6.-Tidens Løsen, havde ogsaa til Huse her. Hjemmets Patriark æredes af alle, af Husets Beboere og Gæster, af Gaardens mange Folk og af Befolkningen paa Stedet. E. var en patriarkalsk Skikkelse, alene i det ydre, i Klædedragt og Gang. End ikke de langskaftede Støvler manglede han, dem han efter den Tids Skik bar uden paa Benklæderne, og som han daglig iførte sig ogsaa inden Døre.

Præstegaardslivets Stilhed afbrødes en enkelt Gang, nu og da, med Køreture til Børnene, hvoraf Døtrene efterhaanden blev gift paa Sjælland. Marie Elisabeth var gift med Konferensraad *C. F. Holm* i Kbhvn., Datteren Severine med Juristen *A. L. Casse*, der var Justitsminister fra 1860—64 (se Sønnen *Fritz Casses* Bog: En gammel Ingeniørs Erindringer), Conradine var gift med Lic. theol. *H. C. Rørdam*, der i 1850 blev Præst i Hammer og Lundby, og hos hvem Svigerforældrene ret hyppigt var paa Besøg; den yngste Datter Frederikke blev gift med Pastor *C. D. Fog* i Lillehedinge. E.'s ældste Søn Hans var Provst i Ørbæk paa Fyn, hvor de gamle Forældre besøgte ham i Sommeren 1859.

Paa de lange Køreture maatte Præstegaardens store Wiernervogn med 4 Heste af Sted. Den Tids ikke helt gode Veje og Rejsebagagens Anbringelse krævede jo god og bekvem Kørelighed. Samme firespændige Vogn bragte ogsaa Feriegæsterne til Præstegaarden (se *Fritz Casses* nævnte Bog). Naar alle da var samlede til Feriebesøg, høstedes Minder, hvorpaa man levede, til næste Ferie oprandt. Ja, de gode Minder fra Bedsteforældrenes Hjem fulgte Ætlingene som lysende Forbilleder gennem Livet (se saaledes Prof. *Edv. Holms* Skildring i Juleheftet „Hjem“, udgivet af *Ferslews Blade* 1913, og Bispinde *Marie Rørdam*: Et Tilbageblik).

Uden for Ferietiden i det lange Arbejdsaar fulgte saa Brevene. Og hvilke Breve! E. kunde skrive lange og lødige Breve, saadanne som nu ikke mere skrives, endda han havde sin saa omfattende Brevveksling baade paa Embedets Vegne

og med sine videnskabelige Fæller og Venner. Han havde en sikker, pyntelig og tydelig Haand, alt stod som prentet med Gaasefjederen i en fin Bogstavstørrelse. Man maa derhos tage i Betænkning, at E. fra de unge Aar ikke havde haft stærke Øjne. Han bemærker i Dagbogen fra Rejsen 1806: „Fik hos en Opticus i Leipzig et Par gode Brillen, som jeg længe har søgt om.“ Foruden Brevene sendte Provstefolkene ogsaa paa anden Maade venlige Hilsener til Børnene, der havde fundet deres ny Hjem i København. Det er en Oplysning, som Meddelelsen har fra E.'s sidste Kusk, der endnu lever som 80aarig paa Egnen. Præstegaardens Kornhøst gik til Grosserere i Kbhvn. og udskibedes ad nærmeste Søvej over Lund Strand, hvortil Kusken kørte sine Læs; det var før Jernbanernes Tid paa Stevns. Det var da Reglen, erindrer den gamle Kusk, at der med Skipperen altid fulgte gode „Madposer“ til Svigersønnerne i Hovedstaden.

Den lange, indholdsrige og lykkelige Arbejdstid skulde omsider nærme sig sin Afslutning. Skønt E.'s aandelige Kraft endnu var bevaret i en mærkelig Grad, modnedes dog efterhaanden hans Beslutning om at trække sig tilbage. Fra 1845, da han havde været Præst i 50 Aar, holdt han en Kapellan, men vedblev dog stadig at virke med, indtil han 87 Aar gl., i Slutningen af Aaret 1858 nedlagde sit Embede. Han havde da været Præst for de samme Menigheder i over 63 Aar. Han forblev i sin Præstegaard i Naadensaaret, og her fejrede det gamle Provstepar under gudstjenestelig Højtidelighed og under Sognets og Familiens levende Deltagelse deres Diamantbryllup.

Saa kom Udflytning og Bortrejse i November Maaned 1859.

„Det har været mit Hjertes inderlige Ønske at kunne komme til hver Gaard og hver Husbeoer i min kære Menighed, til hvis aandelige Vel jeg, om end under Ufuldkommenhed og menneskelig Skrøbelighed i Herrens Gerning, i saa mange Aar (64 Aar) har arbejdet — for at takke min hele kære Menighed for alle de mange store øjensynlige Vidnesbyrd i Ord og Gerninger paa dens bestandige Hengivenhed og Kærlighed.

Men da denne Kommen eller Besøget til enhver i Menigheden for at tage venlig Afsked er mig for besværlig i min høje Alderdom, — og, om jeg kom til nogle og forbigik andre, maatte opvække disses Fortrydelse, ved jeg ikke paa mere passende Maade at kunne lægge min oprigtige Taknemmelighed og hjertelige Genkærlighed for Dagen end ved at bevidne denne skriftligen, med Bøn til de hæderlige og agtede Sogneforstandere at ville bekendtgøre den paa mine Vegne for Sognets Beboere, naar jeg bortflytter herfra og forsikre min elskede Menighed om, at saalænge jeg og min Kone lever, ville vi stedse mindes den med Kærlighed, med inderlig Taknemmelighed og bede for alle i denne os elskede Menighed, at Guds Naade, Fred og Velsignelse maa være og forblive over Eder, gamle og unge, Mænd og Kvinder, Børn og Tyende — alle Eders Dage og bære rige Frugter i huslig Fred og Glæde og alle de Goder, som Guds, den Treeniges evige Naade, Kærlighed og Barmhertighed finder Eder gavnlige, baade til timelig Held og Lykke og i Særdeleshed til enhvers aandelige og evige Fred og Glæde, og saa bede tillige med Apostelens Bøn, Rom. 15, 30, at I ville stride i Bøn for os til Gud, at vor Alderdoms Dage maa henrinde i Guds Fred, vort Livs sildige Aften være blid og stille og vor nedgaaende Livs Sol igen oprinde i Guds Paradis.

Til Slutning er mit Hjertes Bøn for Eder alle: Lader ikke Verdens bedragende Vantro med alle dens onde Følger, ej heller falske Lærere, af hvad Art de end maatte være, med hvad søde Tunger de end maatte komme — drage Eders Hjerter bort fra fromme Fædres evangelisk-lutherske Lære, fra Eders hellige Daabsløfte, fra Troen paa Jesum Christum, som Eders *eneste* Frelser og Mægler til Salighed, fra Guds Evangelium, fra Guds Ord, den hellige Skrift, som indeholder den Hellige Aands levende Ords Lys os til Salighed, — at I kunne være og blive en sand Christi Menighed, rig paa Retfærdigheds Frugter formedelst Jesum Christum, Gud til Ære og Lov og Eder til Velsignelse i Tid og Evighed.

Guds Kærlighed, vor Herres Jesu Christi Naade og den Hellige Aands Samfund være med Eder alle. Amen!

Lyderslev 31. Oktober 1859.

W. F. Engelbreth.

Afskedsord til min kære Menighed i Lyderslev.

Dette Brev, ligesom det tidligere nævnte Sølvbryllupsbrev, begge i Gaardejer Poul Nielsen Karlshøjs Eje, kaster ved det paulin'ske Præg sit ejendommelige Lys over den gamle Sjælehyrde. Var han som ovenfor vist, ogsaa gennem flere Smaatræk, den gode Familiefader og den nyttige Samfundsborger, stod hans Sind og Hu dog først og sidst til Menigheden. Denne Afskedshenvendelse er maaske enestaaende i sin Art og bør derfor kendes, ogsaa uden for den Familie, som ejer Originalbrevet.

Provstefolkene flyttede til Datter og Svigersøn, Pastor Fogs i Nabosognet Lillehedinge. Her var Svigerforældrene altid og ved enhver Lejlighed de unge Præstefolks hæderkronede og fornemste Gæster; det gjaldt Festsdagene, naar fremmede rykkede ind, saavel som ved de daglige Maaltider.

Det er betegnende, at den gamle *Pastor emeritus* i Lillehedinge fandt sin største Glæde i at gaa om til syge og sorgfulde i Sognet, saa vidt han kunde naa, for at bringe dem Trøst. Man har ogsaa let ved at forstaa Overleveringen — mulig det er historisk, — at E. efter sin Bortrejse har villet mægle i en Strid i sit gamle Sogn. Efter et Fastelavns- og Dansegilde i Lund opstod en pinagtig Strid, der endte med et voldsomt Slagsmaal og senere et endnu voldsommere Had mellem de stridende Parter. E. kom da af egen Drift til Lund for at ville mægle i Uvenskabet. „Jeg har døbt og konfirmeret jer, I kan ikke være en saadan Splid bekendt.“ Men der var ingen Forsonlighed at opnaa, og den anlagte Proces gik sin langsommelige Gang og skal have varet i tre Aar.

Uden forudgaaende Sygdom døde Provst Engelbreth pludselig og stille den 22. Maj 1862, 91 Aar gl. Hans

Hustru, med hvem han i 63 Aar havde levet i et saare lykkeligt Ægteskab, levede endnu nogle Aar i Lillehedinge Præstegaard indtil sin Død i 1868. De afdødes vel vedligeholdte Grave findes paa Lyderslev Kirkegaard nordvest for Taarnet.

I Præstegaardens Konfirmandstue blev Morfars Navn tit mindet, naar Pastor Fog havde de unge hos sig. „Lad os saa faa Morfars Vers“ var en hyppig Vending, fortæller en af hans gamle Konfirmander. Hermed hentydede Præsten til den lille Salme, der findes som Nr. 531 i den nuværende Udgave af „Salmebog for Kirke og Hjem“: „Jeg venter dig, Herre Jesus, til Dom.“ Det var E.'s Yndlingsvers, og i Anledning af Begravelsen den 30. Maj havde hans Familie — mulig efter et af ham ved Lejlighed udtalt Ønske — udsendt det til hans tidligere Sognebørn. To velbevarede Eksemplarer af dette Mindeblad findes paa Egnen, deraf det ene i Glas og Ramme i Lillehedinge hos en fhv. Gaardejerfamilie, som fra de unge Aar med særlig Tak mindes den gamle Provst. Endnu bør nævnes, at i Lyderslev hædres Provst E.'s Minde paa særlig Maade, idet en kendt Tømmermester i sin smukke Lejlighed har et helt lille Museum i Udvalg af Genstande, der har tilhørt Præstefamilien eller er Minder om E.

Eftermælet paa Stedet i 60 Aaret for Provst Engelbreths Død staar da nøje i Samklang med Kirkehistoriens offentlige Dom, saaledes som den fik sit mest fuldtoneende Udtryk, da det teologiske Fakultet i Jubelaaret 1845 hædrede E. som „Danmarks lærdeste Præst“ ved at tildele ham Doktorgraden (sml. her i Erslevs Forfatterleksikon den lange Række af Navne paa Skrifter, Bøger og Afhandlinger af E.). Han var den betydelige og fremragende Personlighed, om hvem den mundtlige Overleverings Vidnesbyrd endnu er som friske Kildespring.

Stednavne i Strøby sogn.

Ved *Anna Pedersen.*

I denne tid, hvor man landet over prøver at indsamle oplysninger om gamle stednavne, er det maaske ikke uden interesse at se, hvad der paa mere tilfældig maade er kommet med blandt folkemindesamlerens optegnelser — af stednavne. De gamle navne giver tidt et bidrag til en landsbys historie — den kan jo ellers være sparsom nok — maaske er det derfor, man med forkærlighed optegner stednavne.

Siden udskiftningen har de fleste landsbyer mistet det gamle præg, og det er vanskeligt at forestille sig, hvorledes hver enkelt landsby før har set ud.

Ikke saa sjældent hører man navnet *Strøby* sat i forbindelse med den „spredte bebyggelse“, som findes i sognet. Naar man tænker sig, hvorledes *Strøby* har set ud før aar 1800, hvad byggelsen angaar, kommer man til at tvivle om, at denne tydning af navnet er rigtig. Da laa sognets nogle og halvtresindstyve gaarde i byen, foruden kirke, skole, kro, nogle smedjer og andre huse. Alt det andet: *Strøby Egede*, *Grøftemark*, *Møllemark*, *Tolvhuse* o. s. v. var ikke bebygget før 1800. Den nordlige del af *Strøby Egede* har været skovbevokset. Rester af denne skov er ryddet saa sent, at enkelte gamle endnu mindes det. I *Grøftemarken* har der formodentlig ogsaa været skov. *Strøby* ligger — som saa mange landsbyer her — temmelig nær ved *Tryggevælde* aa, der er skel mod vest, saa byen har mest sine marker til den anden side.

Før 1800 var Strøby en tæt sammenbygget landsby. Paa begge sider af den lange gade laa byens gaarde, dog ikke alle umiddelbart til gaden, men ofte flere bag hverandre. Nærmest byen laa de dyrkede markstykker, længere borte græsmarker, moser og skov. Langs stranden strækker sig den udyrkede *Jerne* mest bestaaende af rullesten. Her var en vold kaldet *Brystværnslinjen*.

Om den lange gade i Strøby har vi baade en talemaade: „En prædiken saa lang som Strøby gade“, og byremsen:

Ølsemagle er lang og bred,
Ølby er et stræde,
Lellinge er slet intet værd,
i Aashøj skærer de bræ'de (brænde),
Svansbjergerne ta'r deres tid iagt,
det maa „Hærføjlerne“ bekende.
Strøby rækker en fjerdingvej,
i Magleby saar de ærter,
Gjorslev er en stor stad,
i Holtug faar de ingen mad,
Klippinge ligger i en hule,
i Varpelev faar de aldrig madsmule.

Den spredte bebyggelse, som menes at have givet anledning til navnet Strøby, fandtes ikke for godt og vel hundrede aar siden.

Den gamle landsbys midtpunkt var Bystævnen eller Majtræet eller hvad stedet nu kaldtes. I Strøby hedder det *Madbænken*. Om oprindelsen til dette navn tør jeg intet udtale. Den almindelige mening er, at „Madbænken“ er en forvanskning af „Majbænken“.

Madbænken findes omtrent midt i byen, og her er nu rejst en flagstang paa en kampestenssokkel. Før har her været en stor gadeplads, og indtil i halvfjerdserne stod der et gammelt piletræ. I tre andre stevnske sogne (Magleby, Holtug, Varpelev) har de en lignende „Madbænk“.

Efter udskiftningen har denne plads i byen mistet sin betydning, og nulevende gamle folk ved næsten intet herom.

Foruden navne paa markstykker o. l., som findes paa gamle kort og papirer, er der en del navne, næppe bevaret andre steder end i den mundtlige overlevering.

Spørger man rent ud om gamle navne, faar man sjældent noget at vide, men har man taalmodighed til at høre paa en historie om noget helt andet, kan et gammelt navn uforvarende dukke op.

En gammel kvinde fortalte om et aar, vinteren var saa streng. Vandet frøs i brøndene, og det kneb med at faa vand til kreaturerne; folk prøvede at smelte sne i brygkedlen, men der blev næsten intet vand af sneen. „Ellers hentede vi saa tidt i tørre aar vand i *Hulken*,” føjede hun til. Hulken ell. Holken var et vandhul paa Nabogaardens mark.

Paa den gaards mark, som nu kaldes Stølgaard, er der et vandhul *Stølet*. En ung pige fra byen gik en nat (omkring aar 1840) ad en sti over marken. Hun havde været til legestue i en gaard i Grøftemarken og havde følgeskab til stien. Det var lyst, hun kunde se kirketaarnet i byen foran sig. Pludselig blev hun vildfarende, og hvordan hun end bar sig ad: hun kom ingen andre steder end til Stølet; men med eet kendte pigen stedet og var ret vendt igen, og hun kom lykkelig og vel hjem. Stølet var et sted, folk helst holdt sig i afstand fra. *Junget* er navnet paa en moseagtig strækning paa en mark ved Magleby skel. Her omkring er fundet en del oldsager. Et led paa vejen mellem Strøby og Magleby kaldtes *Taaseled* (Tudseled), og skellet mellem Magleby skov og Strøby Jerne har navnet *Taavegårde*. Hvad „Taavegårde“ egentlig skulde hedde paa almindeligt dansk, er vist vanskeligt at sige. Nogle mener Tanggårde, men det er næppe rigtigt. Den opfattelse, man faar af navnet, naar man taler dialekten, er, at Taavegårde betyder det tunge gårde. Af andre navne i Strøby sogn kan nævnes: *Hindemose*, *Stavmasmosen*, *Uglesø*, *Espetykke*, *Avlebjerg*, *Vognbæk*, *Amagerhullet*, *Donkerne*, *Natravneshullet*, *Brydesnavet* og *Tammoseholmen*.

Jernen blev en del ødelagt af stormfloden 1872, bl. a. Brystværnslinjen. *Rytterboerne* er et navn, knyttet til et sted i volden. (En udbygning i nord paa Strøby kirke har før haft navnet *Rytterkirken*). Siden stormfloden — i de sidste fem og tyve aar — er det gravningen efter kuglesten, der helt har forandret Jernens udseende — og nu er de sidste rester af volden borte. Blandt stednavne i Strøby sogn er navnet, der knytter sig til Ellekongens hest (en sten, foroven formet som en Sadel) paa Jernen, *Junker-sten* vel nok det mærkeligste. Udover sagnene, at den ikke maa flyttes, og at Ellekongen rider paa den, ved vi intet om stenen (burde den ikke fredes?) Et gammelt navn kendes fra dens nærmeste omgivelser: *Grønnegade*, og nogle grave med urner er fundet her

I forrige aarhundrede forsvandt mange høje fra de danske marker, og det er egentlig trist at tænke paa, at i tusinde aar laa højene i fred, saa først blev de jævned.

Endnu kendes nogle navne, og det maa vel blive en opgave i den nærmeste fremtid at stedfæste disse navne, medens folk endnu husker, hvor højene laa.

Af sløjfede høje i Strøby sogn er der bl. a.: *Toftehøj* (Tovtehøv) og *Tjørnhøj*. Navnet *Østhøvsvejen* peger jo ogsaa tilbage paa en høj.

Om *Toftehøj* lever et sagn: en hvid hest med guldsko er begravet her. Da højen jævnedes fandtes en del store sten — sagtens et gravkammer.

Ved at sysle med folkeminder opdager man lidt efter lidt, at „det tilfældige“ spiller en ringe rolle i gamle navne som i saa megen anden overlevering. Det viser sig gang efter gang: der ligger noget bag vød. Nu er det jo ikke hver mands sag at rede dette ud; men eet kan vi da: trofast bevare det gamle, vi kender, selv om vi ingenlunde — paa dette omraade — kan maale os med de slægter, der er gaaet i graven.

Mern kirke.

Af *Hans Hansen*, Togeby.

Et gammelt sagn, jeg i min barndom hørte min fader fortælle, meddeler, at den nuværende Mern kirke skulde have ligget ved det gamle sømærke ved Togeby, den saakaldte „Træhøj“, en paa Træhøjgaards jord i Togeby fritliggende med store bøgetræer bevokset kæmpehøj. Men saa skete der det mærkelige, at alle de byggematerialier: sten, tømmer, grus o. s. v., man om dagen slæbte hen ved „Træhøjen“, ligesaa regelmæssig hver nat blev kastet gennem luften op til Mern af en trolde, der boede i „Træhøjen“. Trolde kan jo ikke bo i nærheden af kirker med kirkeklokker, ligesom heksene paa deres aarlige ridt gennem luften til Bloksbjerg, maa lægge deres vej uden om kirketaarnene. Og da denne flytten materialier gentog sig hver nat, var der ikke andet at gøre for datidens kirkefolk, end at bygge kirken i Mern. Det er jo ikke alt mellem himmel og jord, man kan trodse. Et andet sagn véd ogsaa at fortælle, at Togeby oprindeligt skal have ligget paa det højeste punkt i den nuværende skov $\frac{1}{2}$ km. fra byen: Togeby Kohave. Et stort sumphul, der nu er opgroet, men som for ca. 50 aar tilbage dannede et ca. 1 skp. land stort og dybt vandstade, skulde have været byens gadekær — i de gamle danske landsbyer var gadekæret jo den absolut nødvendige fælles vandforsyning for byens kreaturhold — og indtil for 20 aar siden laa der rundt om dette vandhul en hel del kampesten, der skulde være grundstenene af de gamle boliger. Enkelte

af disse ligger der endnu, resten har fundet anvendelse til byggebrug. Navnet Togeby eller Tokesby kan muligstamme fra en høvding eller fremtrædende mand, efter hvilken byen kan have faaet navn.

Hvad der nu end ligger til grund for disse gamle overleveringer, kan man jo kun opstille gisninger om, men da kyststrækningerne har været tidligst bebygget, kan der godt være sandsynlighed for, at sognets kirke, der naturligvis har været bygget af træ som alle de første kirker i de første kristne aarhundreder her i norden, har ligget ved „Træhøjen“ med den store udsigt til den 1½ km. nære strand. Alle kirkerne fra Højerup i Stevns, Roholte, Præstø, Jungshoved, Kallehave og Vordingborg er jo kystkirker, saa Mern sogns første kirke af træ kan godt have ligget ved Togeby. Alleerede aar 1070 havde Sjælland 150 kirker, som imidlertid kun, da de var af træ, kunde staa i et begrænset tidsrum, og da man i det 12. aarhundrede lærtes at brænde sten og tegl, blev de gamle brøstfældige trækirker, i løbet af en forholdsvis kort tid, afløst af de nuværende stenkirker altså i løbet af det 12. aarhundrede. Men hvad ligger der nu til grund for det her meddelte sagn? Ja — Drachmann synger jo: „hvert sogn har sin heks og hver by sine trolde“ og blandt disse onde magter har man jo de ofte modstridende oven og nedensognsstridigheder. Hvem véd, om man ikke allerede for ca. et aartusind siden har haft disse magter at slaas med her paa egnen. Den store Maglemose vest for Mern, der har forbindelse med de store Lekkendesøer, har selvfølgelig tidligere haft en langt større udstrækning, noget som lavlandet omkring den nuværende mose tilfulde kan antyde, kan muligvis have afgivet en god fiskeplads og kan derved have betinget en tidlig bebyggelse, og man kan jo saa gisne, at der har været meningsforskelligheder om, hvor den ny stenkirke skulde ligge som afløsning for den gamle trækirke, der muligvis har ligget ved „Træhøjen“, og at så Mern by har gaaet af med sejren, og at dette har bundfældet sig i det gamle sagn.

Gaar man nu til at undersøge vor kirke viser det sig,

at den, skønt den i sin nuværende skikkelse er en temmelig stilrin gotisk kirke, som alle vore ældste landsbykirker, er bygget i romansk stil. Angaaende disse to stilformer kan jeg henvise samfundets medlemmer til aarbogen for 1912, hvor Bojsen, Rødkilde, har redegjort herfor i sin skildring af Stege kirke, men for hvem, der muligvis ikke har disse oplysninger ved haanden, skal jeg kort oplyse, at den romanske stil eller rundbuestilen, fordi alle bygningsdelenes afslutning opefter i døre, vinduer og hvælvinger sker ved en halv cirkelbue, beherskede kirkebygningskunsten fra det 9.—12. aarhundrede, hvor den afløstes af den gotiske stil eller spidsbuestilen, som den ogsaa kaldes, fordi alle bueformer har spidsbuens form. Denne stil var kirkebygningskunstens forbillede fra det 12.—15. aarhundrede. Vi har jo her i landet ingen stenbrud med lethandelig og lettilgængelige stenarter som i de sydlige lande, hvor man har sandsten, tufsten og de forskellige marmorsorter, hvoraf sydens kirker blev opførte. Vort fugtige klima gjorde det i løbet af et par aarhundreder fra kristendommens indførelse af med trækirkerne, men i løbet af det 12. aarhundrede lærte man, som ovenfor bemærket, af tyskerne at brænde tegl og sten af det ler, hvoraf vi jo har masser i jorden, og da dette tidspunkt faldt sammen med korstogstiden, hvor korsridderne har hentet ny og store indtryk fra deres færd til det hellige land, og da det tillige faldt sammen med den stordaads og glanstid i vort fædrelands historie, som vi kalder Valdemars-tiden, satte menighederne ind med en religiøs begejstring, en handle- og viljekraft, som er beundringsværdig, paa at opbygge de gamle kirker med ny gudshuse af mursten og i løbet af et hundred aar var vore nuværende kirker opførte. Og hvilken offervilje og arbejdsiver har datiden ikke udvist ved bygning af den ny kirke! Hvad har ikke transporten af byggematerialier kostet af arbejde! Hvor murstenene er brændte kan man jo ikke vide, men med datidens smaa heste og klodsede vogne og fuldstændig mangel paa det, vi nu forstaar ved veje, kunde der kun køres nogle ganske faa munkesten, maaske højst et halvt hundrede stykker. Kalken

skulde sandsynligvis hentes fra det 3 mil bortliggende Fakse, hvorimod grusen sikkert er taget i den i min barndom ca. 2 td. land store grusgrav paa Maglegaards jorder i Nørre Mern. Men resultatet af denne kraftanstrengelse blev saa alligevel en kirkebygning, der i ydre fremtræden har staaet højt hævet over den gamle træbygning. Ved undersøgelser og opmaalinger er det paa grundlag af disse blevet mulig at genfremstille denne første stenkirke saaledes, som den har staaet for datidens øjne paa Valdemar Sejrs tid omkring ved aaret 1200. Saaledes som den fremtræder i nutiden, er den resultatet af en, gennem flere hundred aar fortsat udvikling, med tilbygninger og udvidelser. Begyndelsen har været lille og beskedent; det var en, efter vor opfattelse, lille kirkebygning, uden taarn bygget af røde munkesten, sikkert med tegltag, med et skib 12 m. langt og med en 5 meter korbygning; der er omtrent 1 meter høj sokkel og 5 m. høj mur samt $4\frac{1}{2}$ m. højt tag. Ind til koret har været et vindue i syd og nord samt 3 vinduer paa hver side af hovedskibet, disse var $1\frac{1}{2}$ m. høje samt 40 cm. brede. Glas kendte man ikke dengang til vinduesbrug, men anvendte skind af koblører, de saakaldte hornruder. Først ca. 300 aar efter kirkens bygning fik man glas til vinduerne. I sydsiden, helt ved den vestlige gavl, har der været en dør ca. $1\frac{3}{4}$ m. høj og $1\frac{1}{2}$ m. bred, den saakaldte mandsdør, ligeoverfor i nord-siden var kvindedøren, deraf fulgte, at mændene tog plads til højre og kvinderne til venstre i kirken. Det er ejendommeligt, at denne skik, der stammer fra den katolske tid, hvor man i kirken holdt strengt paa kønnes adskillelse, har kunnet holde sig adskillige steder endnu. For 40—50 aar siden vilde det have vakt en mindre smigrende opmærksomhed om en mand havde sat sig ved siden af sin kone i kvindestolen eller omvendt, for ikke at tale om hvis et par forlovede satte sig sammen. Nu sidder man i Mern kirke blandet sammen overalt. — Hvorfor var nu vinduerne saa smaa, og hvorfor sad de saa højt, ca. 3 m. over jordsmonnet? Der er vist ingen tvivl om at kirken, sognets tyngdepunkt i aandelig henseende, i middelalderen i ufredstider

var som en lille fæstning, hvor kvinder og børn og de gamle kunde søge tilflugt, medens mændene forsvarede kirkegaardsdiget, og hvor man tilsidst kunde trække sig helt ind i kirken og lukke den svære egetræsdør. Saa kunde de tykke mure modstaa ethvert angreb udefra, og indefra kunde man fra de smalle højtsidende vinduer forsvare sig med pile og kastespyd og modstaa et øjeblikkeligt angreb. — Kom man nu en søndag formiddag, kl. 8 f. eks., om vinteren ind ad den lave dør, vilde man befinde sig i et højt rum med egeplankeloft. Der er et underligt halvmørke, rime- ligvis oplyst ved enkelte kærter, og op i mod øst ser man gennem den lave rundbuede koraabning ind i koret, der har været overdækket med en tøndehvælvning, hvor hovedparten af gudstjenesten foregik med den latinske messe. Ved kor- indgangen stod nede paa gulvet en læsepult, hvorfra præsten oplæste den hellige skrift, og saa ganske kort gengav den paa modersmålet for menigheden. I den 5 hundreedaarige jø- diske synagoge i Prag har jeg set saadanne læsepulte. Frem- deles var der en døbefond af en stor udhulet kampesten, saa der kunde være en spand vand eller to deri. I denne blev børnene, i reglen første indtrædende søndag efter fød- selen, døbt ved fuldt afklædt at neddyppe de smaa stakler 3 gange med hele kroppen. Først ved reformationstiden henstillede Peter Pladt at lunke vandet lidt. Denne gamle døbefond har man fundet igen. Der fandtes maaske ikke siddepladser for menigheden, men saakaldte *stolestader*, der nærmest var beregnet til at staa og støtte sig til under guds- tjenesten. I den katolske kirke spiller ceremoniellet jo en fremtrædende rolle, hvorfor menigheden, for at se hvad der foregaar i koret under højmissen, maa staa op, ligesom de hyppige knæfald under velsignelsen jo ikke godt kunde ske, naar man sad ned. Paa et tidligt tidspunkt har væggene været malet med kalkmalerier — de findes endnu under de mange aars kalklag — dog af en naiv og for vore øjne util- talende form, navnlig fordi datidens maleri ikke havde spor af perspektivisk forstaaelse. Endskøndt denne kirke var lille, har den sikkert for datidens menighed staaet som

indbegrebet af noget højt og stort, og i den dunkle belysning noget mystisk, der har staaet godt til den katolske gudstjenestes ceremoniel. —

Efter en saadan kraftanstrengelse, som det har været at bygge en kirke i saa at sige hvert sogn, har der sikkert været en pause. Efter Valdemarstiden kom der i det 13. aarhundrede en forvirret daadløs tid; korstogsbevægelsen æbbede ud, og fra 1241 til 1319 havde vi ikke mindre end 5 konger, der, en efter en, stredes om riget, men 1340 kom Valdemar Atterdag, og det var, som kongen og riget fandt sig selv og tog fat igen. Fra 1348 til 51 bortrev den „sorte død“ ca. $\frac{1}{3}$ af befolkningen, men trods denne udtyndning havde man dog her i sognet kraft til at anskaffe en malmklokke. Muligt har man tidligere haft en klokke af sammennittede jernplader, saaledes som man allerede fra det 6. aarhundrede af lavede dem i Italien, men i Tyskland var man tidligere i gang med klokkestøbningen, og først ind i det 14. aarhundrede optræder danske klokkestøbere, og omkring ved 1380 fik Mern menighed den store malmklokke. Der findes ingen tidsangivelse paa den, men et lille i klokken indstøbt seglmærke, paa størrelse omtrent som en femøre, angiver, at den er støbt af Olavius Henrici Kegge, hvilket er navnet paa en kendt klokkestøber, der virkede her i sidste fjerdedel af det 14. aarhundrede. Omkring klokken foroven er støbt, med de saakaldte majnskelbogstaver:

† AVE † MARIA † GRACIA † PLENA †

Denne indskrift er begyndelsesordene til den katolske bøn til jomfru Maria, der er bygget over engelens hilsen til Maria i Lukas 1. kap. 28.—42. vers og lyder i sin helhed i oversættelse (efter Salmonsens leksikon) saaledes: „Hil dig, Maria, fuld af naade, herren er med dig, velsignet er du blandt kvinder og velsignet din livs frugt Jesus Christus! Hellige Maria: bed for os syndere nu og i vor dødsstund!“ Efter denne engelens hilsen til Maria kaldes disse klokker Mariaklokker, eller almindeligere engleklokker, og meningen hermed er jo denne, at de dybe malmtoner fra disse

klokker, saa ofte de lyder, forkynde jomfru Marias pris, og i de katolske lande skal man, hver gang Mariaklokkerne lyder, morgen, middag og aften læse sit „Ave Maria“ 3 gange. Naar man véd dette, forstaar man først ret betydningen af det billede af den franske maler Millet, der i saa mange gengivelser er spredt over hele verden, og hvor man i forgrunden ser en mands- og en kvindeperson, der paa en kartoffelmark har gravet kartofler op. En fyldt sæk staar paa en trillebør. Det er i begyndende aftenscumring. I billedets baggrund skimter man i aftendæmringen en landsby med et spidst opløbende kirketaarn, som man overalt træffer dem i det sydlige udland. Billedet, der hedder Angelus eller „Aftenringningen“, forudsætter, at de hellige klokker, Mariaklokkerne, har lydt ud over egnen, og dette bevirker, at de to folder deres hænder til et Ave Maria. Dette billede udtrykker kirkeklokkens magt i de katolske lande. Og nu omkring ved 1380 fik vi den store klokke, der sikkert blev ophængt i en klokkestol udenfor kirkedøren, endnu var der jo intet taarn, og der har sikkert gaaet en indre fryd gennem menigheden, naar disse malmtoner lød ud over sognet helt ned til Sandvig, Kindvig og Sageby, og det er som et pust fra middelalderen at vide, at disse malmtoner 100 aar før Luthers fødsel og nu snart i 550 aar har tonet ud over Mern menighed — i den katolske tid forkyndende jomfru Marias pris. — Man faar ærbødighed for disse ærværdige klokketoner.

Sandsynligvis har folkemængden formeret sig og givet ønske om et større kirkerum, og skibet blev gjort $\frac{1}{3}$ længere ved tilbygning mod vest. Direktør Mackeprang ved nationalmusæet skriver i sin bog „vore Landsbykirker“: „denne øgning (mod vest) i det dengang skovrige sydsjælland er saa almindelig, at den i Baarse herred findes omtrent paa halvdelen af kirkerne“ og at den „utvivlsomt staar i forbindelse med den mere intensive udnyttelse af jorden“, og dermed befolknings tilvækst. Denne forlængelse er sikkert sket paa et tidlig tidspunkt, for i mod syd blev indsat et vindue af samme form, som de øvrige romanske rundbuevinduer.

Imidlertid er det som man har ønsket mere lys inde i kirken. Maaske havde mere ordnet retsforhold kunnet tillade, at man lagde an paa større vinduer, og endelig har brugen af glas i ruderne, i stedet for de gamle hornruder, opfordret til at lede dagslyset ind i kirken ved anbringelsen af større vinduer, og i slutningen af det 15. aarhundrede fremkom en ny vinduesform: fladbuen den saakaldte Tudorbue der, i forhold til de tidligere rundbuevinduer, var meget større. Uden tvivl paa samme tid har man udvidet det oprindelige lille, smalle og lave kor, ved at forlænge hovedskibets vægge ind over det gamle kor, saa det fik samme bredde og samme højde som det øvrige skib. Man byggede paa den gamle korgavl, og fik den nuværende store østgavl med de gotiske blændinger, denne for teglstensarkitekturen ejendommelige stilprydelse, med de kamtakkede gavle. Den lille oprindelige korbue blev afløst af den nuværende store bue, og med de ny store fladbuevinduer ind til koret, var der kommet lys derind. Det er forresten underligt at vide, at det kun er 400 aar siden man begyndte at anvende glas som noget nyt og kostbart i kirkevinduerne, hvorlænge har det ikke varet inden glasset kom ind i bønderboligerne. — I min barndom sidst i 1860erne har jeg set en staldlygte af træ med „hornruder“ altsaa blæreskinsruder. — Men den gamle korgavl kunde ikke bære den ny paabygning, og det blev snart nødvendig at sætte den store støttepille imod den midt for gavlen, lige som der sattes en lille profileret støttepille imod den mod nord. — I slutningen af det 15. og i begyndelsen af det 16. aarhundrede, altsaa paa kong Hans's tid, blev det almindelig skik, og vel ogsaa kappestrid, at forsyne kirkerne med taarne, og Mern kirkes stammer ogsaa fra denne tid. Det blev, som ved de fleste kirker, bygget for vestenden af kirken, saaledes at taarnets østside hviler paa den oprindelige vestgavl. Det er et taarn med almindeligt saddeltag med fladbuede glamhuller, der altsaa anviser tiden omkring aar 1500, og nu kom den store Mariaklokke op i taarnet, og man kan tænke sig, at sognebeboerne i den østlige del af sognet med lyst og glæde har lyttet til dens malmtoner, som nu bedre kunde

høres ud over sognet. Klokken blev sikkert ophængt i et system af hinanden krydsende bjælker oppe i taarnet, idet hullerne, hvor disse har været anbragte, fremdeles findes aabne. Og nu blev der ringet. Man ringede ved alle lejligheder: morgen, middag og aften, før gudstjeneste, bryllup og begravelse, ved barnedaab, ved de syges beretninger og sjæleringning naar et menneske var død, og ved mange private sammenkomster i den grad, at den evindelige ringning rystede taarnene, saa overdelen af taarnet tid efter anden blev skør og maatte ombygges hvilket ogsaa har været tilfældet for Mern kirkens vedkommende. Saa først fik man ophængt klokken i en klokkestol hvor den nuværende, der er af egetræ bærer indskriften H R K 1753, men enkelte dele af denne bærer mærker af slid fra en tidligere. Taarnet blev overhængt forneden, og stod ved en spidsbuet aabning ind imod kirken i forbindelse mod denne, hvilken dog senere blev tilmuret, og taarnrummet blev anvendt som gravkapel for Høvdinggaards ejere. — Paa kirkens hvælvning er fundet et udskåret kristushoved, der efter direktør ved nationalmusæet Dr. Macheprangs udtalelser stammer fra Valdemar Atterdags tid, og rimeligvis er fra et tidligere alter. Dette kristushoved har provstinde Mejnertsen ladet indramme, og det findes nu ophængt i kirken. Men med korets udvidelse blev der plads til et større alter, og vi fik den altertavle som nu er opstillet i kirkens vestside med bagsiden mod taarnmuren. Det er i renæssance stil med søjler med joniske kapitæler, og søjleskafterne synes paavirkede af tysk renæssance. Tavlen er delt i 6 felter med paamalede skriftsprog, særlig nadverordene, hvorefter denne slags tavler kaldes skriftsprogstavler, der skal være et udslag af de kryptocalvinske strømninger indenfor kirken paa Fr. II tid, og fra denne tid er ogsaa alteret, idet tavlen bærer Fr. II og hans dronning Sofie af Meklenborgs vaaben. Da Fr. II blev gift med dronning Sofie 1572 og han døde 1588, er tavlen rimeligvis lavet omtrent ved 1580 sandsynligvis af en næstvedsnedker. Forøvrigt er de seksfæltede altertavler særegne for sydsjælland f. eks. Mern, Kallehave, Toksværd og flere.

Man mærker, at reformationen har gydt nyt liv i kirken og menighederne. Efter at have faaet alteret omkring ved 1580, fik vi prædikestolen i aaret 1596. Den er et renæssancearbejde, inddelt i 6 felter, med mellemstaaende Hermer. Hver af disse felter har en billedlig fremstilling i ikke særlig fint udført basrelief, yderst til venstre: Jesu indtog i Jerusalem, derefter fremstillingen for folket hvorefter følger Jonas's udspying af hvalfisken bug, der ganske vist nærmest ligner en delfin, saa er der en ukendt præsteskikkelse og derefter 2 adelige vaabenskjolde, det ene er Henrik Lykkes (f. 1555 d. 1611) der var lehnsherre paa Vordingborg, det andet, hans hustrus, Karen Frantsdatter Banner (f. 1559 d. 1616). Disse var forøvrigt bedsteforældre til den, under Frederik den 3, bekendte Kaj Lykke paa Gisselfeldt. Da Fr. den 2, trods sit forsvirede levned, var ivrig for grundfæstningen af reformationen, kunde det jo godt tænkes, at han har skænket altertavlen med hans og dronning Sofies vaabenskjold, og at saa vor lehnsmand paa Vordingborg slot ogsaa har villet vise sin konge- og reformationsiver ved, at skænke os prædikestolen 1596. Over denne er en ganske enkel lydhimmel, der mangler enhver af renæssancetidens overprydelse. Som kirken nu, i slutningen af det 16. aarhundrede, fremtræder, er den en typisk gotisk kirke med taarn og takkede gavle. Men saa kom den fjerde udvidelse. Først fik vi et fag mod vest, saa taarnet og udvidelsen af koret. Nu gik man til udvidelsen mod syd. Mellem 1550 og 1600 blev Præstø kirke udvidet ved at tilbygge det søndre sideskib. Uden tvivl i begyndelsen af det 17. aarhundrede har man i Mern kirke efterlignet denne udvidelse, ved at bygge tre hvælvingsfag til den søndre side samt et vaabenhus, der dog ikke blev overhælvvet. Denne udvidelse blev overdækket med 4 tagfag saa den viser 4 gavle mod syd med stærkt profilerede sentgotiske blændinger. Udvidelsen har uden tvivl staaet paa i aarevis, og gik til paa den maade, at man tilmurede koraabningen, saa kirken var helt lukket, derved kunde man uhindret bygge til, og samtidig indbygge hvælvning over koret samtidig med, at der byggedes hvælvninger i det nye sideskib. Derefter har man gennembrudt

muren ind til det gamle skib med to spidsbuede aabninger, saaledes at midterpartiet nu bæres af 2 store svære piller. Imod syd anbragtes 4, og mod øst i tilbygningen et, ret store spidsbuede vinduer af samme form, men mindre — selvfølgelig — end de i Præstø kirke, medens de i sin tid, i slutningen af det 15. aarhundrede indsatte fladbuede vinduer blev siddende i nordsiden, og saa anbragte man indgangsdøren — ogsaa ligesom i Præstø — midt paa sydsiden. Denne dør har vi fremdeles, en tung massiv, men rundbuet egetræsdør, med vældig jernbeslag, ejendommelig nok i vikingetidens dragestil. Foroven er der en løve, der symboliserer Kristus i kamp med en drage: djævelen, og nøglehullet gaar igennem en fældet drage, og paa det store haandtag hænger en død slange. Døren bærer aastallet 1637 ligeledes i massivt jernbeslag, og fra hængslerne udstraaler massive sammensveitsede baandslyngninger, der dækker hele dørfladen, ind imellem hvilke den kæmpende løve og drage er anbragte. Af aastallet 1637 kan man nok slutte, at denne store udvidelse har fundet sted i begyndelsen af det 17. aarhundrede under Chr. 4. Mærkelig blev det 4. vestlige fag i tilbygningen, hvor der nu er vaabenhus, ikke overhvælvet, og den endnu levende gamle fhv. klokke A. Kristensen i Lyngby ved København, der er barnefødt i Kindvig her i sognet, har meddelt mig, at da han blev konfirmeret 1851 stod vaabenhuset med nøgen tagstol, altsaa uden loft. Senere blev der dog lagt bræddeloft, der ved kirkens restavrering i 1906 afløstes af en af brædder med kalkpuds berappet korshvælvning. I aaret 1617 fik vi den mindste klokke. Der er al sansynlighed for, at vi allerede tidligere har haft 2 kirkeklokker men i tidligere tider har man — dengang kongerne — haft brug for kirkeklokkemalmen til støbning af kanoner, ligesom man under verdenskrigen oplevede, at kirkeklokkerne i Tyskland maatte afgives til staten til fabrikation af ammunition. Saaledes blev der af Fr. 1 befaleet, at klokker skulde indsendes til omstøbning, og i aarene 1528 og 29 indkom der til København 885 klokker, og Chr. 4 befalede 1601, at kirker der havde mere end en klokke

skulde indsende de overflødige, og der indkom 140. Muligvis har ogsaa egnen her omkring afgivet hver en klokke til kongen hvilket har bevirket, at man hurtigst muligt har gaaet i gang med at anskaffe ny. Saaledes fik Beldringe en ny klokke 1603, Snese 1609, Everdrup 1615, Jungshoved 1616, Mern 1617, Ø-Egesborg 1636, Ørsløv 1630 og Udby 1631.

Paa Mern klokke staar indstøbt, i en krans om kronen † Hartwich Qwellentmeyer † Gos mich 1617 † (gos mich: gød mig eller støbte mig). Denne klokkestøber var en tysker, der var bosat i København. Men at alle disse sydsjællandske sogne i løbet af faa aar har faaet anskaffet ny klokke, kunde jo tyde paa, at Kr. 4 forordning af 1601 har taget tidligere anskaffede klokker fra dem til kanonstøbning. Det gjaldt jo om „i fred at være til krig parat“, derfor rustedes der, og 1611—13 førte Kr. 4 den lidet berømmelige Kalmarkrig, der sikkert har sluttet vore tidligere klokker. —

Men udvidelsestrangen fortsættes. Paa et senere tidspunkt, som ikke kan nærmere betegnes, tilbyggedes atter 2 hvælvingsfag mod nord lige for det oprindelige skib fra den romanske periode. Nordmuren gennembrydes med 2 spidsbuer, og det hele overdækkes med et fra hovedskibet udløbende halvtag. Kirken blev derved treskibet. Disse 2 hvælvingsfag blev dog senere skilte ved en mur, og det østligste anvendtes til skriftestol, hvor altergæsterne tog plads under skriftetalen. I min barndom, for et halvt hundred aar siden, benævntes det med den katolske betegnelse: sakristiet. Foran disse to hvælvingsfag var senere anbragt pulpiturer med stolestader for præstefamilien og for kirkeejeren paa Høvdinggaard. Samtidig med denne sidste udvidelse indsattes de nuværende spidsbuede jernvinduer, der ejendommeligt nok har været paanittede skraatkrydsende blyindfatning til ruder, hvoraf hvert af vinduerne endnu bærer krydsene, medens det øvrige bly er forsvundet.

Ved Peter Rørdams forflyttelse fra Mern til Lyngby 1856, hvor han blev præst for enkedronning Caroline Amalie, nød Mern kirke adskilligt godt fra denne, idet hun skænkede os den nuværende altertavle, der er malet af kunstmaler

Lund 1858 og forestiller nadvermaaltidet skærtorsdag aften i en fri fra renæssanceforbilleder moderniseret form. Man ser en slags aaben veranda, hvor disciplene er forsamlede med udsigt imod oljebjerget, der ligger i dæmrende aftenbelysning, -lige som selve Rummet, hvor de opholder sig, er noget dunkelt, men lyset falder fra venstre ud over forgrunden, hvor Jesus staar med et bæger, som han lader den knælende Johannes drikke af. Samtlige disciple og Jesus er klædte i romerske fodsider tunique, hvorover togaen bæres. I midten staar et firkantet bord, hvorover er bredt en hvid dug, hvorpaa staar et lille fad med hostietabletterne. Det er maaske ikke noget stort kunstværk, navnlig burde Christusfiguren været lidt mere idealiseret, lidt mere „Carl Blockske“, men der er en vis tilforladelighed udbredt over det hele, saa man bliver fortrolig med det og kommer til at holde af billedet. Det er indfattet i en ramme i højgotisk stil med fialer, „krabber“, og korsblomster, og man finder sjælden en saa smuk altertavle i en landsbykirke. Ved samme tid fik kirken et harmonium af mindre værdi. — Som sikkert i alle kirker, findes der ogsaa her en mængde begravelser inde i kirken. Det var før og efter reformationen en attraaværdig plads at blive begravet inde i kirken, som man ved køb og gaver søgte at erhverve sig, og saaledes er det ogsaa her i Mern kirke. Den 13. august 1758 indberetter sognepræsten provst Terpager til stiftsøvrigheden, at der findes 4 ligsten med inskriptioner paa. Af disse er endnu de to bevarede, hvoraf den største, der ligger i hovedskibet under korbuen, fortæller, at herunder ligger begravet „hæderlig og vellærde mand“ sognepræst Niels Hansen der døde i Mern 1612 samt hans 3 hustruer og otte børn, og i den ny kirkes østgavl er indmuret en sandstenstavle der fortæller, at „Herunder gemmes hvad som kunde dø af Laurits Terpager sognepræst for Mehrn menighed i 14 aar, og provst over Baarse herred i 14 aar født i Ribe anno 1698 d. 13 april døde i anno 17 . . ., og hans i livet velagtede hustru Anna Schüts, født i Hjæmbæk præstegaard anno 1698 d. 13 April, døde i Mehrn præstegaard anno 1746 d. 1. august. Hvilket i et velsignet

ægteskab af 25 aar, avlede 8 børn hvoraf moderen fandt de 3 ældste for sig i guds rige. De 5 yngste døtre sørger med en bedrøvet fader over en mageløs moder.“ Da provst Terpager, i en skrivelse, som findes paa landsarkivet, af 13. aug. 1758 meddeler i sin indberetning til stiftsøvrigheden om disse to ligstene, har han altsaa ladet anbringe den over sig selv og sin hustru, mindst 14 aar inden han selv døde, derfor var hans egen dødsdag og aar, som ovenfor vist, ikke angivet men stod aaben og senere er svagt ridset, at han døde den 22. Marts 1772. Han har saaledes, som skik og brug ofte var, selv villet sikre sig i levende live, at han og hans hustru fik et troværdigt eftermæle. Men foruden de nævnte 4 ligstene, hvoraf altsaa de to er gaaet tabt, med angivelse af begravelser, er sansynligvis det meste af kirken anvendt til begravelsespladser, og ved udgravningen, til det nuværende varmeapparat, stødte man paa begravelser.

Ved kultusm. cirkulære ^{27/7} 1885 bestemtes de nærmere betingelser for kirkeejernes pligt til indlæg af varmeapparater i kirkerne, og navnlig dette, at naar menigheden skaffede det nødvendige brændsel, skulde kirkeejeren sætte kakkelovn, og dette førte til, at man fik en saadan 1890, hvormed der var mange kvaler, og som ikke ævnede at opvarme kirken tilfredsstillende, hvorfor den i 1912 afløstes af et tilfredsstillende varmeapparat.

Ved et kirkesyn i 1906 blev forskellige nødvendige reparationer ved kirken paalagte, og dette gav anledning til at kirkeejeren, godsejer Lassen, Høvdinggaard, lod foretage en gennemgribende restavrering af kirkens indre. I stedet for det gamle murstensgulv blev lagt røde og gule fliser. Stolene blev nymalede, og prædikestolen blev nymalet i mørkt egetræ, og reliefbillederne paa denne blev afætsede, saa de staar i det naturlige egetræ. Begge pulpiturene blev fjernede, og det ene hvælvingsfag mod nord blev dannet til et daabskapel. Samtlige ribber i hvælvingerne blev malede som rød halvstensribbe. Støledørene blev fjernede og anbragt som panel i koret, og dette, at dørene for stolene kom væk, har vist mere end „tidsaanden“ bidraget til, at begrebet mands-

og kvindestole fuldstændig er udslettet i vor kirke. I det hele maa denne restavrering roses som holdende sig kyndig og forstaaende tæt op til kirkens hele stil.

I 1915 besluttede menigheden sig til at anskaffe et nyt stort orgel med 5 stemmer, fodpedaler og forskellig teknik, hvorved kan frembringes det fineste pianissimo, i det hele et orgel, der hvad kraften angaar, staar i et udmærket forhold til kirkens rum- og lydforhold og hvorpaa der flere gange er givet kirkekoncerter med violinledsagelse — et orgel der er en pryde for kirken. I sommeren 1920 blev der i Mern præstegaards have holdt en stor bazar til fordel for kirkens udsmykning. Sognets unge piger broderede en ny alterdug, og for det ved bazaren indvundne beløb, bliver kirken nu dekoreret med motiver hentede fra de kirkelige stilperioder, dog saaledes, at disse er gjort modtagelig for vor nutidsopfattelse af dekorationskunst, hvortil bl. a. ogsaa Fru gods-ejer Lassen, Høvdinggaard, med kyndig forstaaelse har bidraget. Alt dekorationsarbejdet er med stor dygtighed udført af maler Gesner i Mern, ligesom han ogsaa har komponeret adskillige af de anvendte motiver. Rent stilhistorisk kan der maaske siges, at den foretagne udsmykning har en svaghed deri, at der ikke har været tilkaldt kunstnerisk assistance hertil. Fra et menighedssynspunkt kan det, som Provst Mejnertsen flere gange har fremhævet, siges, at udsmykningen netop har sin styrke ved, at alt arbejdet er udført af sognets folk. Til udsmykningen maa ogsaa henføres, at der lige over for prædikestolen er anbragt en tavle med samtlige præsters navne fra reformationen til dato. Denne er tegnet af snedkermester N. P. Rasmussen, Mern i renæssancestil og udført i mørkt egetræ af snedker Marius Rasmussen, Mern.

Efter at ovenstaaende er skrevet kan anføres, at den gamle foran omtalte altertavle er afætsset af maler Gesner, og de oprindelige farver og skriftsteder er fremkaldte og opfriskede saaledes, at den nu fremtræder i de middelalderlige blaa, røde og gule farver og overordentlig rigt forsolvet og forgyldt, saa at den er bleven en seværdighed i kirken, — der daglig er åaben.

Som slutsten paa det hele er der, i et panel ved opgangen til prædikestolen, anbragt følgende inskription:

En verdenskrigs trængsel og torden
omspændte hele jorden.
Men i Guds naade bevaret
for krigens rædsler blev sparet
vort land, vort hjem og vort virke
— som tak vi smykked vor kirke.

Mern Menighed 1922.

Næstved-smede gennem 250 aar.

Af *Otto Smith.*

I en domsakt af 1764 udtales den formodning, at Næstved smedelaug var et af de ældste laug her paa Sjælland. Et bevis herfor mangler dog, men i hvert fald har lauget krav paa at blive betragtet som meget gammelt, selv om nøjagtige data mangler.

Som haandværker betragtet er smeden en af de ældste. Tidligt udskilte den særlig smedekyndige og stærke mand sig fra familie- og gaardbruget for at ernære sig ved arbejde for andre, der havde hjælpen behov. Og hans arbejde i den paa grund af brandfaren ofte ensomt liggende smedie, fra hvis aabne dør de vejfarende saa de sorte skygger paa den flammende ilds baggrund, forlenede ham med en egen mystik. Han blev ofte egnens kloge mand, der „kunde mere end sit fadervor,“ han kunde læse over buldne fingre og kendte den kunst at „slaa øjet ud paa tyven.“ Ofte gav hans styrke ham ogsaa hverv som et privat ordenspoliti, der hentedes i særlig kritiske situationer.

Fra denne landsbyens smed udskilte sig senere bysmedene, som udviklede deres kunstfærdighed, som landsbyen

og gaardene sjældent havde brug for. Efter arbejdet delte disse smede sig efterhaanden i en række kategorier, alt efter som de lavede grovere og finere varer (grov- og klejnsmede), eller udelukkende kedler, gryder, plove, kander, bøsser eller ure; men alle var de smede.

Da middelalderens gilder gik over til at blive haandværksmæssige sammenslutninger, finder vi da ogsaa alle disse smede repræsenteret i „de gamle smedes (d. v. s. mestrenes) laug,“ sammen med endnu flere, hvoraf der dog ingen fandtes i Næstved (som f. eks. rotgiesere, svertfegere m. fl.).

Alderen for Næstved-smedenes laug kendes som sagt ikke, men i den ældste „tegnebog“ findes i 1608 den optegnelse, at Ole Ploug blev „sat til oldermænd og thil sig anamit skrinet (d. v. s. laden) med tolf bøger udj, noch fem daler och laugs signet.“

Af disse tolv bøger har vel nok en del været forordninger o. l., men antallet er meget stort i forhold til, hvad man ellers kender til laugsbøger paa den tid, hvad der godt kan være et fingerpeg i retning af, at laugene var meget gammelt og af den grund havde mange ældre tegnebøger.

Christian IV, der var en meget ivrig modstander af laugssammenslutningerne, befalede imidlertid 1613, at alle saadanne bøger skulde afleveres til øvrigheden, og efter denne aflevering er de gaaet tabt. Laugene blev ophævet fra samme tid.

Først fra 1621 fik laugene atter nogle af de gamle rettigheder tilbage, og fra denne tid kan man gennem deres protokoller følge deres indre liv. Ganske enkelte ældre bøger er bevaret, f. eks. findes for Næstved smedelaug en tegnebog for tiden 1606 til 1617. Den er indbundet i et pergamentsblad fra et gammelt haandskrift i folio, prydet med røde og blaa initialer. At laugene har fortsat sin bestaaen fra 1613 til 1617 paa trods af den kongelige anordning, er et godt bevis paa, hvorledes man udmærket kunde sidde kongelige befalinger overhørigt ude i provinsbyerne samt paa hvor fast laugsorganisationen var.

I knappe sætninger, ofte af dunkel mening, faar vi i denne tegnebog et indblik i det liv, som landets konger forgæves søgte at undertrykke.

Enhver mester var tvunget til at være medlem af lauguet. Ved sin „igang“ (indtrædelse) skulde han betale ret store summer, saa at det blev saa svært som muligt at blive mester. Blandt de mange afgifter i Næstved skal nævnes bygningspenge, der gik til laugshusets vedligeholdelse, og skraapenge, som var en ren og skær forøgelse af laugets midler og havde navn efter laugets vedtægt (skraa), som vi desværre ikke kender i dens ældste skikkelse.

Desuden maatte hver mester „stille lauguet tilfreds“ for sine svende, der endnu paa dette tidspunkt mødtes med mestrene til stevne og endnu ikke havde faaet egen „kro“. Derimod stod svendene selv til ansvar for den gæld, de maatte gøre paa laugshuset eller andetsteds. Peder kedel-smeds svend fik saaledes sin løn beslaglagt, indtil han „hafde fuld gjort hvis (d. v. s. hvad) han i lauguet er skyldig,“ og tre andre svende maatte „selff betalle hvis de haffr fordrucket saa och storkepenge¹⁾).

Visse dage i aaret var forud givne som stevnedage, hvor alle havde at møde. Det blev nøjagtig opnoteret, hvem der ikke mødte, men da tegnebogen ikke er egentlig regnskabsbog, kan det ikke ses, om de hver gang idømtes bøde, eller om dette kun skete i gentagelsestilfælde. Derimod blev den uvægerlig straffet med bøde, som „brød lauguet“, d. v. s. gik før oldermanden erklærede mødet for sluttet. Det bør bemærkes, at der paa denne tid ikke som senere hen tales om „aaben lade“, der med zünftens indtrængen blev symbolet paa, at laugssamlingen var gyldig og i virksomhed.

De faste stevnedage laa oprindeligt ved højtiderne ligesom gildernes. 3. og 4. juledag, 3. pinsedag, fastelavn og St. Hansdag vender stadig tilbage som stevnedage, ja der er tegn til, at man i aarene omkring 1606 samledes i

¹⁾ *Stork* kaldtes den, der i brætspillet forkering blev jan.

lauget alle fire pinsedage. Senere i tiden faldt højtidernes stevnedage bort, men fastelavns mandag og St. Hansdag holdt sig til ind i det 18. aarhundrede.

I den første tid var sammenkomsterne mere selskabelige end organisationsmæssige. Ligesom i middelalderens „gilder“ samledes man — i hvert fald ved højtiderne — til sammendrik, men ikke mere til spisning.

Til disse møder, hvor der modsat gilderne kun kom mænd, kunde man endog tage gæster med mod at betale for deres fortæring. Ikke alene kunde Jens kleinsmed tage sin stiftsøn med og Ole knivsmed Jacob hjulmand, men en *svend* hos Jens kedelsmed kunde tage sin ven Christen bundtmager med i lauget.

Men gav drikkelaget — hvad nok kunde hænde — anledning til skændsmaal eller endog slagsmaal, saa traadte laugets embedsmænd i funktion, og dommen faldt omgaaende.

Lauget lededes af den oldermænd, som laugsbrødrene valgte af deres midte. Til hjælpere havde han en eller to hossiddere (i andre laug ogsaa kaldet stolsbrødre), som han i modsætning til, hvad der var almindeligt i andre laug, selv udvalgte sig, medens de i de fleste andre laug valgtes sammen med oldermænd.

Oldermændens væsentligste opgave var at være dommer i alle sager vedrørende lauget og dets medlemmer.

Det var ikke mindst i dette spørgsmaal, at regeringen saa skævt til laugene, der havde udvidet denne rettighed og udøvede den i vidt omfang. Niels Ploug idømtes 1606 en bøde for at have anklaget Svend bøsse-maker for borgmesteren, *før* han anklagede ham for lauget, og kort tid efter maatte to mestre bøde hver en tønne dansk øl for den samme forseelse. Lauget skulde gaa foran i alt!

Naar der idømtes bøder, var det i denne tid meget ofte i form af øl. Hvad Niels Otzig havde forbrudt St. Pouldag 1607 staar ikke anført, men han blev „tilfundet 1 td tystøl“¹⁾ som dog blev nedsat til 1/2 td. at betale til fastelavn. Samme dag maatte Johan smed „indlægge“ (d. v. s.

¹⁾ Tysk øl, Rostocherøl.

i laugets kælder) $\frac{1}{2}$ tønne tystøl, der ogsaa var beregnet paa fastelavnssammenkomsten. „Thredie jule dag (1606) bleff Anders remsnider skyldig 8 sk. thill ølsmaal“

Lauget havde ogsaa ret til at beslaglægge svendenes løn hos mestrene, hvis de første skyldte laugets penge. „3. juledag 1606 beslog jeg Peder kiellesmeds (kedelsmed) svenzlønn indtill han haffr fuld gjort hvis hand i laugit er skyldig.“

Var en laugsbroder kommet i stor gæld til lauget, eller var han blevet idømt en stor bøde, kunde man forlange af ham, at han skulde stille borgen derfor. Det nægtede Niels Ploug at gøre 3. juledag 1606, og han blev derfor højtidelig indskrevet i laugsbogen for sin „ulydelse“.

Samme Niels Ploug var i det hele taget en stridbar herre. Dagen efter anklagede han uberettiget en kollega for lauget, og overfaldt bagefter Hans kleinsmed med ukvemsord. Forresten ser man i protokollen hans navn undergaa forvandlingen fra Niels plougsmed (plovsmæd) til Niels Ploug, efter at de to navne en tid var blevet skrevet i flæng. Og da han senere fik en kollega og konkurent, benævnedes denne udelukkende Jens Ploug.

En opgave, der i denne tid ofte gaves lauget, var at udstede skudsmaal for brødrene. 3. juledag 1607 fik Jens kedelsmed det skudsmaal, at han i de 26 aar havde været en ærlig domsmand og vidste ikke andet end som ære og dyd kunde være. For et saadant skudsmaal betaltes 2 mark.

At faa et overblik over, hvor mange brødre der var i lauget i begyndelsen af det 17. aarhundrede, er ikke muligt. Men det kan siges, at baade grov- og kleinsmede, kedelsmede, knivsmæde, plovsmæde, bøssemagere, grydestøbere, kandestøbere, remsnidere og saddelmagere var repræsenteret deri.

De sidste to kategorier hørte vel ikke af fag hjemme i smedelauget, men det hændte ofte, at saadanne haandværkere, der var for faa til selv at danne laug, optoges i andre organisationer, og remsniderne stod ofte i forbindelse med smedene¹⁾.

¹⁾ F. eks. Holbæk smede- og remsniderlaug.

Næstved smedelaug maa have været ret velhavende paa denne tid og ejede flere huse. Foruden laugshuset havde det i hvert fald et, som det omkring 1607 solgte til en mand ved navn Hans.

Hvor selve laugshuset laa, vides ikke, men det var ret anseeligt, saa at der, foruden de kældre, lauet selv brugte, kunde udlejes to, et større og et mindre kælderrum. Der betaltes jordskyld af huset til St. Peders kirke.

Her samledes altsaa baade mestre og svende; men de sidste havde dog deres egen økonomi, og to af mestrene blev udvalgt til at være deres oldermand og bisidder.

En forpligtelse, som hver broder i lauet havde, var at møde til sine medbrøders og disses hustruers og børns begravelse. Ved saadanne lejligheder anvendtes et ligklæde, som tilhørte lauet, men som ogsaa kunde udlejes til andre.

Hvad der bevirkede, at smedelauet i Næstved fire aar efter Christian IV's ophævelse af lauet holdt op med sine møder, er ikke godt at sige.

I 1621 maatte kongen imidlertid delvis tage sin forordning tilbage og give laugene tilladelse til „med borgmestres og raads betænkende at forfatte visse vilkaar,“ hvad de fleste ogsaa skyndte sig med. De fleste kendte laugsskraaer fandt over stammer saaledes fra tiden 1621—23.

Der er ingen grund til at tro, at de Næstved smede, der havde et saa gammelt og velorganiseret laug, ikke let skulde have faaet det paa fode straks, da denne tilladelse blev givet. Det maa nærmest skyldes en tilfældighed, at næste kendte laugsprotokol først begynder 1644, saa meget mere som der blev skrevet en ny skraa med borgmesters og raads hjælp i 1638.

Der er meget mere grund til at antage, at lauet atter har siddet de kongelige bestemmelser overhørig og levet efter deres gamle skraa, indtil der i 1638 sattes en stopper derfor.

Den nye skraa af $\frac{28}{5}$ 1638 satte lige saa vel som alle de andre, der fremkom paa den tid, et skel i laugshistorien. Den sidste forbindelse med middelalderens gilder

ophørte. Der indlagdes ikke øl mere som bøde, og gæster kunde ikke mere medtages i laugssamlingerne.

Organisationstanken havde faaet et sving om i moderne retning, det var *faget*, som nu var det vigtigste. Det var fagets og dets udøveres rettigheder, der nu skulde værnes om.

Den nye skraa findes i en mindre god afskrift i den senere omtalte retssag af ²⁸/₅ 1638, og her er den ikke en gang fuldstændig, idet et blad er blevet udrevet af protokollen. Den er dog et værdifuldt dokument og gengives i slutningen af denne afhandling.

Den fastsatte først fire ordinære samlingsdage i aaret, og paa en af disse dage skulde der vælges en oldermænd, som dog først skulde indstilles for borgmesteren og raadet, der skulde anerkende ham. Oldermænden maatte derimod stadig, hvad der er ret sjældent, selv vælge sine to hossiddere.

Hvis en haandværker vilde nedsætte sig i byen, maatte han først gaa til øvrigheden og melde sig. Her skulde han forevise sit lærebrev og fik saa paategning om, hvor meget han skulde betale til laugget for at optages. Mesterstykket maatte ikke fordres af ham. Først naar alt dette var ordnet, kunde han gaa til laugget.

Den i laugget sidst indskrevne skulde udføre alt løbedrengearbejdet, tilsige de andre til møde og lignende, men kunde købe sig fri derfor.

Endelig fastsatte skraaen en række bestemmelser for forholdet mellem mestrene indbyrdes og mellem dem og svendene og drengene, samt regler for at møde til begravelse.

Medens svendene hidtil var kommet sammen med mestrene i laugshuset, skulde de nu have deres egen „kro“, hos den af mestrene, der var deres oldermænd, og et skilt skulde hænges udenfor. Her *skulde* de ankommende vandrende svende søge hen, for at mestrene kunde vide, hvor de kunde finde dem, og oldermænden (eller krofa'er, som han kaldes) skulde beværte dem for en billig penge.

En saadan vandrende svend maatte, uden at lade sig optage i laugget, have lov til at tage arbejde hos en mester

for et tidsrum af 14 dage, men skulde saa med 3 dages frist forsvinde fra byen.

Var en saadan vandrende svend i daarligt ry — hvis han f. eks. havde forladt en tidligere svendekro med gæld eller havde begaaet andre misligheder, hvad laug^{et} kunde faa at vide gennem de saakaldte omskrivningsbreve — maatte ingen antage ham. Han blev indskrevet i den sorte bog eller paa den sorte tavle.

Antallet af svende, som en mester maatte have, sattes til 3 og læredrenge til 2, hvad der var rigeligt, da provinsbyernes haandværkere kun sad med smaa værksteder.

En mester, der ikke lod sig optage i laug^{et}, maatte kun holde de omtalte 14-dages svende og maatte slet ingen drenge antage.

Udenbys mestre maatte kun sælge deres varer i Næstved paa de bevilgede markedsdage; gjorde de det ellers, blev deres varer dem frataget og halvdelen givet til laug^{et}, den anden halvdel til kongen. Indenbys offentligt arbejde skulde udføres af indenbys mestre.

Laug^{et} fungerede ogsaa som sygekasse for baade mestre og svende og disses familier. Der betaltes af alle 2 sk. om maaneden hertil, men hjælpen skulde senere hen saa vidt muligt tilbagebetales.

Der maatte ikke finde drikkeri sted paa laugsmøderne. Paa disse maatte forøvrigt oldermænd^{en} og hans hossiddere dømme i alle sager vedrørende laug^{et} paa grundlag af laugsartiklerne; alt andet „saasom drab, trolddom, oprør, vold og saadan halsløs gerning“ henvistes til borgmester og raad.

Desværre er alle svendenes laugsprotokoller bortkommet, saa at det er umuligt at se, hvor meget den fra Tyskland stammende zünfft, der herhjemme navnlig satte sine spor i smede- og snedkerlaugene, har faaet indflydelse i Næstved. Heller ikke kan man faa noget overblik over, i hvilket omfang smedesvendene begav sig paa vandring i det syttende aarhundrede. Et er dog givet, at laug^{et} som helhed ikke var under tysk paavirkning, og at tyske ord og vendinger overhovedet ikke forekommer i dets arkivalier.

Gennem mestrenes laugsprotokoller faar man imidlertid et indblik i det indre liv i laugget og den ændring, der var foregaaet.

Dette viser sig i en uendelig række af overskridelser af skraaernes bestemmelser, navnlig for forholdet mellem mestrene og svendene. Og at man blæste skraaen et stykke, i hvert fald i de første aar, fremgaar tydeligt deraf, at selve oldermænden Hans Berthelsen i 1644 holdt en svend, der ikke var optaget i laugget, paa arbejde i hele 8 Uger (maksimum var 14 dage). Da man spurgte ham, om han godvillig vilde lade sig straffe, svarede han, „at han kort ud vilde intet give,“ og dermed var sagen sluttet.

To aar efter var der atter en uefterrettelig oldermænd, Jacob kandestøber, der hverken lod tilsige til begravelse eller paatalte, at brødrene forlod lokalet „for aaben lade.“

Heller ikke ham skete der noget, hvorimod eftermænden i 1648 blev straffet, fordi han ikke havde tilsagt laugget i rette tid. En anden mester fungerede som oldermænd, medens sagen stod paa. Man begyndte aabenbart nu at forstaa den nye skraa.

Paa samme tid begyndte man ogsaa her i laugget de lange trætter om, hvorvidt et arbejde var klein- eller grovsmedearbejde eller lignende. I 1554 anklagede Henrik sejermager¹⁾ Mads kleinsmed for at have lavet en brodvender. Laugget gav klageren medhold; men iøvrigt maa det jo tit have været vanskeligt at afgøre, om f. eks. et jernfyrfad var klein- eller grovsmedearbejde, og det beroede sikkert ofte paa et skøn²⁾.

Svendenes krofader og bisidder var begge mestre, og dømte svendene efter skraaen. Da en svend i 1655 nægtede at modtage en saadan dom og begærede at faa den frem for oldermænden og hossidderne, blev dette nægtet af disse, der henviste til den allerede afsagte dom.

Naturligvis maatte i denne tid en mester ikke antage

¹⁾ urmager.

²⁾ Sml. Otto Smith, køge bys haandværkslaug pag. 46 og 49 (aarbog for Københavns amt 1921).

en svend, der ikke var oplært netop i hans fag. Da Bertel bøsse­mager i 1657 havde antaget en grydestøbersvend, og da Jens kleinsmed i 1662 holdt en bøsse­magersvend, maatte de begge give bøde og afskedige svendene.

Til belysning af laugets retsafgørelser skal iøvrigt anføres et lille eksempel:

En kleinsmed havde antaget en dreng og paa regelret vis ladet ham indskrive i laugets dertil indrettede protokol, hvori alle betingelser opførtes efter en bestemt norm. Imidlertid døde mesteren, og drengen overgik til en anden. Efter 8 ugers forløb fik enken imidlertid antaget en svend, ved hvem hun kunde føre forretningen videre, og hun vildt nu have drengen tilbage.

Lauget gav hende medhold heri, dog mod at hun betalte for hans ophold hos den anden mester. Det skete under henvisning til, at han havde været saa længe i lære hos den første mester (2 aar), at han nu „kunde fortjene sin kost.“

I 1681 skete der igen en ændring i laugene, idet regeringen atter greb ind for at faa mere haand i hanke med næringslivet. Chr. V udstedte først sin forordning om laugene i al almindelighed, og aaret efter kom forordningen angaaende svende og drenge. Artikler for smedene udstedtes for Københavns vedkommende $\frac{1}{11}$ 1682, og denne skulde bruges som grundlag for alle provinsens smedelaug.

Efter en række aar i stilhed mødtes de Næstved smede atter den 15. Oktober 1686. Det var oldermændene Peter Mosse, Anders Hinrichsen, Christen Rubertsen, Jørgen Hansen kleinsmed, Jens Poulsen sejer­mager, Richardt Andersen, Envert Hansen fra Lille-Næstved, Ertmand Arensberg og Hans Nielsen kleinsmed.

Deres laugsbog var nu bleven en anseelig, autoriseret protokol, deres forsamling skete nu efter øvrighedens *til­ladelse*, og læredrengene antoges *paa kontrakt*. Oldermændene valgtes paa 2 aar efter øvrighedens billigelse, og borgmesteren eller en af raad­mændene var laugets bisidder og tilstede ved alle møder.

En ny mester skulde som før fremstille sig paa raadhuset. Her maatte han aflægge sin borgered og skulde derefter optages i laug^{et}, hvis han ønskede det. Mesteren var forpligtet til at anmelde for laug^{et}, naar han antog en læredreng, og en udjævning af forskellen mellem kategorierne inden for faget fandt sted, saa at der nu kunde tales om „det ærlige bøsse- og sejermagerhaandværk“.

Men samtidig var mesterstykket blevet indført igen, dog saaledes at mestersønner fritoges derfor, ligesom de fik mange andre lempelser.

Morsomt er det at se, at det, at en mester lader sin kone gaa rundt i byen og spørge om arbejde, stemples som illoyal konkurrence (om end ikke med de ord!) og afføder en bøde.

Striden om hvad der var grovsmede- og kleinsmedearbejde levede vel stadig og gav anledning til flere trætter; men man ser ogsaa dem, der sikrede sig derimod. Richart Andersens søn var indskrevet i laug^{et} som kleinsmed, men havde i et aar staaet i forbundt hos faderen, der var grovsmed. Nu ansøgte denne om at faa ham indskrevet som grovsmed „i henseende man ej kan vide hvilket af dennem han i fremtiden kan have nødig at ernære sig af,“ og det blev tilladt.

I begyndelsen af det 18. aarhundrede indsneg sig efterhaanden den skik, at en svend kunde blive fri for at gøre mesterstykke mod at betale vist til laug^{ets} kasse, noget der — som det senere skal ses — nok kunde give anledning til forviklinger.

En anden omgaaelse af bestemmelserne var, at man beholdt oldermanden ud over de to aar. Richart Andersen var saaledes oldermand fra 1691—1703.

Der var ikke mere den gamle højhed over laug^{et}, og dets domme respekteredes ikke altid. Da Jørgen Hansen kleinsmed i 1708 „brugte unyttige ord“ og ikke vilde holde op at larme, ja desuden gik før samlingen var endt, tog man ikke selv fat paa ham, men indmeldte ham til øvrigheden til straf.

Heller ikke var man villig til at møde efter tilsigelsen.

I lang tid gik det uden paatale, men en skønne dag blev borgmesteren gal i hovedet og sendte de andre ud efter 3 mestre, der ikke var mødt. Den ene fandtes hjemme, medens de to sad paa værtshus og drak. De fik 4 mk. 8 sk. hver i bøde.¹⁾

I 1705 havde Hans Thomsen, kleinsmed i Lille-Næstved forpligtet sig over for Næstved øvrighed til at flytte til byen. Han kunde ikke fremvise lærebrev, da han havde lært udenlands og vilde heller ikke gøre mesterstykke, da saa mange andre var blevet fri for det. Lauget forsøgte at protestere, men magistraten synes at have haft interesse af denne flytning, saa at den halvvejs truede laugget til at optage ham, hvad der saa ogsaa skete.

Et andet tvivlsspørgsmaal opstod med Rasmus Olsen bøsse-maker, der var i kongens tjeneste og ansat i oberst Eppingers regiment. Han var fri for at betale skat til byen, hvad magistraten selvfølgelig saa skævt til, men han lovede at melde sig ind i laugget. Nu var det galt med hans svend, der ikke behøvede at indtræde i laugget, men efter 14 dages betænkningstid, gjorde han det dog ogsaa.

Laugshuset var gaaet tabt i tidens løb, men hvornaar det afhændedes, vides ikke. Møderne holdtes i det 18. aarhundrede altid i oldermandens hjem.

En følge af, at den nye forordning kun paabød laugsamling, naar det var nødvendigt, var, at der i 1701 samt i 1720 og 1722 ingen sammenkomst fandt sted i Næstved smedelaug, ja at der i tiden fra 1712 til 1717 slet ingen samling var.

Efterhaanden døde det gamle liv i laugget helt ud. Der skete intet af betydning, og kun en retssag som den senere omtalte, kunde for en tid sætte sindene i bevægelse.

I det 18. aarhundrede begyndte man at optage smede fra andre byer, hvor der ikke fandtes laug. I 1745 bestod laugget saaledes af Peter Johansen, kleinsmed, Johan Galle,

¹⁾ Dette var dog i absolut strid med forordn. af ^{23/12} 1681 punkt 9, hvorefter de „derfor gandske intet bøde eller noget give.“

urmager, Niels Christensen, grovsmed i *Ringsted*, Christen Christensen, kleinsmed, Ditløf Reifenstein, grovsmed, Jørgen Reifenstein, grovsmed, Tønne Tønsberg, urmager i *Præstø*, Christen Tønnesen Tønsberg, kleinsmed paa *Møen* og Svend Nielsen, grovsmed i *Præstø*. Aaret efter optoges i laug^{et} Niels Mikkelsen, kleinsmed i *Stege*, saaledes at over halvdelen var udenbys mestre.

I 1753 var ligeledes af 12 mestre halvdelen udenbys og i 1791 optoges endog en urmager fra Maribo i laug^{et}.

Endelig skal jeg som et kuriosum fra det 18. aarhundrede gennemgaa en retssag, der baade viser tilstandene indenfor laug^{et} og en række ganske fornøjelige aktstykker, der karakteriserer datidens embedsmænd og dens sagførerstand.

Den udenlandske smed Andreas Maar havde nedsat sig i byen, men havde forsømt at forholde sig, som Loven paabød. Nogle laugssmede trængte da en dag ind paa hans værksted og fratog ham hans to skruestikker, saa at han ikke kunde arbejde.

Andreas Maar antog birkedommer Krag som sin sagfører, og ved forespørgsel hos stiftsbefalingsmanden E. C. P. v. Knuth erfarede Krag, at smedene havde forsømt at faa deres laugsrettigheder bekræftet hos den nye konge¹⁾ og derfor ikke kunde anses for at have et laug.

Der udtoges nu stævning mod smedene med deres oldermænd Henrik Geertsen i spidsen, og Krag skrev bl. a. i sit indlæg:

„Dersom det saavel havde været fastelavns mandag eller 1. april som den 19. januar i aaret 1764, at grovsmeden Henrik Geertsen, som tillige kalder sig oldermænd, med Christen Christiansen kleinsmed, Christopher Galle urmager, Michel Hobro kleinsmed og Rasmus Nielsen grovsmed med tvende andre, nemlig Peder Holgersen og Hartvig Pedersen, alle af Næstved, foretog sig samlede og som udi et complot at indtrænge sig hos borger og smeden Andreas

¹⁾ Frederik V 1746—66.

Maar ibidem, og der udøvede den især paaankede deres slette adfærd, kunde man have supponeret¹⁾, at de af en eller anden hændelse

Ellers er det mærkeligt, H. P. og øvrige 6 personer just vilde og turde begegne A. M. saaledes, da de dog vidste, at han lovlig og vel havde lært sit haandværk og været mester i Beuthen an der Oder efter at han i 8 aar var blevet forceret²⁾ at tjene i krigen hos kongen af Preussen, samt havde anbudt smedene i N. alt hvad der kunde præsteres for at undgaa deres chicaner og efterstræbelser. Og hvad mon Maar, som af krigen kan vise blessurer³⁾ og mange musketkugler siddende i sit legeme vel ikke maa have tænkt, da han i sin attraaede roligheds vaanning i Næstved saa uformodentlig blev overrumplet i fredstider af de, der maaske næppe nogen sinde har turdet drive en flue fra deres drikke-laugskande, eller forstyrre en edderkops bolig i deres uautoricerede saakaldte lade“.

To gange stævnedes smedene uden at møde, men engagerede derefter borgmester Dorph til at føre deres sag. Der udtoges nu kontrastævning mod Andreas Maar, og Dorph indgav sin replik paa Krag's indlæg.

Birkedommeren havde været saa uforsigtig at anslaa en spøgende tone i sit indlægs begyndelse, og det kom ham dyrt at staa. Dorph gav igen, og det af grovfilen, og da han ikke paa denne maade kunde faa sagt tilstrækkeligt, foregav han at have faaet brev fra en smed, der udtalte sig om Krag personlig.

Dette brev, der umuligt kan være skrevet af en smed, men tvært imod bærer vidnesbyrd om Dorph's egen skrive-maade, er delvis medtaget i Dorph's nedenstaaende replik.

„Det synes ligesaa umuligt at et menneske kan forandre det, som med vane er blevet en natur hos ham, som det er panteren umuligt at forandre sine pletter, jeg vil til bevis og eksempel herpaa anføre min kontrapart den velvise birke-dommer Krag. Ved kongens lov er det dem, som vil gaa

1) underforstaaet.

2) tvunget til.

3) saar.

i rette med andre, forbudt at begegne deres kontraparter med gloser og andre grovheder, og derimod befalet at møde modparten med skikkelighed og beskedenhed. Jeg tror, at birkedommer Krag ved prokuratorembedets antagelse har aflagt sin forpligtelse saaledes at bære sig ad, men man ser, at den onde vane han er kommet i med, har saaledes naturaliseret ham, at det er ham meget vanskeligt ja fast umuligt at iagttage denne sin pligt. Thi saasnart sætter han ikke pen til papir; at jo deraf udflyder saa megen uhumskhed, der for alle retsindige maa gøre ham stinkende. Han ved vel, at jeg som er beskikket til smedelaugets defensor haver lovet ikke at gøre mig med ham delagtig i saadant, men maaske det er det, som gør ham mere forvoven i sin procedur. Ikke des mindre vil jeg holde mit løfte, men derhos vise, at der hører hverken kunst eller jurisprudens¹⁾ til at svare paa lige maade, som man bliver tiltalt og i den henseende anføre et mig fra en grovsmed tilskrevet brev, hvori han har vist mig en del, men ikke alt, af det anstødelige i Krags indlæg.“

Brevet:

„De, som foregiver at hundestjernen, naar den er under horisonten, ikke kan have nogen influens under firmamentet²⁾ farer mærkeligt vild. Thi skønt hundestjernen i april maaned, da Krags indlæg skal være forfattet, var saa langt under horisonten saa ses dog, at den paa den tid har gjort saadan virkning i Krags hoved, at det i sine indvortes dele er ganske kommet af lave, om det nogen tid har været i god stand Men som vi ved, at der dog er nogle intervalla³⁾ imellem slige rørte menneskers paroxysmer⁴⁾, saa vil jeg paa laugets vegne bede, at naar han for os vil svare i sagen, han da vil søge at træffe hans gode time og da forestille ham, hvor farlig hans sygdom maa have været, da han det forfattede eller udskrev efter en Gammelstrands

¹⁾ lovkyndighed.

²⁾ himmelrummet.

³⁾ mellemrum.

⁴⁾ forstærket anfald af en sygdom.

matrones concept¹⁾) og derfor raade ham, at han i tide lader sig aarelade, hvilket jeg, som er temmelig kyndig i hestekure, agter ham tjenligt.

Følgelig maa hans hjerne enten være inficeret²⁾) af hundestjernen eller han maa være bidt af et galt og bidsk dyr, der saaledes haver inflammeret³⁾) hans blod og opdrevet det i hovedet, at alle hans forstands læddiker⁴⁾) derved er sprængte.

Vi slutter det end mere af de lovtaler, han i sit indlæg holder over sin helt Anders Maar's store krigsbedrifter. Vi skal vel gøres bange for denne hans helt, som derfor afmales os saa skrækkelig som en maar paa et dueslag, og hvad maa ikke hans fjender have sitret, naar de har set denne forskrækkelige menneskeskræk i hans fulde rustning med funklende dyre⁵⁾), truende gebærder og martialske tordenord, besynderlig naar de er faldne paa tysk.

Den tapre oberst Mentzel, der med saadan bravur anførte sine ungarske husarer i forrige tyske krig, maa nu i de dødes rige fornøje sig over at denne store helt Anders Maar ikke var kommet frem i verden i hans tid, da hans bedrifter ellers meget var blevet fordunklede.

Thi skal vi tro hans forfægter, hr. birkedommer Krag (dog det er sandt, store heltes forfægttere kaldes gerne i romanerne staldmestre og er gemenlig i vandringskabet⁶⁾) baroner) nu, skal vi tro denne store helts og strenge ridders staldmester, saa haver ingen Hector eller Achilles⁷⁾) vist saa store prøver paa manddom og tapperhed som denne helt og dersom nu Ergenius eller Marleborough⁸⁾) i vore tider

¹⁾ kladde.

²⁾ paavirket.

³⁾ forgiftet.

⁴⁾ Lille æske. Hjernen tænkes som en samling af smaa skuffer.

⁵⁾ sværd.

⁶⁾ Egentlig en Hentydning til en zünftlig ordning hos feldberederne for de vandrende svende. Her maa det vel nærmest betyde rangforordningen indenfor en bestemt kreds.

⁷⁾ helte i Homers Illiade.

⁸⁾ stor engelsk hærfører.

opstod, saa kunde de dog ikke avancere videre end til corporal eller højst commandersergent under denne store mand, førend de havde taget information af ham.

. . . . Verden vil tabe meget og fornemmeligst Danmark, naar denne helt engang tager af sted, det er at befrygte at Sybilles spaadom da vil blive opfyldt, at Tysken skal vande sine heste i Viborg sø“

Dorph erklærede endvidere i sit indlæg, at smedene vel havde forsømt at faa deres privilegier fornyet, men at det ligesaa lidt var nødvendigt, som at f. eks. præsteenker, der var benaadet med pension, skulde have denne konfirmeret ved regeringskifte. Desuden fremlagde han laugsartiklerne af 1638, og den autoriserede protokol fra 1686. Endvidere henviste han til, at Henrik Geertsen i 1755 havde faaet magistratens bekræftelse paa sit valg til oldermann.

Til gengæld var Maar flyttet til byen 1763 og havde først søgt borgerskab i 1764, skønt han havde holdt baade svende og drenge. Lauget havde herfor idømt ham en bøde paa 4 rdl. og havde villet pantet ham, da han nægtede at betale. Men den konstituerede byfoged, Claus Brysting, havde nægtet at følge smedene paa udpantningen, som det var hans pligt, og saa havde de med to vidner selv foretaget den.

Først $\frac{1}{4}$ 1766 faldt dommen, der fritog lauet for Maars anklage og frifandt denne for den idømte bøde. Men han blev for „foruden føje at have begyndt denne vidtløftige sag“ idømt 4 rdl. i bøde til lauet til dettes omkomstninger dertil. Vilde han drive sin profession, maatte han skaffe gyldigt bevis, eller aflægge mesterprøve.

Saaledes var dommen; men nachspielet var som sædvanlig det artigste. Ved kgl. reskript af $\frac{28}{11}$ samme aar fritoges Andreas Maar baade for at skaffe lærebrev og for at gøre mesterstykke, og smedene maatte bøje sig herfor og optage ham i lauet om end med sure miner.

Næringsloven af 1857 ophævede alle laug, og den 2. februar 1862 samledes smedene for sidste gang i oldermann Andersens hjem. Ladens indhold deltes i 6 dele, men de

fem af mestrene besluttede at vilde blive ved med at holde sammen i et uautoriseret laug. Det blev da, som i de fleste andre laug, en sygekasse, der opretholdtes; men i 1876 afgik ogsaa den ved døden.

Til slut skal jeg blot omtale en lille bog i oktav, der engang var smedenes „sortebog“ eller „bog over skielme“ (sml. side 51) Den svarer godt til sit første navn ved sit sorte bind og snit, og ved at de tre første blade er sorte.

Ialt var 22 svende blevet indskrevet deri, de fleste for at være rejst bort med gæld, men andre som rene tyve.

I 1846 fik smedene imidlertid medlidenhed med disse stakkels syndere, der for 200 aar siden var blevet indskrevet her, og de tilføjede en højtidelig erklæring om, at gæld og synd var dem eftergivet „at de dog i deres grav skulde være ærlige mennesker.“

Under Korrekturlæsningen er det blevet mig meddelt, at et privat smedelaug i Næstved endnu ejer en del af det gamle laugs ejendele, nemlig 1 lade fra 1606, 1 sølvvelkomst fra 1750, 2 skafferstokke samt en indskrivningsbog for drenge fra 1806—1862. Derimod synes en kobbervelkomst fra det 17. Aarhundrede at være gaaet tabt.

Næstved smedelaugs artikler af $28/5$ 1638 (her efter afskrift i domsakt 1766).

1.

Først skal alle Mestre, Svende, Klokkestøbere, Kandestøbere og øvrige her i Nestved sammenkomme om Aaret den første Gang den neste Søgne Dag efter Paaske, anden Gang 8 Dage som er søgen efter St. Johannis Dag Mid-sommer, tredie Gang 8te Dage som er søgen efter St. Michaels og den fjerde Gang første Søgnedag efter Hellig tree Konger, og paa een af de dage udvælge dennem een Oldermand, som de skulle indstille for Borgmester og Raad her paa Nestved Raadhus, som ud af dennem skal samtøches og i deris Byes Bog indskrives, samme Oldermand maa og selv udvælge toe andre Mestere til sig, som skal være Hands Hossiddere, hvis Navn og i Byens bog skal indskrives, de

skal være et Aar omkring, og skal Oldermændene sancke Mesterne i deris Laugs Huus, sit eegte eller een anden Mesters Huus, saa ofte fornøden gøres om Dagen formiddag og da med een Raadmand dennem [her er een Linie af Ælde ude] hvis Klager med Tiltale og Giensvar Mesterne Svende og Drengene eller og andre kand have at foregive og dennem til Endelighed forhielpe, saavidt ret er og efterskrevne Articler tilholder og skulle de have een Laugs Skriver, som alle ting til god Efterretning i sin Bog kand indlægge.

2.

Alle som her i Byen vil bruge Handtverk, skal angive sig for Borgmester og Raad og lade deris Navne indtegne efter kongl. Majts. Forordning og navngive, hvad Handtverk de ville bruge, som paa een Seddel skal antegnis og Oldermændene tilskikkes, og da maa de bruge deris Handtverk uden nogen videre Antegnelse eller Samtøcke, og da maa Ingen her udi Nestved arbejde eller holde noget Arbejde fald, førend han sit Navn for Borgmestere og Raad haver ladet indskrive, gjør hand ej det, haver forbrudt, hvis Arbejde hand haver med at føre.

3.

Item hvilken Mester, som ej tilforn haver været udi Lauget skal give det første Aar hand sig nedsætter en Ungersk Gylden eller deris Laugs huus eller Stuens Leje, hvor Sagerne som forbemeldt, af Oldermændene og hans hossiddere skal forhøres men hvis samme Mester videre af Borgermester og Raad paalægges at udgive til de fattige.

Af samme Handtverker skal antegnes paa den Sedel Oldermændene tilskikkes, hvor meget hand skal udgive og til hvilke Terminer hand det efter sin lejlighed skal aflægge og ingen Mesterstøcke eller videre Omkostning gjøre, dog skal hand med sit Lære Brev rigtigen bevise sig i samme Handtverk og Embede at være færdig og døgtig, saasom een Mester ret ligner og bør, paa det ogsaa vides kunde hand sin Lære og Mester ikke haver forløbet; men dersom samme Mester som saaledes udi Lauget indtræder og ej vorder formuendes, skal hand udbetale fornævnte hannem første gang paalægges udi Lauget 5te og 6te Aar efterat de ere indtegnede; endda give til fornævnte fattige af Handtverket 4 slettedaler.

4.

De som sidst i Lauget saaledis indkommer skal være forpligtet at tiene Lauget efter Oldermændens Befaling, saavidt hand hannem paa Laugsens Veigne tilsiger at forrette, gjør hand det ikke, bøde hver Gang 4 mk. uden hand er sing eller udi anden loulig forfald, da skal den, som nest for Hannem indkom, det forrette, under brøde som foreskrevet staar; Men kommer der flere end een udi Lauget paa een dag, da give den eene den Anden een Daler til befrielse for saadan tjeneste.

5.

Hvo som er borte naar de 4 forsamlinger eller Møder skeer uden lovligt forfald og Oldermændens mindelse bøde 3 mk.

6.

Hvilken som vorder tilsagt at møde for Oldermænden og hans Hossidere for nogen Sag og tilbørlig Erinde skyld og hand ikke møder til Klokke slet hannem tilsiges bøde 4 sk., bliver hand 1 time borte bøde 1 mk., men bliver hand slet borte bøde 3 mk. uden hand haver loulig og beviislig forfald.

7.

Om nogen bliver kient for Oldermænden og hands Hossiddere og gjør sig fortreden og ganger ud fra dennem Modtvilligen i Ulydighed og ej vil efterkomme som de med rette tilfinde hannem, bøde 2 Slettedaler, gjør hand det ej strax efter hannem derom tilsiges, vindet Lauget paa nye, om han er een Mestere og vil bruge Handtverket, er det een Svend, udgifve fornævnte bøde og rømme Byen medmindre hand af Borgmester og Raad benaadis og Laugets Samtøcke.

8.

Naar Oldermænden og hands Hossiddere ere forsamlede om nogen Sager at forhøre til Rætte, hvo da modtvilligen gjør dennem Ulyd bøde 1 mk., hvo da og bande og eller svær bøde 2 sk. for hver Eed.

9.

Hvilke Handtverks Mestere, som haver taget een Lære Dreng an, og een Anden af Laugs Mestre huser og holler hannem forsetlig viis den anden Mestere hannem haver i

Lære til Fortred, skal bøde til Lauget 3 mk. for hver Nat saa ofte det befindes, uden saa skeer, at Drengen dertil kand have billig og tiltvungen Aarsag.

10.

Item skal ingen Mestere med List eller underfundighed drage nogen Svend af een Anden Mesters Tieneste til sig førend han louligen fra Hannem adskildt, hvo

— — — —
— — — —

16.

Item hvo af Mesteren, som vorder tilsagt at bære liiget, maa sig dertil ej veigre, eller benegte, gjør nogen det, bøde derfor 2 rdlr., uden hand er udi lovlig forfald, eller for alderdom saa svag, at man veed hands Undskyldning.

17.

Skal aarlig hos een af Mestrene forordnis et Herberge for Svende af Handtverkerne, hvor der skal udenfor hænges et bret, at de kunde viide at søge derind, og naar nogen kommer vandrendes til Byen, skal hand søge derind og bekomme Mad og øll til Nødtørfthighed for een billig Penge og maa ingen Svende lægge sig anden steds udi Herberge under 1 mk. brøde, paa det Mesterne kand viide hvor de skal søge om Svende.

18.

Ingen Svend maa begive sig fra sin Hosbonde eller Mester uden hans Minde og loulig Afskeed, hvo herimod gjør, bøde 6 mk. og bliver dog hos sin Hosbonde og Mester til den Stevne dag, de tilforn hafde vedtaget.

19.

Item maa ingen Mester veigre sig at antage fattige faderløse og moderløse børn at lære Handtverket, naar Ofver formynderen eller Øvrigheden lade dennem tilsiige under 8 Dalers brøde og vinde Lauget paa nye, dog skal ingen dermed meere Tyngge paa lægges end den anden.

20.

Ingen Mestere maa forviise sin Lære dreng, naar hand haver tient een tiid lang troligen og vel, førend hands Lære Aar er ude og haver bekommet sit Lære brev, hvilket hannem for een billig betaling skal forundes.

21.

Hvilken Svend som forholdes sin Afskeed, naar hans Stevne dag er ude eller Dreng sit Lære brev, naar hands Lære Aar er omme, eller deris Løn af deris Mestere uden lovlig og bevislig Aarsage, da skulle de give det Oldermænden og hans Hossiddere til kiende, de skal skaffe hannem hvad ret er, enten det er løn eller Lære brev, og siige Mesteren i brøde til Louget, som det gjør af fortrædenhed uden skiellig Aarsag.

22.

Hvilken Svend, som tager Arbejde hos een Mester og er hos hannem paa Handtverket udi 14 Dage, da skal det være hannem frit for at tage Afsked og begive sig i Tieniste hos en anden Mester af samme Handtverk, mens arbejder hand længere end 14 dage hos een Mester og ville saa tage forlof og ikke blive til Stevne dag, da maa ingen Mester antage hannem paa sit Verkstæd; Men skal Endeligen forsee sig af Byen inden tre Dage, uden det skeer med den Mesters, han fradrog, hands bevilling og Samtøkke.

23.

Befindes nogen Svend, som hos een Mester her i Byen haver taget Arbejde og kommer i Røgte eller beviislig Sigelse fra andre stæder, hand tilforn tient eller lært haver, sig utilbørligen at have anstillet og forholdet, som hans Ære og Lempe angaaer, da maa ingen Mester have hannem i Tieneste, efterat det hannem af Oldermænden er givet tilkiende; Mens skal strax give hannem forlof at drage til bage og fordedige sig for samme sag, saafremt hand det ikke strax kand gjøre og erklære sig louligen og redeligen, som det sig bør, om hand nogen tiid derefter hos nogen Mester ville have Arbejde.

24.

Ingen Mestere maa have paa een tiid tilsammen meere end to Lære Dreng og tre Svende paa sit Handtverk, befindes nogen at have fleere, da skal Svenden tages hannem fra og faaes den Mester, som mindre eller ingen Svende haver, saa fremt samme Svend vil arbejde her i Byen, Mens drengen maa dog blive i sin Lære, at hans foretagne Embede derover ikke skulle forhindres.

25.

Hvilken Mester som ikke er i Lauget, maa ingen Svende holde paa sit Handtværk længer end 14 Dage og slet ingen

Drenge maa antage i Lære saafremt hand dermed befindes skal de hannen fratages og formeenis Arbejde, uden hand vil give sig i Lauget og gjøre Laugs Rætt; skal ingen Udenbyes Mester paa disse Handtverker føre deris Arbejde her til Byen og holde fald, uden alleene til Borgerskab, befindes de samme deris Arbejde til Bønder eller andre Udenbyes Mænd at sælge og dermed saaledes at holde Torf, og Mestrerne her i Byen som skatter og skylder til Kongl. Mayt. og Byen, paa deris Handtværk og Næring til Nachdeel og Skade, maa det dennem fratages og deels halv parten til Kongl. Magt og Byen og den anden halve part til Lauget, saa ofte de dermed betræffis, undtagendes paa de tvende bevilgeede Markets Dage.

26.

Item skal Ingen her i Byen maa lade gjøre Arbejde paa disse Handtverker, som til Byens eller Kirkens fornødenhed kunde behøves, hos nogen udenbyes Mester; Mens alleene at skulle lade det gøre her udi Byen hos disse Mestere, som skatter og skylder som bemeldt, dog skulle de tage for deris Arbejde een billig og skiellig betaling, som udi samme byes og kirkes reignskaber forsvares kand og Arbejd ustraffeligt at være.

27.

Paa det Mesterne, deres Hustruer, og Børn, Svende og Drenge, som udi soet og sygdom kunde geraade, eller og ved Døden bortkaldis, som ikke selv haver at hielpe sig med, kunde have hielp trøst og til Jorden hæderlig bestædes, da skal hver Svend, naar hand træder paa Verkstæden og igien aftræder, give udi Bøssen for hver Maaneds Dag 2 skilling Danske, som skal tegnes i deris Laugsbog til Indtægt af hvem de udlægges og siden til hvem de nødtørftigen uddeeles.

28.

Item hvem som saaledes udi sin Soet og Sygdom af fornævnte Laugs Penge bliver forstrakt og bliver siden tilpas igien, Saa de Selv kunde arbejde fortiene deres underholdning, skulle de samme forstrakte Penge igien i Bøssen Indlægge, Lauget og de andre fattige, som det bedre kunde behouf have til Hielp og Trøst, Mens dør de bort, og ingen Formue dennem efterlades, som de samme Penge kunde med betale, skal det være dennem efterladt for Guds skyld.

29.

Til een Besluttelse skal ingen Sammenkomst eller Møder, være sig af Mesterne, Svende eller Drenges skee med nogen utilbørlig Drik, hvo derimod gjør, være forfalden til Kongl. May. t. Byen og Lauget af yderste Formue.

30.

Herforuden skal det være Oldermænden og hands Hossiddere frit for, naar Patrerne stevnes i Rætte for dennem forliige inden Laugs Døre, uden Drab, Troldom, Oprør, Vold, eller saadan Halsløs Gierning; Thi hvis Kongen og Byen vedkommer, haver Byefogeden og Kiemneren sielf at efterspørge, som de haver at svare til, hvis vüdere Klagter imellem Mestrene, Svende og Drenges i Handtverket eller og andre kand indfalde samme deris Laugs Handtverk og Embede vedkommer, som i disse forfattede Articler ikke ere antegnet, maa rettes efter Oldermændens, hans hossideres, nogle andre Mestere af Lauget som Borgmestere og Raads Betænkende til Rætt og Skellighed.

Hvilke forskrevne Articler alle Smede Handtverks Mestere, Svende og Drenges skal sig efterrette og forholde her i Byen til saatlænge derpaa bliver anden forordning giort og Kongl. Mayt Naadigst derom anderledes tilsigendes vorder. Til Viednesbyrd haver vi ladet undertrykke vores Byes Signet. Actum Nestved d. 28' May Anno 1638.

Næstved smedelaugs arkivalier i landsarkivet for Sjælland er følgende:

Tegnebog 1606—17, 1647.

Laugsprotokol 1647—76, 1781—85, 1785—1862.

Svendenes laugsbog 1641—67, 1721—49.

Indskrivningsbog 1682—1746, 1747—1806; 1832—1864.

Udskrivningsbog 1721—1802, 1803—32.

Bog over indtægter 1729—1801.

Retssag (protokol) 1765—66.

Diverse sager 1702—03, 1747—48.

Sortebog 1639—1735.

Sygeföreningens regnskab 1869—73, 1765—76.

Et Par Smaaundersøgelser i Faxe Herreds Historie.

Af *C. Borre Larsen*, Præst.

I.

Betragtninger over de gamle Bebyggelsesforhold i Herredet.

Som de, der har læst min Afhandling i det historiske Samfunds Aarvog for 1919 om Herredsbyen Faxe og dens Herredskirke, maaske erindrer, paapegedes der kort, hvorledes størst Parten af det nuværende Faxe Herred har været dækket af Skov endnu ret langt fremme i Tiden.

Dette vil ikke sige, at Egnen var mennesketom, men den har været meget tyndt befolket, med en overmaade svag og kun pletvis fordelt Bebyggelse.

Ellers hører de Egne, som nu udgør Præstø Amt, ofte til dem, hvor Mennesker først fandt hen. Naturforholdene var indbydende: lune Kroge rundt om, frugtbar Jord, et mildt Klima. Alt tyder ogsaa paa, at de dækkede Kyster her er blevet lige saa hurtigt besat som f. Ex. Roskilde — Isefjordskysterne og i lige saa stort Omfang. Menneskene har fundet gode Livsvilkaar, og de har forstaaet at udnytte

dem; det viser den Sans for gode Redskaber og Vaaben' der røber sig i Fundene, bl. a. som de er gjorte gennem arkæologiske Undersøgelser af Nationalmusæet. Denne Sans for smukt og værdifuldt Udstyr træder klart frem, navnlig da i Oldtidens senere Aarhundreder, mens tilsvarende Egen-skaber i ældre Tid viser sig gennem de anselige og vel-udførte Stenfællesgrave.

Allerede i den ældre Stenalder, Fyrreskovens Tid, Fast-landsperioden, da Sjælland var landfast med Skaane og Østersøen en Indsø, havde Mennesker fundet Vej baade til de mere dækkede Kroge af Kysten (den betydelige Boplad i Sværdborg Mose) og til de Egne i Indlandet, hvor Naturforholdene var indbydende for denne meget primitive Kultur, som end ikke kendte Lerkarret (Bopladsen i Holme-gaards Mose). Skoven var jo ikke i den Forstand en Ur-skov, at den ikke tillod Menneskenes Indtrængen, og des-uden foraarsagede netop den megen Skov et mildere Klima med mere Nedbør og mindre kold Vind end nu.

Fra denne ældste Tid kendes imidlertid ingen Bopladser i Faxe Herred; dets Naturforhold var i det store og hele ikke indbydende: mere egnede for Agerdyrkere end for Samlere; Bakkeland uden mange Vandløb og Moser, samt en lige og aaben Kyst.

Og noget lignende gælder den følgende Periode, Køk-kenmøddingtiden, Sænkningstiden, da Landet i Nordeuropa i det hele laa adskilligt lavere end nu. Kun fra den indre, lavvandede Del af Præstø Fjord kendes nogle halvt bort-skyllede Bopladser, der dog nu kun er tilgængelige ved Lavvande og Fralandsvind, idet Kysten her har fortsat sin Sænkning, mens den i Landets nordligere Egne (f. Ex. Vend-syssel, Isefjordsegnen) har hævet sig. Og de fleste af disse Pladser er endda uden for Herredets Grænses. Andre Ste-der i Amtet, f. Ex. paa Møens Vestkyst, er de derimod ret almindelige.

I den yngre Stenalder, de store Stengraves Tid, gen-tager Forholdet sig: i andre Egne af Amtet, saaledes den østlige Del af Baarse Herred, er Mindesmærkerne talrige, i

Faxe Herred er de faa, væsentlig kun bevarede i Skove, ellers ødelagte ved den stadig grundigere Opdykning.

Broncealderens Bosættelsesomraader slutter sig i det hele og store til den yngre Stenalders. De fremtræder særdeles rigt i visse Dele af Amtet, f. Eks. langs Tryggevælde Aa, men ingenlunde i Faxe Herred. — Fra Jernalderens romerske Periode haves et interessant Fund fra Spjellerup, betegnende nok, som man ser, i Herredets Udkant: nær de gamle Bygder i Stevns og langs Tryggevælde Aa, ved Skov-egnens Grænse. Fra Folkevandringstiden kendes et værdifuldt Gravfund fra Kongsted og et mindre Fund fra Egnen ved Kongsvad Aa nær Faxe. Det er ingen Tilfældighed, at de to eneste Fund af Betydning fra den Periode, der er gjort inde i selve Herredet, er fra just disse Steder; begge er de, som en Undersøgelse af Stednavnene vil vise, gamle dyrkede Pletter i Ødeskoven.

Selv om man iøvrigt maa indrømme Fundenes tilfældige Karakter, eftersom det altid er tilfældigt, hvad der kommer for Dagen, og hvad der bliver tilbage i Jorden, som sikkert stadig gemmer betydelige Værdier, er hele det arkæologiske Billede af Herredet dog saa klart, at der skal baade talrige og betydelige Fund til at ændre Indtrykket af Herredets Tyndtbeholdethed hele den forhistoriske Tid igennem.

Og en iagttagelse af Herredets Stednavne bidrager blot til yderligere at bekræfte dette Indtryk. Det er interessant at iagttage, hvor smukt Arkæologien, der roder i Jorden, og Navneforskningen, som lytter til Folkesprog og gennemstøver Arkiver, her mødes om fælles Resultater. Side om Side, men med forskellige Midler, paaviser de vor Øs større Oldtidsbygder: Nordsjælland langs Roskilde- og Isefjord, Trekanten København—Roskilde—Køge, Storebæltskysten, Ringstedegnen, Stevns og det indre af den sydsjællandske Halvø. —

Der findes i hele Herredet kun eet Navn, som maa henføres til ældste Gruppe, de korte Navne uden faste Endelser. Det er selve Herredsbyens, *Faxe*. Ordet er saa gammelt, at det ikke blot er olddansk, men oldnordisk, alt-saa hjemmehørende i den Tid, da de nordiske Folks Sprog

endnu ikke havde udviklet sig fra Fællesskabet¹⁾ til først at være forskellige Dialekter, siden selvstændige Sprog. Ordet Faxe genfindes derfor som Stednavn baade i Norge og paa Island. Ordet betyder „Hestemanke“. Navnet hentyder vel til Byens høje Beliggenhed paa Toppen af et vidtstrakt og betydeligt Bakkedrag, der aabenbart fra første Færd er blevet betragtet som Herredets Midte. Herrederne er jo fremkomne ved naturlig Vækst, paa Grundlag af de gamle Hovedbygder, ikke ved Bestemmelser fra oven; oprindeligt var de afgrænsede indbyrdes ved uvejsomme Strækninger af Urskov, Mosedrag eller Vandløb, hvert især af dem med et af Naturen selv angivet Midtpunkt, hvor man samledes paa Tinge.

Den i Alder næst følgende Klasse Stednavne er de paa *-inge*. Lektor H. V. Clausen²⁾ har næppe Ret i, at de kan føres tilbage helt til Tiden c. 150 før Kristus. Snarere er de samtidige med (c: c. 4—500 e. Kr.) det kendte sønderjyske Guldhorn, der bærer Indskriften „Jeg Lægæst *Holting* gjorde Hornet,“ og med Sagnslægterne *Ynglingerne* i Uppsala, *Skjoldungerne* i Lejre. Fælles for alle disse er Endelsen *-ing* eller *-ung*, der betegner Mennesker af en vis Æt eller fra et vist Samfund; *Holting* altsaa = Holts Efterkommer, eller: en Mand fra Holt. Af denne gamle Navneklasse har Faxe Herred ogsaa kun eet: *Pebringe* (Karise Sogn).

¹⁾ Dette Fællessprog har man i nyere Tid givet Navnet »Dansk Tunge«. Men at dette Udtryk nogen Sinde skulde være blevet brugt i denne Betydning, er højst tvivlsomt. Ælnoth (c. 1100) nævner Dansk, Norsk og Islandsk som tre sidestillede Sprog, og Saxo bruger »Dansk Tunge« om Dansk i Mod-sætning til Norsk. Derimod tyder meget paa, at *Runesproget* er uddannet i Danmark og derfra har bredt sig over det øvrige Norden, og at det er dette fællesnordiske Skriftsprog, der for Resten afviger betydeligt fra de forskellige Landes Talesprog paa den Tid, som af Islænderne er blevet kaldt »Dansk Tunge«.

²⁾ Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse; Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1916.

Efter disse Navne følger de paa *-løse*, en Endelse, hvis Betydning er meget omstridt. Rimeligst er maaske Prof. Johs. Steenstrups og Dr. Henrik Ussings Tolkning: en græsklædt, jævn Strækning nær Vand. Den passer godt paa den Vrimmel af disse Navne, der findes paa Strækningen Holbæk—Sorø, ogsaa paa 2 af de 3 Repræsentanter for Klassen, vort Herred rummer: Ugløse (nu udtalt og skrevet Ulse) og Værløse (Faxe S.), det første ved en Sø, det sidste i en lav, sid Egn med Enge og Mosedrag. Mindre godt derimod paa Jursløse, nu Jørslev (Karise S.). Dette Navn er imidlertid usikkert. Det er Trap, der meddeler Formen paa *-løse*, men som sædvanlig uden at anføre Kilde. Den middelalderlige (1476) Fortegnelse over Breve, opbevarede i Arkivet paa Vordingborg Slot¹⁾, anfører derimod i et Dokument fra 1348 Navnet i Formen Jydherseleff, altsaa som et *-lev* Navn, en yngre Navneklasse.

Hvad angaar Forleddene i *-inge* og *-løse* Navnene, mener Prof. Johs. Steenstrup²⁾, at de indeholder Navne paa Naturforhold. Lektor H. V. Clausen³⁾ derimod formoder, at *-løse* Navnene, eller i hvert Fald en hel Del af dem, indeholder Benævnelser paa Totem. Totemismen er jo en ogsaa i vor Tid kendt Form for primitiv Religion. Den gaar ud paa følgende. Det primitive Menneske vælger sig inden for det Omraade, der rummer de for ham attraaværdige Ting og Egenskaber, et Dyr eller en Ting som Totem: en Ørn, en Ugle (vort Ugløse!), en Kniv, Økse, Bue o. s. v. Han kommer nu til at staa i et særlig inderligt Forhold til det Dyr eller den Ting, der er blevet hans Totem: han faar Ørnens, Uglens, Knivens o. s. v. Egenskaber, er blevet eet med sit Totem. Derfor kan han ikke dræbe eller beskadige dette uden selv at lide Skade derved. Alle med samme Totem, enten de er født ind i Forholdet eller selv har valgt det, er Brødre.

1) Ældste danske Arkivregistraturer, I, 128.

2) De danske Stednavne; Gad, 1908; 34, 25.

3) Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse; Aarb. f. nord. Oldk. Historie, 1916; 152 ff.

Hos baade Steenstrup og Clausen er der saaledes Enighed om, at det i hvert Fald ikke er Personnavne, disse to Klassers Forled bestaar af. Dette betvivles imidlertid af den gamle betydelige Forsker, nu afdøde Dr. Folmer Dyr-
lund, som i en Afhandling¹⁾ har gjort sig til Talsmand for, at Forleddet i hvert Fald i nogle Løse-Navne (f. Ex. Vridsløse, Tersløse, Tølløse) skulde være et Mandsnavn, vel Stammehøvdingens.

Naar Meningsforskellene blandt betydelige Forskere kan være saa store, er det jo, fordi Sprogstoffet saa ofte er uforstaaeligt selv for de kyndigste. Der er vel ikke Tvivl om, at denne Uforstaaelighed maa skyldes disse Navnes høje Alder. Løse-Navnene kan da ikke, som H. V. Clausen mener, være yngre end de paa -lev, hvis Ordforraad ikke er meget ældre end Runestenenes og saaledes er godt kendt. Men dermed vakler Clausens Forklaring om Totemnavne; thi han gaar ud fra Vikingetidens (Runestenenes m. m.'s) Ordforraad, som ikke er fremmed, mens alle de uforstaaelige Ord viser hen til en adskilligt ældre Tid.

Til de gamle Navne hører ogsaa de paa -tved, der synes at betyde: et afgrænset Jordstykke, f. Ex. omgivet af Vand eller liggende mellem to Skovstrækninger. Det faar da Betydningen: dyrket Jord, som har udyrket Land omkring sig. Af disse Navne har vi i Herredet 2: Kungstwith, nu Kongsted, og Børstwith, nu Børsted (Tureby S.).

Med Navnene paa -lev og -sted nærmer vi os historisk Tid. Deres Væsen er ganske anderledes end de tidligere. Hine havde enten Ætten, Naturforholdene eller maaske Stammens Ættetegn, dens Totem, givet Navn. Disse nævnes efter en enkelt Mand.

Dette maa forklares enten ved, at der inden for det gamle Samfund med dets ældre Bebyggelse er fremstaaet en mægtig Mand, som har bygget sig en Storgaard, opkaldt efter ham, hvilket Navn siden er gaaet over til at betegne hele Byen, eller ogsaa, og maaske snarere, er de sociale

¹⁾ Danske Studier, 1911; 113 f.

Forhold gennemgaaet en endnu mere indgribende Ændring, saa der fra den tidligere Lighed har udsondret sig enkelte Stormænd, som grundede nye Byer, men ikke, som Torpudflytterne gjorde det, paa Nyryd i Skovene eller Alminding. Undertiden træffes disse Byer ganske vist i Bygdernes Udkanter, ud mod Skovene, men lige saa ofte, maaske oftere, findes de midt i de gamle Bygder. Den nye Mand har tilegnet sig gammel Ættejord, maaske sin egen Æts, maaske var end ikke dette altid Tilfældet, og derpaa grundet sit nye Samfund.

„Lev“ og „Sted“ er Endelsen i disse Byers Navne, Forleddet altid et Mandsnavn, og det er højbaarne Folk, vi møder i disse Navne, maaske ligefrem Kongesønner. Anderledes er Forholdet med de yngste, store Grupper, der siden skal omtales; der er det de jævne Slidere, man træffer paa.

Ordet Lev betyder „hvad der er overladt en“, men det er, som man forstaar, næppe taknemmelige Arvinger, som har opkaldt deres Eje efter Arveladeren; snarere er det selve den Høvding, som havde bemægtiget sig Jorden, der nu vil betegne, at den skal forblive til evig Tid i hans Slægts Besiddelse.

Byerne paa -lev har en for deres Oprindelse vistnok betegnende Tilbøjelighed til at klumpe sig sammen paa og fuldstændig beherske en frodig, gammeldyrket Egn. Navnlig synes de at holde sig til Byerne paa -løse. H. V. Clausen antog derudfra, at Løse-Byerne var yngst. Snarere kunde man da, ogsaa af den Grund, anse dem for ældst, saaledes at det, maaske tilfældigt, maaske af Grunde, der er os ukendte, særlig var disse, yngre, Ættejendomme, det gik ud over, da Erobrerne slog sig ned; — maaske ogsaa bare derfor, at de nye Høvdinge hørte hjemme i nærmeste -løse og nu bemægtigede sig en Del af Ættejordens yderste Omraade.

Byerne paa -lev hører alle til dem med allerstørst Jordtilliggende: 80—100 Tdr. Hartkorn, og denne Rigelighed synes de at have besiddet lige fra første Færd. I hvert Fald hørte de ved Kristendommens Indtrængen til de anseeligste Byer, siden saa mange af dem, omkring Halvdelen,

er blevet Kirkebyer. Navnestoffet i Lev-Byernes Forled viser hen til Tiden 5—800, Folkevandringerne og den begyndende Vikingetid. Vi forstaa, hvad der iøvrigt er nærliggende, at Forholdene i de Hjemlande, de germanske Skarer forlod for at anfælde de mellem- og sydeuropæiske Kulturriger, ikke just var rolige. De store Mosefund fra denne Periode, rimeligvis Ofre efter vundne Kampe, vidner derom. Det var en gærende Tid i alle Maader; nogle drog ud for at søge Lykken, andre skaffede sig den hjemme. Dette sidste viser Lev-Byerne os.

Det maa for Resten ikke lades uomtalt, at mange, saaledes den betydelige Kender af nordisk Arkæologi, Musæumsinspektør Hans Kjær, mener, at Grundene til Folkevandrings-tidens Uro maa søges ikke alene i en Udvandring med paafølgende Gnidninger, men ogsaa i fremmede Befolkningsdeles Indvandring. Der peges saaledes paa visse mærkelige Forhold ved Gravfundene i Østjylland og navnlig paa de ovenfor berørte store Mosefund, der kun kan forklares som Vidnesbyrd om betydelige krigerske Sammenstød, som det ligger nær at sætte i Forbindelse med Indvandring af anselige fremmede Skarer. Endelig viser der sig ogsaa i Oldtidens Slutning fremmede Skikke flere Steder, navnlig i Vendsyssel og Hanherrederne samt ved Hedeby i Slesvig. Dog maa disse indtrængende sikkert antages for at have været af nordisk Rod, ellers havde deres fremmede Sprog sat sig Spor i Stednavnene.

Saaframt disse Formodninger er rigtige og sandsynliggjorte ogsaa for Øernes Vedkommende, var det jo tænkeligt, at adskillige af de Høvdinge, hvis Navne vi mindes om i Lev-Navnene, maaske ogsaa i de lidt yngre paa -sted, var fremmede Erobrere. I saa Fald kommer Endelsen -lev, der egentlig betyder „det ved Arv eller Gave overladte“, til at rumme en ikke ringe Ironi. —

Byerne paa -sted er Stormandsejendomme fra Tiden lige før Vikingetiden og denne Tid selv (c. 700—1000). Ogsaa de har Tilbøjelighed til at samle sig i Grupper, er meget store (60—90 Tdr. Hartkorn) og ofte Kirkebyer.

Ejendommelig for disse Byer er deres i Almindelighed meget høje Beliggenhed med vid Udsigt til alle Sider.

Hvad Byerne paa -sted angaar, er det forøvrigt ikke udelukket, at der kan have været ældre Bebyggelser paa Stedet, hvor saa en mægtig Mand (Vikingetiden var just en Tid for Høvdingenaturer) har opført sin store Gaard og givet den Navn efter sig, hvilket Navn da er gaaet over paa hele Byen. Vi møder i saa Fald allerede i Oldtidens Slutning noget lignende det Forhold, der under Adels- og Enevælden skulde blive saa almindeligt: at en hel Landsby opluges af en Storgaard, rigtignok i den betydelig mere krasse Form, at det siden er selve Byen, der forsvinder, mens Navnet bevares; Byjorderne opluges af Herregaarden, og Gaardene nedrives. For blot at holde os til Faxe Herred kendes her adskillige Eksempler: Lystrup, Rosendal (oprindelig Totterupholm), Turebyholm, Egede o. s. v.

Af Byer paa -lev har vi i Herredet 1, Alslev, af dem paa -sted ingen. Og betegnende nok ligger dette Alslev helt ude i Kanten af Herredet, tæt op til Stevns, der, som nævnt, i Modsætning til Faxeegnens Skovland er rigt paa gamle Bygder. Baade i selve Stevns og langs den store Tryggevælde Aa findes en Mængde saadanne. Bebyggelsen langs Aaen haaber jeg at komme tilbage til i anden Sammenhæng. Dens sidste Udløber ind mod Skovlandet er just Alslev.

Fra selve Vikingetiden (800—1050) er Navnene paa -by. Deres Brug maa have været almindelig, da de danske Vikinger kom til England og bosatte sig i det Omraade, de gav Navnet Danelagen. De omnævnte ogsaa Byerne derovre og brugte da gerne Endelser paa -by, tillige med dem paa -torp, hvilket sidste Navn dog først blev helt almindeligt med den Nyrydningsbevægelse, som siden begyndte. Af Byer paa -by findes i Herredet 4: Dalby, Tureby, Gammelby (Karise S.) og Hovby (Faxe S.). Uægte er derimod Favreby, der oprindeligt hed Faverbøge, og Vindbyholt, oprindelig Vindebodeholt. Ordet „Vinde“ synes at betyde „Græsgang“; altsaa: Skoven ved eller med Græsgangsboderne. Sammenlign her Vallebo, egentlig Vallebode: Græsgangsbod.

Det er dog ikke givet, at alle Navne paa -by stammer fra Vikingetiden. Endelsen „By“ har det fælles med den paa „Høj“, at den har fundet Anvendelse adskillige Aarhundreder ned i Tiden¹⁾, mens man paa den anden Side kan finde Byer paa -by af ret høj Ælde. Ved Tryggvælde Aa har vi vist Eksempler paa begge Dele: Strøby, der maa være gammel, idet Forleddet genfindes i et Herredsnavn, Strø Herred i Nordsjælland, og Herredsnavnene er gamle; desuden er Byen en af de største Landsbyer i Sjælland. Samt Taarnby, der vist hører til de yngre, hvad enten nu Navnet, som i ældre Tid skrives Tornby, kommer af Tjørn eller af Taarn. I sidste Tilfælde maa man vel snarere tænke paa en Befæstning, som Byens Beliggenhed nær Aaens Udløb nok kunde give Anledning til, end paa Kirketaarnet, der er yngre end adskillige af Nabokirkernes, saa dets Opførelse ikke kan have været den eneste Begivenhed, en saadan Navngivning forudsætter. Hele dette Spørgsmaal haaber jeg imidlertid at kunne fremlægge nærmere uddybet ved anden Lejlighed.

At Navnene paa -by kan være af højst forskellig Alder, faar vi et Indtryk af ogsaa i Faxe Herred. Mens saaledes et Navn som Gammelby, der ligefrem skilter med sin Ælde, paa Forhaand maa vække Mistanke som Udtryk for en Tankegang, der var saa gammel Tid fremmed, ses Navnet Hovby afgjort at være gammelt, førkristeligt. Maaske har det Gudehov i Byen, vi her mindes om, haft Tilknytning til den hellige Kilde, som Kristendommen siden her som andre Steder antog sig. Det er ikke mange Aar siden, de Hovby Kildemarkeder ophørte. —

Drager man nu Resultatet af det i det foregaaende udviklede, vil det ses, hvor overmaade faa Stednavne af de ældste Klasser Faxe Herred har at fremvise, nemlig:

Gamle korte Navne:	1
Navne paa -inge:	1
— - -løse:	2, maaske 3.

¹⁾ Saaledes fra ganske ung Tid: Valløby, hvor Endelsen er føjet til en ældre Endelse for at betegne Byen til Forskel fra Vallø Slot.

Navne paa -tved:	2
— - -lev:	1, maaske 2
— - -sted:	0

Gl. Navne paa -by: 3 maaske, næppe 4.

Nu har disse Steder jo ikke været de eneste Bopladser, men vel de største, og vi kan ikke regne med at have Navne ældre end det Tidspunkt, da den første *varige* Opdyrkelse med *fast* Bosættelse paa vedkommende Plads fandt Sted. Den Strandskrænt eller Søbred, der passede for Stenalderens Samler, Jæger og Fisker, var kun daarligt egnet for Bronzealderens Kvægavler og Jordbruger. Og hvor hans Kvæg havde græsset paa aabne eller kun sparsomt træbevoksede Steder, fandt maaske Jernaldermanden uigennemtrængeligt Krat eller tæt skyggende Bøgeskov, mens han til Gengæld med sine bedre Redskaber kunde bearbejde den tungere, mere frugtbare Jord.

Naar Forholdene er saaledes, forstaar vi, at hvad Menneskene i Stenalderen kaldte deres Bopladser og Stederne i den Egn, der omgav dem, maa være os ukendt. Vi finder Minderne om disse gamle Bopladser i Stengrave og Høje eller Rester af Pladserne selv. Men hvad de hed, det ved vi ikke. Sligt har ogsaa mindre Betydning, blot dette kan fastslaas, *at vel har Faxe Herred, som det Skovland det var, og er, modtaget en spredt og lidet bofast Befolkning allerede i yngre Stenalder, men, i Modsætning til, hvad der var Tilfældet f. Ex. i Naboherredet Stevns, voksede denne Befolkning ikke til at udgøre større Bygder. De opdyrkede Steder blev ikke til mere end Pletter i Skoven. Først i Tiden efter Aar 1000 tager Befolkningen for Alvor til, baner sig Vej gennem Skovene, rydder ud og danner nye Samlag. Det er denne Nyrødningsvirksomhed, der giver sig til Kende i Navnene paa -torp (trup, drup, rup osv.), -bøl, -skov, -holt, -ryd m. fl., de allerfleste med forholdsvis let forstaaelige Forled: et Vidnesbyrd om, at vi her er kommet vor egen Tid og dens Sprog adskilligt nærmere.*

Ordet „Torp“ betegner en Udflyttergaard og dernæst den Landsby, som ofte i Tidens Løb er opstaaet paa dette

nyaftgrænsede Landomraade. Torpet kunde dannes paa forskellig Vis, afhængigt af Forholdene i Moderbygden. Var det en gammel, velbefolket Bygd, dannedes Torpet gerne ved, at en eller flere af de unge, der følte sig overtallige, fik Bylaugets Tilladelse til at flytte ud paa Overdrevet og der grunde en ny Boplads. Laa Bygden derimod i en Skov-egn, saa Byjorderne ikke var saa store, at de taalte en saadan Formindskelse, maatte den unge, der havde Lyst til at begynde for sig selv, bryde ny Jord op ved at rydde i Skoven. Derved opstod Byerne med Navneendelsen *-ryd*, vel ogsaa de med Endelserne *-skov* og *-holt*, hvilket sidste betyder „en lille Skov.“ Endelsen *-bøl* minder os om, at det ofte var en enkelt virkelysten, der dannede det nye Samfund. Ordet hedder nemlig egentlig „Bol“ og kommer af „bo“. Det betyder oprindeligt en dyrket Jordejendom, et Bolssted; siden fik det Betydningen „saa meget Jord, som hører til en Helgaard“, og under Jordfællesskabet blev Ordet en Regningsenhed, der brugtes dels ved Fastsættelsen af Skattebyrden, især Ledingspligten, dels til Bestemmelse af, hvor stor Andel i Bymarken, der tilkom de enkelte Lodsejere.

Fælles for alle disse nye Samfund er den Foragt, hvormed de betragtedes af de gamle Adelbyers Beboere. Det svenske Ord for Husmand, torpare, har endnu en Bilklang deraf, og det danske Ord Tølper kommer af det gamle thorpari. Denne Opdyrkning var nemlig, som alt berørt, den jævne Bondes Værk. Men det er disse jævne Slidere, der har udvidet det dyrkede Omraade saa vidt, at det var nok for de næste 6—700 Aar, og under dette Arbejde skete videre dette saare betydningsfulde, at vort Folk forvandlede fra et Kriger- til et Bondefolk, for hvilket Landsbyen, dens Samlag og dettes Kultur, har været den sociale Grundvold helt ned til vor Tid.

Naar vi i Forleddene til disse yngre Navne, undtagen vistnok dem paa *-holt*, saa godt som altid træffer Personnavne — af Faxe Herreds 33 Torp har kun 1 Forleddet „Ny“, 2 Forleddet „Skov“, og det i denne Skovegn — er disse altsaa de jævne Bønders Navne, men de Navne siger

os adskilligt mere. De viser, hvornaar omtrent Torp-Bevægelsen er begyndt, og hvor længe den har varet ved.

Nogle Navne (i Faxe Herred f. Eks. Toke, Stubbe, Esge, Lif o. s. v.) er saadanne, som vi møder paa Vikingetidens Runesten, andre er af kristen Oprindelse (f. Eks. Olaf, Mogens, Niels). Da endvidere Valdemar Sejrs Jyske Lov (1241) indeholder Bestemmelser om, hvordan man skal gaa frem ved Torpudflytning, ser vi, at Bevægelsen, begyndt i 10.—11. Aarh., har varet ved helt op i Valdemarstiden. Dermed er dog ikke givet, at intet Torp kan være ældre end 10. Aarhundrede. Adskillige naar vistnok (sml. Bemærkningerne ovenfor om Navnene paa -by!) langt tilbage i hedensk Tid. I Sønderjylland er Navnene paa -torp, -rød og -bølle saaledes ofte ældre. Men som Helhed er de knyttede til *en Udvidelse af Landets Bebyggelse i Oldtidens Slutning og Middelalderens Begyndelse*, dog adskilligt kraftigere i de første Aarhundreder end siden; det viser de forholdsvis faa Navne af kristen Oprindelse, der forekommer i Forleddene. Bevægelsen var allerede, da Navne af kristen Rod blev almindelige, i Færd med at ebbe ud. Dog maa man her erindre, at virkelig almindelig blev Brugen af kristne Navne ikke før hen mod Aar 1200; saa længe holdt de gamle Navnes Brug sig levende.

Som Endelserne -torp og -bøl minder os om ved deres egentlige Betydning, var det oprindelige nye Samfund ofte kun en eneste, ret lille, Gaard og mange blev aldrig mere. Nogle voksede sig dog større, saa de enten blev Herregaarde (saaledes maaske Nyrupgaard i Ø. Egede S.) eller Landsbyer, disse dog altid med adskilligt færre Gaarde, end Adelbyerne havde. Som oftest er disse Nybyggerbyers Tiliggende kun ret ringe: Byerne paa -torp gerne c. 30—60 Tdr. Hartkorn, de paa -bøl 40—50 Tdr., de paa -skov 30—50 Tdr., de paa -holt 10—30 Tdr. og de paa -rød 10—30 Tdr. Naar man saa erindrer, at adskillige Adelbyer havde op til 90 (mange -sted, -by, -inge) eller 100 Tdr. Hartkorn (-lev, -løse), forstaar man disses Foragt for Nybyggerne. Dog er i den store sammenhængende Skovstrækning i

Nordsjælland, der først er ryddet meget sent, Byerne paa -rød og -holt ret anselige, og noget lignende er Tilfældet med Faxe Herreds Nybyggersamfund. Herredet ejer saaledes den ene af de kun 2 (skønt der ialt er 35) Byer paa -holt, som er blevet Kirkebyer: Roholte. Den anden ligger betegnende nok netop i Nordsjælland: Grønholt ved Hillerød. Der vil i et følgende Afsnit blive Lejlighed til nærmere at betragte dette ejendommelige Forhold.

Som man af det ovenfor udviklede kan tænke sig, maa det, der navnlig falder i Øjnene ved disse Grupperes Optræden i Faxe Herred, være deres store Talrighed i Forhold til Adelbyerne. Alene af Navne paa *-torp* findes saaledes 33 i Herredet, fordelt som følger:

Karise	S.: 1 (Olstrup).	7
Alslev	-: 1 (Taagerup).	
Spjellerup	-: 1 (Spjellerup).	
Faxe	-: 6 (Tokkerup, Stubberup, Rejnstrup, Jyderup, Tystrup, Totterup).	
Hylleholt	-: 1 (Kessendrup).	
Kongsted	-: 8 (Skovtorup, Eskildstrup, Lestrup, Svenderup, Tingerup, Grunderup, Borup, Lystrup.)	
Roholte	-: 2 (Orup, Mogenstrup Huse).	
Ulse	-: 3 (Olstrup, Nielstrup, Skoverup).	
Ø. Egede	-: 3 (Atterup, Viverup, Nyrup ¹)	
Dalby	-: 6 (Dalby Borup, Babberup, Jenstrup, Druestrup, Taagerup, Frenderup).	
Tureby	-: 1 (Kæderup).	

Af Navne paa *-bøl* findes 1: Mosebølle.

— - *-skov* — 1: Ebbeskov.

¹) Nu Nyrupgaard. Ogsaa den synes nemlig at have opslugt en oprindelig Landsby; i hvert Fald skriver 1337 Hr. Oluf Pedersen Godov sig til „Nytorp“. Enten har han hørt til den lavere Adel og ejet en Gaard i Bysamlaget (Forskellen paa Lavadel og Storbønder var dengang ubetydelig), eller ogsaa er Nyrup aldrig blevet til mere end en Enestegaard, der blot i Tidens Løb har vokset sig stor.

Af Navne paa *-holt* 3: Hylleholt, Roholte, Vindbyholt.

— - *-ryd* 2: Bonderød, Rode (1348 skrevet Rydhe),

og af andre Navne, hvis Ordforraad er forholdsvis saa letfatteligt, at de maa anses for at være unge: 16, nemlig Karise (egl. Kalveris = Kalveskov), Linde, Vemmetofte, Favreby (egl. Favrebøge), Vivede (af Vi, en hedensk Helligdom; sml. Viverup), Borrishoved, Strandhoved, Vallebo, Elmue (opr. Elmehøje), Vraamose, Tornemark, Hyllede (af Hyld; sml. Hylleholt), Hejede, Egede, Aas, Høsten. De i denne Fortegnelse udeladte Stednavne er af endnu meget yngre Oprindelse.

Mens vi af de ældre Navneklasser kun havde 12, fordeler altsaa Torpklassens, som man med et Fællesnavn kunde kalde dem, sig saaledes:

Navne paa <i>-torp</i> :	33
— - <i>-bøl</i> :	1
— - <i>-skov</i> :	1
— - <i>-holt</i> :	3
— - <i>-ryd</i> :	2
Andre af samme Alder:	16
	Ialt: 56

56 overfor 12. Saa stor er Tilvæksten paa blot 2—3 Aarhundreder. Nu først, i Aarene c. 950—1250, bliver Herredet virkelig befolket.

II

Annexet Roholte.

Den, der er stedkendt paa Faxeegnen, vil sikkert undre sig over denne Overskrift, saafremt han da ikke tillige er saa fortrolig med vor Egns Historie, at han maa indrømme dens Rigtighed.

Rigtig er den nemlig. Roholte Sogn har engang været Annex til et Nabosogn, det vides bestemt, og ved nærmere Eftertanke vil enhver indse, at Formodningen derom maa ligge nær, selv om Forholdet ikke kunde historisk godtgøres, saaledes som Tilfældet nu er.

Som paavist i foregaaende Afsnit hører Roholte til de yngre blandt Faxe Herreds Byer. Først sent er denne Nybygd opstaaet i det tætte Skovland; men den har, alene som den laa, uden store, gamle Adelbyers trykkende Naboskab, haft Lejlighed til at vokse sig forholdsvis stor. Det kan derfor ikke undre os, at den nyder den for Holt-Byer saa sjældne Ære at være Kirkeby. Og den har vel endda, at dømme efter disse Byers sædvanlige Oprindelsestid, næppe været over 2—300 Aar gammel, da den fik sin Kirke, der i Følge en gammel, nu fornyet, Indskrift¹⁾ i Kirken er opført 1441. Dette synes mærkeligt, men er i Virkeligheden let forklarligt. Byen nævnes nemlig i Kong Valdemars Jordebog²⁾ som tilhørende Kronen, og det gjorde den ud fra den Opfattelse, at Kongen ejer, hvad ingen anden ejer, saaledes de store sammenhængende Skovstrækninger, der vel maatte bruges af de omboende til Tømmer- og Brændehugst, Kulbrænding, Oldensvins Græsning o. s. v., men egentlig var Kongens. Naar der ved Rydning i Skoven opstod Bol eller Byer, var Grunden i disse derfor stadig Kongens.

Naar vi saaledes ved, at Roholte var Krongods, forstaar vi ogsaa, hvor den Rigdom kom fra, der tillod en saadan Nybygd, et saadant Samfund af Smaakaarsfolk, at bygge Kirke. Kongen har rimeligvis hjulpet til, og dette er saa meget mere sandsynligt, som Kirken var i Kronens Eje endnu paa Kristian V's Tid³⁾, idet denne 1677 skænkede

¹⁾ Indskriften lyder: Templum hoc fundatum est tempore Christophori regis Daniæ anno MCCCCXXXI.

²⁾ En ret broget Samling Optegnelser, der bl. a. indeholder en Liste over Kongemagtens Ejendomme, det saakaldte Konunglev.

³⁾ Ganske vist gør Lærer Jensen i sit Værk om Gaunø, S. 344, opmærksom paa, at Lindersvolds Ejer allerede før den Tid havde givet Kirken Gaver, nemlig i 1658 et Sæt Alterkar, da

Kirken med dens Ejendom og Indtægter samt Degnebolet og Retten til at kalde Præst og Degn til Fru Merete Urne paa Lindersvold¹⁾). Et lignende har Forholdet vel været i Faxe, da ogsaa denne By ligger paa Konunglev. Vi forstaar saa, at der her har været Raad til 2 eller 3 Kirkebygninger efter hinanden²⁾), og indser tillige, hvor Kronen havde sin Ejendomsret til Kirken fra, da Kong Hans 1492 skænkede den til Universitetet.

De Roholte Folk har fundet, at deres Kirkevej til Faxe eller Kongsted var rigelig lang. Disse to Kirker er nemlig begge adskilligt ældre end den i Roholte, dog ikke Faxe Kirkes nuværende Bygning. Kernen i Kongsted Kirke er som Flertallet af Herredets andre opført i sidste Halvdel af 12. Aarhundrede. Kun Karise Kirke er noget yngre, fra c. 1250. Man har saa i Roholte skaffet sig Kongens Hjælp til en Kirke for dem selv. Kongen vil altsaa i dette Tilfælde sige Kristoffer af Bajern.

Gennem et endnu bevaret Dokument faar vi nogle nærmere Oplysninger om, hvorledes Sagen er gaaet til, og hvordan Tingene har været ordnede i Begyndelsen. Dokumentet findes i Rigsarkivet, som et Vidisse indført i „Rigens Forfølgningsbog“ for 1607—09, og er aftrykt i Kirkehist. Saml. 3, II, 382. Det er naturligvis affattet paa Latin, men meddeles her i min Oversættelse. De af Aarbogens Læsere, der forstaar Latin, henvises til Originaltrykket.

„Alle og enhver, der faar nærværende Brev at læse og se saavel som høre, hilser Oluf Mortensen, af Guds Naade Biskop i Roskilde, med alles Frelser.

Eftersom Roholte Sognekirke i vort Stift med sit Sogn,

Svenskerne havde røvet de tidligere. Han formoder derudfra, at Kirken ogsaa før i Tiden har tilhørt Lindersvold, men er kommet derfra, hvorfor Gaven gentages, af Kt. V. En saadan Antagelse er dog unødvendig, saa meget mere som der intet findes til Bevis for et saadant tidligere Afhængighedsforhold af Lindersvold. Gaven 1658 kan godt have sin eneste Aarsag deri, at Kirken var Sognekirke for Herskabet paa Lindersvold.

¹⁾ P. E. Jensen: Gavnø; 415.

²⁾ Se min Afhandling i nærv. Aarvog for 1919.

der staar i Afhængighedsforhold til Kongsted Sognekirke ligesom og saaledes som en Datter til sin Moder, for nogle Aar siden er rejst og opført af nyt inden for førnævnte Kongsted Sogns Skel og Grænser og som Hæder viet til St. Annas Ære, til hvilken Gaves Bedste en fornem Frue, Ridderfruen Helena, har skænket en Gaard, liggende i Roholte, som Hjælp og Frelse for sin Sjæl og sine Forældre¹⁾, ved i det hele taget at give den til samme Kirke og i Særdeleshed bestemme den til Præstebolig for Præsterne;

Men fordi begge de førnævnte Kirker ved deres Ejendomme er saa velhavende og i deres Sogn har saa store Menigheder samt ligger saa spredt og langt fra hinanden, at de ved deres Midler og Velsignelser sagtens vil kunne give Underhold til deres egen Sognepræst:

Saa har den meget strenge Fyrste og Herre, Hr. Christian, Danmarks, Norges, Slavernes og Gothernes Konge, slesvigsk Hertug, Holstens, Stormarns, Oldenborgs og Delmenhorsts Greve, Herre og ædleste Konge, hvem jus patronatus²⁾ — at fremstille en passende Person til begge Kirker, naar en af dem staar ledig, — med fuld Ret erkendes at tilhøre, ædelmodigt ved sit Brev ladet samme Kirker henholdsvis med deres Sogne adskille fra hinanden, saaledes som i samme Kongebrev³⁾ yderligere indeholdes. Da altsaa ovenstaaende og andre Omstændigheder ved Sagen har bevæget vort Sind til at gøre det, saa skiller, fratager og bortskærer vi, ved at billige og bekræfte førnævnte Kongebrev med vor lovmæssige Myndighed, i dets samtlige og enkelte Punkter og Artikler, førnævnte Roholte Kirke med dens Sogn i alt og ved alt, saa vidt som det kan ske med Gud og i Overensstemmelse med den fædrene Ret, fra Kongsted Kirke selv og dens Sogn, og iøvrigt bestemmer, beslutter og forordner vi, at den til evig Tid skal være fri, skilt og ganske undtaget fra Krav fra førnævnte Kongsted

¹⁾ ɔ: Forfædre.

²⁾ ɔ: Kaldsret.

³⁾ Dette Kongebrev, Anledningen til Biskoppens Skrivelse, er ikke bevaret.

Kirke, med den ærværdige Mand Hr. Jens Pedersens, samme Kongsted Kirkes nuværende Præst og Besidder's udtrykkelige og særlige Billigelse deraf, saaledes og paa den Maade, at nævnte Roholte Kirke, iøvrigt skilt og udrevet, som det ovenfor fremføres, skal, saa ofte den forøvrigt er ledig, af Hensyn til Kirkens vedvarende forsvarlige Betjening med kanonisk Sjæleomsorg, gives til en Præst eller clericus scholaris, i Overensstemmelse med Indstilling fra den, der for Tiden er Danmarks Konge, ved os og vore Efterfølgere, Biskopperne i Roskilde. Forøvrigt vil og befaler vi, at førnævnte Roholte Sognekirkes Præst i Fremtiden paa de enkelte Søn- og Festdage skal nævne den førnævnte Ridderfrue Helenes, hun der har givet nævnte Kirke Gaver, Navn i selve Kirken fra Prædikestolen i sine Prædikener ved at bede ydmygt til Gud for hende selv og hendes Forældre.

Til Bevis paa alt og hvert enkelt af dette og ved for de tilstedeværende at hænge vort Segl under som Vidnesbyrd har vi skrevet dette. Givet i Roskilde i Marts af det Herrens Aar 1467.“

Vi vil først gennemgaa Brevet nærmere og betragte forskellige Punkter i det.

Det er udstedt af Biskoppen i Roskilde, Oluf Mortensen Baden, som havde været Kansler baade hos Kristoffer af Bavern og en Tid hos Kristian I og som saadan taget ivrig Del i sin Tids politiske Historie, men altid som Kongens trofaste Ven og Støtte. Mest bekendt er han dog for sin Genopførelse af Roskilde Domkirke efter dens Brand 1443, der nødvendiggjorde en indgribende Ombygning, bl. a. forandredes Korrundingen, der tidligere havde haft en Krans af Smaagavle, ganske, saa den fik sit nuværende Udseende, og op mod Sideskibene blev der bygget to nye Kapeller samt tre Vaabenhuse. I det ene af disse Kapeller findes endnu Oluf Mortensens Ligsten. Det nordøstre Vaabenhus, som stadig bærer hans Navn, er en saare malerisk og smukt udført lille Bygning, der sikkert erindres af alle, som har besøgt Domkirken. Først 21 Aar efter Branden var Kirken færdig, saa den kunde indvies. Hvornaar Oluf

Mortensen er født, vides ikke; han døde 1485 efter at have været Biskop i 24 Aar. —

Som en af Grundene til Adskillelsen nævnes, at begge Kirker er saa „folkerige“ (popularis), som der egentlig staaer. Rotholtz By maa altsaa have vokset sig stor, saa stor at den selv kunde underholde en Præst, navnlig da der nu ogsaa var en Gaard til ham. Præstens Indkomster bestod i de Tider foruden af de Landbrugsprodukter, Gaarden ydede ham, og som udgjorde største Delen af hans Løn, af dels den „visse Rente“: faste Ydelser fra hvert Hjem, dels den „uvisse“: Betaling for kirkelige Handlinger samt Offer paa de store Helligdage, ialt 12—18 Gange aarligt. Til den visse Rente hørte Betaling for „Madvielse“ i Husene ved Paasketid (Æg og Hvedebrød) og for „Korsebyrd“ i Dagene før Kristi Himmelfartsdag, da et stort Kors blev baaret i Optog gennem hele Sognet, hvor Præsten velsignede den spirende Sæd. Vederlaget her var Oste og Brød. Og endelig i Høsten fik Præsten en Trediedel af Tienden, altsaa hvert 30. Neg.

Man forstaaer saaledes baade, at det havde afgørende Betydning for Præstens Indtægter, hvor folkerigt Sognet var, og tillige, at Sognepræsterne i Landets frugtbare Egne dengang sad i gode Kaar, navnlig naar de var ugifte, hvad de efter den kanoniske Lov skulde være — men ofte ikke var. Poul Helgesen paastaar f. Eks., at Reformationen fik et betydeligt Tilskud i de mange Præstesønner, som var fødte Fjender af den katolske Kirke, der stemplede dem som retsløse Slegfredbørn.

Angaaende Retten til at kalde Præst ser vi, at den tillægges Kongen, som jo var Kirkens Ejer, og det skønt den gamle Regel lød: „Naar Kirke vorder løs (d: ledig), skal Bønder med Biskops Vilje vælge en Præst.“ Altsaa: Sognefolkene vælger, og Bispen stadfæster, hvis han da finder Valget forsvarligt. Men efterhaanden var det mange Steder blevet Regel, at det var en eller anden indflydelsesrig Mand, der i Virkeligheden afgjorde Valget. At det her var Kongen, som havde bidraget til Kirkens Opførelse og

ejede den, fordi den laa paa Konunglev, er let forklarligt, blot mærkeligt, at Bispen anerkender denne Ordning som lovlig; men han var jo Kronens tro Ven.

Ogsaa ellers er der den Besynderlighed i Teksten, at jus patronatus, Kaldsret, forklares som „at fremstille en passende Person til *begge* Kirker, naar *en af dem* staar ledig“. Det kan dog næppe forstaas anderledes end som en Ubehjælpssomhed i Udtryksmaaden.

Den Præst, der kaldes til det nye Embede, skal være en „clericus scholaris“, siges der. Dette Udtryk svarer nærmest til vort cand. theol.: en Mand, der har den lovmæssige Uddannelse til Præstegerningen. Datidens Præstuddannelse bestod i først en Gennemgang af den Dom- eller Katedralskole, der, netop af Hensyn til Tilvejebringelsen af Præsteemner, fandtes ved hver Domkirke; dernæst 2—3 Aars Tjeneste som Korvikar: Mødhjælper ved Messen og de øvrige kirkelige Handlinger i Domkirken, under Kantorens Vejledning. Samtidig med at de unge saaledes lærte praktisk Præstegerning, fik de desuden teologisk Undervisning af den af Domkirkens Præster, der selv var lærd nok dertil. Naar denne Uddannelse var endt og en Afgangsprøve bestaaet, kunde den unge Kleriker blive Præst — hvis han havde Raad til det; thi Bispen krævede en ublu Betaling for Udstedelsen af Kaldsbrev.

Naar det her fremhæves, at den Præst, der kaldes til Roholte, skal have befalet Uddannelse, sker det ikke uden Grund. Den senere Middelalder genlød af Klager over Sognenes ufuldstændige Forsyning med brugelige Præster. Mange Sognekald lagdes saa ind under Domkapitlerne, hvor en af Domherrerne fik Indtægten, men lod Arbejdet udføre af en Vikar for ussel Betaling, saa ussel, at Poul Helgesen kunde sige om dette Præsteproletariat: „En Portner, en Stalddreng og en Fyrbøder har i denne Tid bedre Vilkaar end en fattig Præstemand, som lejes til Messetjeneste.“ Andre Kirker var lagt ind under Klostre og blev da betjent af vandrende Munkepræster, som kun kom til deres Sogn om

Søndagen. Der fandtes Herreder med kun 2 eller 3 lovformelige Sognepræster.

Mærkelig er den Form, Ordren til Forbøn for Præstegaardens Giverinde, Fru Helene, har faaet her: Bøn fra Prædikestolen. Den almindelige Kirkens Form for Gengæld, naar nogen skænkede den Gaver, var jo ellers Sjælemesser. Det var gerne Giverens Testamente selv, der krævede dette Vederlag: Kirken faar Godset til evig Arv og Eje, mod at der med bestemte Mellemlum fra Alteret læses Messe for hans Sjæl „indtil Dommedag“. Disse Sjælemesser skulde jo hjælpe den døde gennem Skærsilden. Der møder os ligesom en evangelisk Luftning i denne Bestemmelse her, men den har næppe været tilsigtet. Thi den Aandsstrøm, Humanismen, der, ved sin Interesse for Bibelen, herhjemme forberedte Reformationen, naade først til Danmark 30—40 Aar senere.

Foruden alt dette giver Dokumentet os en Række Oplysninger om Rholte Sogns Forhold baade før og efter Udskillelsen. Vi ser for det første, at Rholte Kirke er „for nogle Aar siden (nøjagtigt: 26 Aar) er rejst og opført af nyt inden for Kongsted Sogns Skel og Grænser“, at altsaa det nuværende Rholte Sogn oprindeligt var en Del af Kongsted Sogn, som saaledes har været overmaade stort, hvad det forøvrigt endnu er; dette er ikke mærkeligt, da Sognet væsentlig var et Skovland, oprindeligt tyndt befolket. Kun selve Kongsted er en gammel Bygd, alle de andre Byer saavel i Kongsted som i Rholte Sogn er yngre, adskillige næppe meget ældre end Kongsted Kirke.

Endvidere faar vi at vide, at Rholte Kirke stod „i Afhængighedsforhold til Kongsted Kirke som en Datter til sin Moder“, hvilket jo aabenbart maa betyde, at Rholte Kirke hidtil var Annex til Kongsted, hvad der ogsaa ligger nær, naar Rholte Sogn oprindeligt udgjorde en Del af Kongsted Sogn. Men dels grundet paa de store Afstande, dels fordi det viste sig, at Indtægten fra Rholte var saa stor, at en Præst kunde leve af den alene, besluttedes nu Adskillelsen og Oprettelsen af Rholte til selvstændigt Sogn, „til

evig Tid fri, skilt og ganske undtaget fra Krav fra Kongsted Kirke.“ Dette kunde saa meget bedre lade sig gøre, som der til Rholte Kirke var skænket en Gaard, som Ridderfruen Helene havde ejet. Hvor denne Frue nærmere hørte hjemme, og af hvilken Slægt hun var, har jeg ikke haft Midler til at undersøge, idet mine Samlinger til Herredets Historie intet indeholder derom, og min Embedsgering i en ret fjern Egn ikke har tilladt mig at benytte de videnskabelige Biblioteker i videre Udstrækning nu til sidst. Hvor vidt denne Gave først tilflyder Kirken nu, 1467, eller den var modtaget allerede ved Kirkens Opførelse 1441, kan ikke ses. Hvis det sidste var Tilfældet, maa Indkomsterne derfra hidtil naturligvis være indgaaede i den Kongsted Sognepræsts Kasse, ligesom de øvrige, ovenfor omtalte, andre Bidrag til Præstelønnen fra Rholte Sogn. —

Under selve det latinske Dokument er følgende Linier tilføjede: „Ego Jacobus Olai confiteor me curasse has transcribi literas, quoniam veteres fere nullius valoris fuerunt.

Bekender jeg Mogens Lauridsen, Præst udi „Harlouff“, at jeg og haver set saadant et Brev in originali, dog af Ælde mangesteds fordærvet.“

Den Jacob Olai, her omtales, var sikkert Præst i Rholte. Vi ser altsaa, at Afskriften af Originaldokumentet har fundet Sted, da Jacob Olsen var Præst i Rholte og Mogens Lauridsen i Haarlev. Om sidstnævnte vides¹⁾, at han i 1584 sad i Haarlev som Præst. Omkring ved den Tid er Afskriften altsaa foretaget. Derimod kendes der ikke paa dette Tidspunkt nogen Præst i Rholte ved Navn Jakob Olsen. I Følge den i Lærer P. E. Jensens Værk om Gaunø (S. 537 ff.) meddelte Fortegnelse over Sognepræsterne i Rholte var her 1584 en Præst ved Navn Anders Pedersen Horsens, om hvem der dog hverken kendes Udnævnelses- eller Dødsaar. Før ham var der derimod en Hr. Jacob — som vi siden skal komme til i anden Sammenhæng. Er det ham, der sigtes til i Dokumentet, maa Tidspunktet for

1) Ny kirkehist. Saml. IV, 403.

dets Afskrift jo lægges før 1584; hvor meget, kan ikke siges. Blot vides, at denne Hr. Jakob var Præst i Roholte allerede før Reformationen, som det nedenfor skal vises. Wibergs Præstehistorie paastaar, at Hr. Jacob var i Roholte i hvert Fald endnu 1544; dog er dette Tal vistnok ikke paalideligt, en Mangel man ofte træffer hos Wiberg.

Derimod faar vi gennem Dokumentet bestemt at vide, at der i Kongsted 1467 var en Sognepræst ved Navn Jens Pedersen. —

Det gamle Dokument indledes endvidere med nogle Linier før selve Afskriften. De lyder saa:

„Hr. Christen Jensen udi Roolte hans Vidimus. Vi Christian o. s. v. gjøre alle vitterligt, at for os var skikket os elsk. Hr. Christen Jensen, Sognepræst udi Roolte, med et Papirsbrev, som fandtes helt, holden, uskrabet, ustunget, umakuleret og udi alle Maader uforfalsket, som han berettede skulde være en Udskrift¹⁾ og Copia af et gammelt Pergamentsbrev; og var samme Papirsbrev lydendes Ord fra Ord, som efter følger.“

Med samme Haand er til allersidst tilføjet et Datum: Dragsholm, 13. Oktober 1607.

Dette Navn og dette Datum passer godt sammen med, hvad vi i Forvejen ved, nemlig at Hr. Christen Jensen kom til Roholte 1582, de to første Aar som Kapellan hos sin Forgænger, siden som Sognepræst, sluttelig som Provst over Faxe Herred, og døde 1621. En Ligsten over ham, hvorfra disse Oplysninger stammer, fandtes tidligere i Kirken. —

Naar det nu, som man ser, gennem det her meddelte Dokument kan historisk fastslaas, at Roholte Sogn før 1441 var en Del af Kongsted Sogn, fra 1441 til 1467 var Annex til Kongsted og dernæst blev selvstændig, undrer det en at læse, hvad Lærer P. E. Jensen skriver i sit ellers saa for-tjenstfulde²⁾ Værk om Gaunø. Der staar S. 415: „Roholte

¹⁾ c: Afskrift.

²⁾ Han maa sammen med den forlængst afdøde Lærer Kjær i Kongsted regnes blandt vor mest grundige og med Viden bedst underbyggede Lokalhistorikere.

hørte før 1441 under Faxe Sogn, indtil Sognet d. A. fik sin Kirke, men det vedblev at være Annex til Faxe indtil kort efter Reformationen“, og S. 537: „Indtil 1441, da Roholte Sogns Beboere ved Kong Kristoffers Omsorg fik deres egen Kirke, søgte disse Faxe Kirke. Sognet vedblev til efter Reformationen at være forenet med Faxe som et Annex, dog er det rimeligt, at der ved Roholte Kirke var ansat en Vicepastor . . . Maaske er den Bernt Nielsen, hvis Navn endnu 1757 fandtes paa Tværbjælken i Koret¹⁾ under den latinske Indskrift om Kirkens Opførelse en saadan Vicepastor.“

Hvad det første Punkt angaar, at det nuværende Roholte Sogn oprindeligt skulde have udgjort en Del af Faxe Sogn, er det vanskeligt se, hvilke Grunde Lærer Jensen har haft for denne Formodning, da han ikke meddeler nogen Kilde. Men Paastanden om, at Roholte kort efter Reformationen var Annex til Faxe, kan maaske forklares. Wibergs Præstehistorie anfører nemlig som den første bekendte Præst i Roholte en Hr. Jacob, og den i Faxe Kirke ophængte Liste over Sognets Præster efter Reformationen meddeler under Nr. 1: „Jørgen Olsen anses for den første. Før ham var Hr. Jacob, som siden blev kaldt til Roholte, hvor han bekendte sig til den augsburgske Confession, relicta religione Pontificia.“ Wiberg anfører ogsaa denne Hr. Jacob som den første kendte Præst i Faxe. Man forstaaer da, hvorledes Misforstaaelsen kan være fremkommet: Hr. Jacob nævnes baade i Faxe og i Roholte som den første. Man kunde da formode, at de to Sogne havde haft fælles Præst. At dette er urigtigt, har allerede det omtalte Dokument klart vist, og det bestyrkes jo yderligere af de Ord, Præstelisten i Faxe bruger: „Hr. Jacob, som siden blev til kaldet Roholte“. Han har saaledes ingenlunde været Præst begge Steder paa en Gang, men noget sikkert Aarstal for hans Virken har vi iøvrigt, som sagt, ikke;

¹⁾ o: den i katolsk Tid almindelige Korsranke, som adskilte Kor og Skib. Den er endnu bevaret adskillige Steder, især i Købstadskirker, dog sjældent ældre end Reformationen i sin nuværende Skikkelse.

blot meddeler Faxelisten os, at han efter at være flyttet til Roholte forlod Katolicismen og gik over til den lutherske Tro; han maa altsaa været kommet til Roholte før 1536.

Lærer Jensens Misforstaaelse er forklarlig derudfra, at han ikke har været opmærksom paa det i Rigens Forfølgningsbog indeholdte Dokument af 1467 og heller ikke paa den af Faxe Kirkes Series pastorum meddelte Oplysning.

At den omtalte Bernt Nielsen, hvis Navn tidligere fandtes i Roholte Kirke, skulde have været „Vicepastor“, er i og for sig ikke umuligt, blot har han været Kapellan ikke for Sognepræsten i Faxe, men for ham i Kongsted. Imidlertid siges der jo i selve Indskriften intet om, at denne Mand var Præst. Han kan lige saa vel have været en fremragende Bymand, den første Kirkeværge f. Eks.

Holmegaard.

Af mag. art. *Victor Hermansen.*

De første spor af menneskets virksomhed her i landet, saaledes som vi kender dem gennem fund i Mullerup- og Sværdborg- og nu senest i sommer ogsaa i Holmegaard mose, viser, at det til at begynde med har levet som „samler“. Det har ernæret sig af, hvad det kunde finde af spiseligt i skov og ved sø: nødder, bær, rodknolde, urter, fugleæg, fisk og af de dyr, det kunde dræbe, naar de søgte vandet: raadyr, vildsvin og urokse. Senere finder vi, at menneskene har levet ved kysterne, hvor vi har resterne af deres maaltider bevaret i køkkenmøddingerne. I tre af disse dynger, der kan dateres til o. 3000 f. Kr., træffer vi de første tegn, som viser overgangen fra „samler“-stadiet til de nationale erhverv: agerbruget og kvægavlen, idet man paa lerkarskaar har fundet enten korn eller aftryk deraf af byg og hvede og blandt knoglerne fundet nogle, som maa hidrøre fra det tamme faar og svin, den tamme okse og ged.

Karakteristisk ligger ogsaa disse tre dynger oppe paa brinken i nærheden af skov og sædejord, medens køkkenmøddingerne ellers ligger ved strandkanten. Jorden har sikkert oprindeligt været behandlet med hakke, der senere er blevet afløst af et agerbrugsredskab, som vi kender dels fra et mosefund dels fra helleristninger fra o. 1000 f. Kr. Det bestaar af en aas, til okseforspandet, og et styr, der nedenfor aasen danner plovhovedet og har nærmest

været en hakke med forspand og ikke en plov, idet den kun har kunnet danne en rende i jorden, ikke en fure. Hver familie har boet for sig i den ældste tid, og boligerne har ikke været samlet i landsbyer. I tiden fra Kristi fødsel til o. 1000 e. Kr. sker imidlertid den store forandring i Danmarks bebyggelse, idet befolkningen flytter sammen i landsbyer. Aarsagen hertil kan vi ikke sige noget sikkert om, men meget sandsynligt er det, som professor Erik Arup har gjort, at sætte den i forbindelse med indførelsen af et nyt og bedre pløjeredskab: hjulploven. At anskaffe og bruge denne ny plovtypé, hvortil der vistnok har været krævet et forspand paa otte okser, skulde da have tvunget bønderne sammen i plovfællesskaber og dette atter medført sammenflytninger i landsbyer. Dog er de velstaaende, som ved kvægavl eller handel havde erhvervet sig rigdom nok til ikke at behøve at være med i landsbyfællesskabet, blevet boende for sig og har dannet en hovedgaard, hvor ejeren samlede overskuddet af landsbyungdommen som sine huskarle. De deltog om sommeren i hans handels- eller hærtog, og om vinteren fik de deres underhold paa Gaarden, hvis drift, sikkert ved trælle, iøvrigt har været som landsbyens. Fra gammel tid har vi da haft disse to former for bebyggelse her i landet: landsbyen og hovedgaarden, sambosættelse og særbosættelse.

Ikke alle hovedgaarde har dog fra første færd været enegaarde. Andre er vokset ud af landsbyerne. De kan da enten have været en udflyttergaard, en „torp“ fra den gamle landsby, „adelbyen“, med tilliggende fæstere, eller de har været en landsbyhovedgaard liggende i landsbyen vel dobbelt saa stor som en almindelig gaard, og sæde for den bonde, som ved at møde hver gang kongen udbød leding, blev kongens hærmand og dermed fri for den ledingsskat, selvejerbønderne ellers maatte erlægge. I middelalderens løb kan det saa ske, at en saadan landsbyhovedgaard eller væbnergaard flyttes ud af landsbyen og bliver en særbrudshovedgaard, eller at hovedgaarden oplsluger landsbyen, gaardene nedlægges og jorden drives under hovedgaarden, medens

kun den gamle kirke blev staaende — som ved Jomfruens Egede — som et minde om den forsvundne landsby. Baade ved de gamle særbrudshovedgaarde og ved de nyere udflyttede landsbyhovedgaarde har man med forkærlighed valgt lav beliggenhed ved aaløb, sø, mose, kær eller ved kysten, saa at de nemt kunde faa vand ledet ind i gravene og ved omgivelsernes hjælp holde sig fjenderne fra livet. De gamle gaardsbygninger kender vi saa godt som intet til. De er ganske forsvundet, hvad der hænger sammen med dels deres ringe størrelse dels at de sikkert har været af bindingsværk eller muligvis bulhuse. At de har været saare uanselige, er en følge af selve adelsgodsets art. Det har nemlig ikke ligget samlet, men er ved arvedelinger blevet spredt som strøgods over hele riget eller landsdelen. Heri indtræder ved midten af 1400'erne en forandring, idet adelen begynder at samle og afrunde sine godsbesiddelser ved mageskifter. Den egentlige mageskifteperiode er dog først Frederik II's tid, hvor kronen samler gods, men hvor tillige ogsaa adelen faar sit samlet. Hermed er det økonomiske grundlag givet for opførelsen af faste adelsgaarde og alene i tiden 1580—90 blev der i Jylland opført mindst elleve store gaarde som centra i de samlede gods komplekser. At disse pragtbygninger — f. eks. Gisselfeld og Vallø — fra 1500'ernes 2. halvdel kulturelt har skabt store værdier, er sikkert, men sikkert er det ogsaa, at de har skadet baade adel og bondestanden økonomisk.

Spørger man nu med denne kortfattede oversigt over den danske bebyggelse som baggrund om, hvorvidt *Holmegaard* oprindelig har været en gammel enestegaard eller en landsbyhovedgaard, har svaret hidtil været, at det første var tilfældet.¹⁾ Der er dog noget, som tyder paa, at Holmegaard i virkeligheden har været en landsbyhovedgaard. Da johanitterordenens forstandere i provinsen Danmark i 1327 var samlede i Antvorskov bestemte de, at der for at skaffe klæder til de menige klosterbrødre i Antvorskov skulde henlægges visse indtægter nemlig den alnise, som aarlig oppebares paa Rygen, samt klosterets godser i Køng, Rislev og

en gaard (eller gaarden) i Holme. Man har heri villet se den første omtale af Holmegaard. Det er dog ikke helt sikkert, at denne gaard har været en hovedgaard, men har den været det, synes selve det sproglige udtryk at vise, at den har ligget i en landsby. Brevet, der er paa latin, omtaler nemlig gaarden som „*curiam in Holme*“, hvilket maa oversættes ved „gaarden (hovedgaarden) i Holme“, medens det, hvis der havde været tale om en enestegaard: Holmegaard, sikkert havde heddet „*curiam de Holme*“. Dertil kommer, at vi ikke blot er henvist til at antage, at der har eksisteret en Holmeby, men ogsaa har en kilde, som siger det ganske tydeligt, en kilde, som saa vidt vides ikke tidligere har været bekendt. Det drejer sig her om en jordebog²⁾ skrevet i København 1578 over alt salig Peder Oxes gods. Her nævnes 9 gaarde og 1 mølle i Jylland, som Peder Oxe i sin tid købte og mageskiftede bort til Frederik Lange for: „*Holmegaards hovedgaard* med alle de gaardsæder, der til liggende er i *Holmeby* og al den lod og part, han har i Porsemosen, og alle de holme i samme mose, som han i haand og hævd havde og til Holmegaard af arilds tid har været brugt, med en vejrmølle og et vandmøllested, med dam og damsbaand, liggende paa Holmemark, endvidere Nyruphuse ved Ravnstrupby.“ Da dette gods deles ved Peder Oxes død, faar broderen Albert Oxe følgende: „Halvparten af Holme hovedgaard i Tybjærg herred med hvis huse og bygning oppe og neden graven og have og haverum, abildgaard og abildgaards tilliggelse, med halvparten af alle de gaardsæders ejendom, der til liggende er i Holmeby, desligeste den halve part i Porsemosen og halvparten af alle de holme i samme mose, som der nu tilliggende er, og man nu i haand og væрге har.“ Den anden lod tilfaldt fru Mette Rosenkrands, blandt hvis gaardtilliggende nævnes en humlegaard og et vandmøllested med dam og damsbaand paa Holmemark.“ Endelig kan man nævne, at ogsaa selve gaardens navn tyder paa, at vi her har at gøre med en gammel landsbyhovedgaard, idet det synes at have

været en ret fast navneskik, at saadanne gaarde dannede navne af formen: gaard + bynavnet³⁾).

Taget tilsammen synes da det her nævnte at tale for, at Holmegaard ikke fra først af har været en særbrudshovedgaard men en landsbyhovedgaard.

Vi vender os derefter til gaadens *ejere*. Fra begyndelsen af 1400'erne tilhørte den den sjællandske slægt Griis fra Nordrup (i Slagelse herred) *Anders Pedersøn Griis* kalder sig „af Holme“, hvor han 1408 havde 8 ørtug jord tilleje paa livstid af Antvorskov. Sønnen *Peder Andersøn* slutter 1438 en kontrakt med Grip af Olstrup, hvor der laa en landsbyhovedgaard, om Porsemosen, men faa aar efter maa et af sjællandsfarlandstinget udtaget nævn ride mark- og skovskel mellem Holmefang, Ravnstrupfang og Nyropfang. Aaløbet fra Gribs mølle i Olstrup bliver grænse og det, der ligger vest herfor, er Holmegaards. Senere, i 1460, ejes den af sønnen *Joachim Griis*, lensmand paa Københavns slot, ridder og rigsraad, og efter ham af sønnen *Hans Griis*, der 1497 udmærkede sig i slaget ved Rotebro nord for Stockholm. Da han dør barnløs, deles gaarden. Den ene part ejes af Hans Griis' enke *Anna Lange*, derpaa af hendes brodersøn *Gunde Lange* og dennes søn *Frederik Lange*, der 1571 mageskiftede den til *Peder Oxe*, langt den betydeligste af gaardens ejere, omend ikke den, der har spillet størst rolle i gaardens historie. Endelig synes den at være kommet til *Eustachius von Thümen*.

Den anden part kom ved Hans Griis' søster til hendes mand *Oluf Daa* († 1532) til Ravnstrup i Hellevmagle sogn og ejedes derefter fra fader til søn af *Claus Olufson Daa*, *Oluf Clausøn Daa*, der byggede Ravnstrup 1593—95, og *Claus Daa* († 1641). Sidstnævnte samlede i 1625 de to dele og har i det hele spillet en stor rolle i Holmegaards historie, idet han desuden har bygget den nuværende hovedbygning. Paa hans epitaf i Hellevmagle kirke ser vi hans portræt, der svarer godt til ligprædikenens karakteristik af ham som „en drabelig herre“. Han deltog med hæder i Kalmarkrigen, blev 1630 sendt som admiral mod Hamborg, skønt han ikke

havde uddannelse som sømand, — det er muligt, at han er blevet sat i spidsen for togtet, fordi han i rigsraadet havde talt imod det! — og i hvor vel det gik ganske hæderligt, blev han dog af Christian IV bebrejdet for vankelmodighed. Aaret efter anvendes han som diplomat og faar en kostbar guldkæde og senere elefantordenen, som han da ogsaa bærer paa billedet. Han ejede betydelige godser, idet han til sine arvegaarde Ravnstrup, Fraudegaard og Holmegaard erhvervede Borreby paa Sjælland, Højsgaard paa Fyn og Bonderup i Jylland. Ved hans død tilfaldt Holmegaard en af hans sønner *Oluf Daa*, en broder til den noksom bekendte guldsmager Valdemar Daa paa Borreby. At en samtidig kan skrive om Oluf Daa, at han altid har været noget ilde forvaret i hovedet, kan da ikke undre. Han blev rentemester, men maatte i 1651 gaa af sammen med sin ven Korfits Ulfeldt, til hvem han var knyttet ved indviklede pengeforhold. Efter senere at være blevet dømt af rigsraadet forlader han landet, men vender tilbage yderlig daarligt stillet i økonomisk henseende. 1664 maa han mageskifte Holmegaard til kronen mod at faa Hevringholm, der var hjemfalden efter Kaj Lykke. Hans sønner faar udlagt denne gaard som arv og giver ham fri bolig. Senere sælger de den, og hvad der saa er blevet af Oluf Daa, véd vi ikke.

Holmegaard blev i 1670 af Frederik III givet til Kammerjunker *Otto Krabbe* († 1719), hvem han som tegn paa sin yndest ogsaa skænkede sin kaaarde og ring. Samme aar udstedte Christian V skøde paa gaarden. Otto Krabbe, der senere blev stiftbefalingsmand over Sjælland og medlem af geheimekonseillet, købte 1685 Olstrupgaard, der bebyggedes med bøndergaarde. Enken, *Birgitte Skeel* († 1737), arvede gaarden, som hun testamenterede til mandens broderdatters datter, *Birgitte Restorff*, der oprettede et legat for Holme-gaards fattige. Hun døde 1790 og gaarden gik saa ved arv over til hendes broderdatter *Margrethe Elisabeth Restorff*, hvis mand major Peter Lasson von Post 1801 solgte den til Gisselfelds overdirektør, greve *Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe*. I dennes ejertid gennemførtes selveje

for bønderne. Hans enke overtog 1823 Holmegaard, som blev dygtigt styret. 1825 anlagdes Glasværket og 1836 et teglværk. Ejerne har derefter været hendes søn grev *Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe*, fra 1843—86, dennes søn *Ernest Danneskiold-Samsøe*, og siden 1908 Gissselfelds overdirektør, grev *Aage Danneskiold-Samsøe*.

Om *bygningens udseende* før den nuværende blev opført, véd vi ikke meget. Vi har allerede nævnt Peder Oxes skifte, af hvilket det fremgaar, at gaarden har haft huse og bygning oppe og neden med graven dvs. foruden den egentlige vandomflydte hovedbygning ogsaa haft en ladegaard, endvidere abildgaard og humlegaard. I et brev af 1571, d. 26. okt., fra Peder Oxes hustru Mette Rosenkrans til hans moster Birgitte Gjõe nævnes *Holme(gaard)* med god græsgang for kvæget, men om husene siges der, at de er smaa⁴). Dermed er ogsaa vor viden om det ældre Holmegaard udtømt.

Den nustaaende hovedbygning er opført af Claus Daa 1635, saaledes som hammerholterne over portene siger det. De bærer indskriften: „Her Claus Daa til Rafnstrop med sin kiere Frue Fru Ingeborg Parsberg lode dette Hus opsette der mand skref efter Guds Byrd Anno 1635“ og til siderne herfor Daa- og Parsberg-vaabenet.

Bygningen er af bindingsværk, hvad kun faa af renæssanceherregaardene er. Foruden Holmegaard kan nævnes Lynderup og Høgholt i Jylland, Rudbjerggaard paa Laaland, Rygaard paa Sjælland og Fraugdegaard paa Fyn, den sidste opført 1588 af Oluf Daa. Bindingsværk, det nationale byggesæt, var i renæssancetiden, modsat middelalderen, ikke aneligt nok til at anvendes paa hovedgaardene, hvad der baade forklarer dets sparsomme forekomst og ogsaa selve de tilfælde, hvor det forekommer. Det anvendtes nemlig af de herremænd, som i forvejen havde en anden og betydeligere gaard, til sekunda-gaarden — i dette Tilfælde Ravnstrup og Holmegaard — fordi det ikke var saa kostbart. Bindingsværket her ligner købstadshusenes i Næstved og Køge, men med den konstruktive forskel, at Holmegaard har stokværksfremspring

og knægte baade paa husets forside og bagside, medens borgerhusene almindeligvis kun har fremspringende façade. Man har sikkert med denne byggemaade villet give bygningen et mere anseligt og standsmæssigt udseende.

Et andet heller ikke almindeligt forhold som findes ved Holmegaard er, at hovedbygningen er omgivet af en vandgrav, dergaar lige ind til murfoden. Det findes sjældent udover slotte og stærkt befæstede gaarde som Egeskov. Her er det da ogsaa kun anvendt, fordi graven fandtes i forvejen, og i sig selv ulogisk, thi en bindingsværksbygning er aldeles uden modstandskraft ved et angreb og det er derfor til ingen nytte at lægge en grav som værn udenom:

Hver for sig er disse træk: 1. at en hovedgaards bygning er af bindingsværk, 2. at den hæver sig umiddelbart af en vandgrav, sjældne og forenet i samme anlæg forekommer de kun her ved Holmegaard.

Hovedbygningen, der ligger med langsiderne i øst—vest, har altid været to lofter høj og er kun undergaaet faa ændringer i tidens løb, hvad man kan se ved en sammenligning med en beskrivelse⁵⁾ af bygningen fra 1663. Dog er et taarn med vindeltrappe, hvis kobbertag svenskerne tog i 1658—60, fuldstændig forsvundet. Over fodmurene af raa eller kløvet kamp rejser bindingsværket sig. Paa mange maader er det mærket af sin sene oprindelse. Saaledes sidder løsholterne lavere i vinduesfagene end i de andre fag, tag-skægs- og gavlnægte mangler og kun stolperne er af eg, medens de øvrige dele er af fyr. I stedet for de finere tømmerkonstruktioner har man valgt at pryde bygningen med mønstermurværk, hvoriblandt det morsomste er den vindmølle, der findes paa nordgavlens „hemmelighed“. De to smaa udbygninger paa nord- og sydgavlen var nemlig ikke forsvarstaarne, men har været „hemmeligheder“ dvs. retirader, og endnu i sen tid været i brug. Mønster murværket er lagt af sten i forskellige farver, hvad der viser, at det fra først af har været bestemt til overkalkning. Oprindeligt har gaarden været kalket teglstensrød, vistnok med hvide fuger, nu staar den hvidkalket.

De lavere sidefløje, der slutter sig til østsiden mod syd og nord, har ikke knægtfremspring og er opført efter hovedbygningen, men før 1663, oprindeligt kun ét stokværk høje. Senere er de delvis blevet forhøjet og noget ændrede, sydfløjen har saaledes til engang i det 19. aarh. været lige saa lang som nordfløjen.

I hovedbygningen var der 1663 skønne jordkældere, i understen stokværk smukke kamre og i øverste, til hvilket man kom ad taarnvindetrappen, en sal eller fruerstue og fire gode kamre, smukt panelede og stafferede. I sidefløjene var der fadbur, køkken, bryggers, smedje og folkeværelser.

Hovedbygningens *indre* er stærkt moderniseret og intet oprindeligt er tilbage. Kun i et rum i øvre stokværk er der bevaret ældre udstyr, nemlig kaminpladsen med et malet alliancevaaben fra o. 1700 med Otto Krabbes og hans tredje hustru Birgitte Skeels vaabner. Tapetmalerierne i samme rum — forestillende: Abraham og Sara, og de tre engle; Jakob og Rebekka — er noget senere, fra 1700'erne, fra hvilken tid ogsaa den nuværende rumfordeling stammer.

Af ældre *inventar* er ogsaa saa godt som intet bevaret udover en rokokøjærnovn fra 1756. Gennem skriftlige kilder kan vi dog faa nogle oplysninger om, hvad der har været. Saaledes nævnes det i skiftet efter Peder Oxe, at Albert Oxe fik af løsøre paa Holmegaard: 1 boldavidsdyne, 1 lærredsdyne, 3 uldne dyner, 1 boldavids hoveddyne, 1 ulden hoveddyne, 1 hynde, 1 hørgarnslagen, 3 blaa-garnslagener, 1 drejls skivedug, 1 lang borgstuedug, 1 hørgarns skivedug, 5 træfade, 5 tintallerkner, 1 tinkande, 2 kobbergryder, 1 stor kedel, 1 liden kedel, 2 plovjern og 1 trefod — og i en inventarfortegnelse⁶⁾ fra 1749 anføres det, at der i den store sal er en del billeder af Skeel'er fra Vallø, Otto Krabbes billede samt Frederik III's og hans dronnings billeder over kaminen. Paa kaminen staar aastallet 1671, derover Krabbe- og Gersdorfvaabnerne og forbogstaverne O. K. (Otto Krabbe) og D. G. (Dorthea Gersdorff), og derover verset:

Hvis kærlighed, som staar i brand
til Guds og kongens ære,
tør man ej tænke, at de kan
den ubelønnet være.

Endelig nævner Ryge i sin bog om Peder Oxe, at der paa Holmegaard endnu (bogen udkom 1765) fandtes Peder Oxes og Mette Rosenkrans' skilderier i knæstykker malet paa panel og indsat over en kamin, meget vel konserveret. Efter dette billede er det portræt taget, som staar forrest i hans bog.

Hvad der fortælles af tradition og sagn om Holmegaard, er meget sparsomt og lidet særpræget.

Det ene, som Thiele har meddelt i sin samling „Danmarks Folkesagn“ (1843), gaar ud paa, at der under den svenske krig var blevet dræbt en del fjender paa Holmegaard, og at man, for at dette kunde holdes dulgt, havde nedkastet deres lig i en kælder og skjult dem med kalk. Dette sagn skal for nogen tid siden (altsaa før 1843) være blevet bekræftet derved, at nogle arbejdsfolk, som var beskæftiget med at istandsætte en kælder paa gaarden, skal have fundet en mængde kalk, hvori der fandtes en stor del menneskeben, En tradition, hvori der næppe er andet rigtigt, end at svenskerne har været paa Holmegaard, hvad synsforretningen af 1663 oplyser os om.

Det andet⁷⁾ siger, at der et sted paa gaarden — hvor ved man ikke — er indmuret en kvinde, og at naar man engang støder derpaa, vil gaarden synke i grus.

Skønt Holmegaard aldrig har hørt til de store hovedgaarde eller spillet nogen rolle i vor historie, er det dog en saa malerisk og interessant bygning, at man maa haabe, det endnu vil vare længe, før dette sted findes!

Noter.

Det her meddelte om Holmegaard dannede grundlaget for et foredrag paa selve gaarden ved den af „Historisk Samfund for Præstø Amt“ arrangerede udflugt d. 2. juli 1922. Det gør ikke krav paa

nogen større selvstændighed, idet det væsentlig bygger paa C. A. *ensens* afhandlinger om Holmegaard i henholdsvis „Architekten“ VII¹ 1905 p. 38—43 og „Danske Herregaarde ved 1920“ p. 169—76. — Dog er enkelt nyt arkivstof fremdraget og benyttet. Til indledningen er brugt *Erik Arup*: Danmarks ældste Landbrug (Tidsskr. f. Landøkon. 1916 p. 399—337.

¹) *Vilh. Lorenzen*: Studier i dansk Herregaardsarkitektur i 16. og 17. Aarh. p. 281.

²) I Rigsarkivet.

³) Hist. Tidsskr. 8 R. VI. p. 39.

⁴) *G. L. Wad*: Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II. p. 171.

⁵) *Architekten* VIII p. 41.

⁶) I Rigsarkivet.

⁷) Fortalt mig paa stedet.

Historisk Samfund for Præstø Amt. 1922.

Ved skriftlig Afstemning mellem Medlemmerne genvalgte de ifølge Loven d. 1ste Januar 1922 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer: Landbrugskandidat, Gaardejer H. Hansen, Ellekildegård, og Landbrugsskoleforstander Morten Nielsen, Lundby, samt nyvalgte Kammerherre, Hofjægermester Howden-Rønnenkamp, Næsbyholm, hvorhos der til Revisorer genvalgte: Amtsfuldmægtig Andersen, Næstved, og Amtsskolefondskasserer Christiansen, Næstved.

Bestyrelsesmøde afholdtes d. 6te Marts 1922. I dette Møde genvalgte Amtmand Kammerherre Vedel til Formand, Landbrugskandidat, Gaardejer Hansen, Ellekildegård, til Kasserer og Architect Tidemand-Dal til Sekretær.

Samfundets Regnskab for 1921 fremlagdes i revideret Stand og godkendtes. Det balancerede med 3147 Kr. 92 Ø. og sluttede med en Restbeholdning af 63 Kr. 20 Ø. Paa Samfundets Kontrabog med Næstved Diskontobank indestaar 613 Kr. 25 Ø. Status var i Aarets Løb forbedret med 477 Kr. 25 Øre.

Med Centralbiblioteket i Næstved er truffet Overenskomst om, at det indbinder, opbevarer og udlaaner de Samfundet tilhørende Aarbøger fra andre historiske Samfund og Foreninger.

Ældre Aargange af Samfundets egne Aarbøger kan nu faaes til Købs for følgende nedsatte Priser: Aargangene 1—7 for ialt 10 Kr. og for 1 Kr. 50 Øre pr. enkelt Aargang,

de senere Aargange for 2 Kr. pr. Hefte. Medlemmer af andre historiske Samfund kunne yderligere erholde den seneste Aargang til nedsat Pris 2 Kr.

Forfatterhonorar for Bidrag til Aarbogen er forhøjet til 3 Kr. pr. Side.

Samfundet har i December 1921 udsendt sin 10ende Aarbog. Antallet af dets Medlemmer er i Øjeblikket 609.

Den 2den Juli afholdtes et særdeles godt besøgt Foredragsmøde. Man samledes paa Holmegaard, hvor Magister Hermansen i et meget interessant Foredrag gjorde Rede for den gamle Gaards Historie. Derfra begav man sig pr. Vogn eller Automobil til Fensmark, besaa Chr. Winthers Mindesmærke og glædede sig ved den smukke Udsigt fra Trollesgaves Have. Man kørte saa videre gennem Stenskovn til Herlufsholm. Her forevistes Kirken og Skolen af Lektor Gøtzsche, og denne holdt i Festsalen et ypperligt Foredrag om Herlufsholm og Herluf Trolle, hvilket paahørtes med største Opmærksomhed.

December 1922.

A. Vedel,
f. T. Formand.

MEDLEMSLISTE.

Aarup, Kbmd., Holte.

Andersen, Anders, Gdr., Bakkegd., Køge

- Anders, Gdr., Hastrup, Køge

- A. O., Mejeribestyrer, Brandelev

- A. P., Amtsfuldm., Næstved

- And. P., Hyttekroggd. pr. Haarlev

- Hans, Gdr., Kildemosegd., Hastrup
pr. Køge

- H. C., Gdr., Ellerødgd., Vdbg.

- J., Sognefoged, Snesere

- J., Lærer, Roneklint, Præstø

- Jens, Gdr., Bakkegd., Køge

- Johs., Gdr., Lou

- Kr., Lærer, Hjertebjerg, Stege

- L. J., Gdr., Snesere

- Oluf, Gdr., Landagergd., Køge

- Postmester, Kallehave

- E., Forpagter, Askov, Bøgesø

- L., Gdr., Snesere

- J. P., Gdr., Spjellerup, Karise

- P., Gdr., Aashøj, Køge

- R. F., Borgmester, Vdbg.

- C., Urmager, Vdbg.

Andreasen, Andreas, Gdr., Alstev, Karise

Arnholtz, Svend, cand. polyt., Lemvig

Arensbach, Marie, Lærerinde, Ore, Mas-
nedsund

Asbæk, Redaktør, Vdbg.

Asmussen, V., Dyr., Nr. Vestud, Borre

Axelsen, Redaktør, Køge

- fhv. Højskoleforstander, Vdbg.

Baden, H. T., Lærer, Glumsø

Bagger, Redaktør, Haslev

- Poul, Grosserer, Thorvaldsensevej 2,
Kbhvn. V.

Bakman, K. M., Konsulent, Lundby

Bang, Chr., Gdr., Snesere

Barfoed, Landinspektør, Næstved

Begtrup, Sognepræst, Holtug

Behrens, Redaktør, Ny Toldbodvej 55,
Kbhvn.

Beldring, fhv. Overlærer, Næstved

Bendtsen, O., Gdr., Brandelev

Berg, Lærer, Karise

Berth, Enkefru, Næstved

Biblioteket for Silkeborg og Omegn

— for Vejle By og Omegn

Bille, Martin, Gdr., Havnlev, Rødvig

Birksted, Købmand, Næstved

Bischoff, Sognepræst, Lillehedinge

Bjerre, P., Lærer, Faarup, Lou

Blechingberg, Frue, Næstved

Bluhme, Stiftsdame, Vallø

Bojsen, Frede, Rødkilde, Stege

Borre, Lærer, Næstved

Brandt, Forpagter, Juellinge, Karise

- Sognepræst, Rønnebæk, Næstved

Brasen, Vaskeriejer, Fakse

Breitenstein, Gdr., Raaby, Borre

Bruun, Købmand, Vdbg.

- M., Frk., Humlebæk

Brødsgaard, Gartner, Vallø

Børner, Boghdl., Næstved

Børresen, Jørg. Gdr., Magleb., Klippinge

Carlsen, A., Gdr., Brandelev

- Otto, Gdr., Skørpinge, Rødvig

Caspersen, J. Møller, Sageby, Udby

Christensen, Anna, Gaardejerske, Svær-
borg, Lundby

- Christen, Gdr., Svansbjerg, Herfølge

- Balthasar, Lærer, Storehedinge

- J. P., Lærer, Ring, Lundby

- Christensen, Lærer, Taagerup, Karise
- J. H., Boghandler, Storehedinge
- Redaktør, Ringsted
- N. P., Bogtrykker, Næstved
- Niels P., Gdr., Egøje, Køge
- Sofie, Lærerinde, Stubberup, Fakse
- G., Gartner, Gunderslevh., Glumsø
- P., Lærer, Havnlev, Rødvig
- Forstander, Bruunsminde, Toksværd, Olstrup
- Christiansen, Smedemester, Staunstrup, Rønnede
- Lærer, Ø. Egesborg, Langebæk
- H., Murermester, Engelstr., Rønnede
- Joh., Lærer, Spjellerup, Karise
- Skolefondskasserer, Næstved
- Christoffersen, A., Gdr., Mern
- H., Forvalter, Sæftstationen, Mern
- N., Brygger, Viemose, Kallehave
- Christoffer, Gdr., Fjeldgaard, Braaby, Haslev
- Vald., Gdr., Hammersgaard, Braaby, Haslev
- Clausen, Krag, cand. theol., Kronprinsensvej, Kbh. F
- Collet, Kmhr.inde, Rønnebæksh., Næstv. - Kmhr.inde, Lundbygaard, Lundby
- Kammerherre do. do.
- Cruse, Sygehusl., Stege
- Dahl, Frk., Riddergade 3, Næstved
- Dam, Emil, fhv. Højskoleforst., Brøderup, Tappernøje
- Dambæk, Sagfører, Præstø
- Damgaard, A., Farmaceut, Præstø
- Damsbo, Overlærer, Stege
- Danø, Overlærer, Præstø
- Date, Lærer, Nakskov
- Det danske Sprog- og Litteratur-Selskab, det kgl. Bibliothek, Kristiansgade, Kbh.
- Demuth, Larsen, Boghdl., Næstved
- Didriksen, Enkefrue, Mandemark, Borre
- Johannes, Redaktør, Buenos Ayres
- D., Gymnasiallærer, Charlottenlund
- Jørgen, Gdr., Sønderby, Borre
- J., Læge, Gylling, Odder
- Diderichsen, Dommer, Næstved
- Dreier, Gaardbest., Raarisegd., Thureby
- Döllner, Propr., Søbygaard, Præstø
- Døring, Forretningfører, Rejstrupsvej, Næstved
- Ebbehøj, Lærer, Mern
- Edinger, Overretssagf., Nørrebrogade 39, Kbh.
- Elgaard, Lærer, Allerslev
- Elving, O., Lærer, Strøby
- Emborg, Organist, Vdbg.
- Elmenhoff, Nielsen, Dyrslæge, Hyllede, Rønnede
- Esbjerg Centralbibliothek
- Ethelfeld, Organist, Rønnebæk
- Falk-Jensen, Forpagter, Gunderup, Herfølge
- Frandsen, J. P., Gdr., Tolstrup, Stege
- Gdr., Tybjerglille, Herlufmagle
- F., Hmd., Gjevnø, Rødvig
- H., Parcl., Tolstrup Vængegd., Stege
- J. J., Gdr., Brandelevgd., Brandelev
- L. P., Gdr., Dysted, Olstrup
- L. P., Sognefoged, Brandelev
- Monrad, Sognepræst, Ø.-Egesborg, Langebæk
- Frederiksen, Sognefoged, Slimminge
- Fugl, cand. pharm., Vestend 12^a, Kbh. B
- Funch, Redaktionssektetær, Stege
- Gjevnø, H. P., Sognepræst Grevinge, Holbæk
- Glahn, Sognepræst, Kongsted, Rønnede
- Glenthøj, Sognepræst, Næstelsø
- Gramm, Skolebestyrer, Storehedinge
- Grand, fhv. Forstander, Bruunsminde, Olstrup
- Gregersen, Lærer, Rødkilde, Stege
- Grot-Hansen, Kbmnd., Fakse Ladepl.
- Grønager, Gdr., Pollerup, Stege
- Johannes, Gdr., Raabylille, Stege
- Gøtzsche, Lektor, Herlufsholm
- Haase, W. H., Sognepr., Udby, Lundby
- Hage, Kammerhr.inde, Oremandsgaard
- Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou Halse, Seminarieforst., Vordingborg
- Hammerich, fhv. Kontorchef, Fuglebakkevej 69, Kbh.
- Hansen, Anna, Frk., Bernhardsvej 15, Charlottenlund
- A., Lærer, Valløby, Vallø
- C., Skovfoged, »Udsigten«, Viemose, Kallehave
- E., Lærer, Vraaby, Haarlev
- E., Gdr., Lilbygaard, Mern
- F. L., Mejeribst., Ammendrup, Præstø
- Hans, Gdbst., Kjeldbylille, Stege
- Hans, Gdr., Bondest. Sparek., Præstø
- Hans, Gdr., Landbrugskandidat, Ellekildegaard, Næstved
- H. F., Ungkarl, Næstelsø, Næstved
- H., Gdr., Præstebj., Dame, Askeby
- H. J., Mejeribst., Sølperup, Tappern.
- H. P., Lærer, Lou
- H. P., Lærer, Ørslev, Vdbg.

Hansen, H. P., Egebjerggaard, Svinø, Lundby

- J. C., Købmd., Gørslev, Østervang
- J. C., Mejeribst., Klampenborgv. 81, Charlottenlund
- Jens, Gartner, Rødvig
- J., Lærer, Pederstrup, Lou
- J. P., Gdr., Sædder, Thureby
- Karen, Gaardejerske, Klippinge
- Knud, Gdr., Nr. Tvede, Olstrup
- Kr., Statskonsulent, Lyngby
- L., Gdr., Tolstrup, Stege
- L. P., Gdr., Fogedgaard, Stensved
- Niels, Egødegård, Storeh.
- Niels, Købmd., Fakse
- Otto, Lærer, Næstved
- P. J., Gdr., Lenshøj, Strøby
- P., Lærer, Risle, Næstved
- P., Lærer, Stubberup, Fakse
- R., Godsforvalter, Neblegaard, Mern
- Th., Sognepræst, Præstø
- Vald., Købmd., Sdr. Vestud, Borre
- A., Gdr., Svinø, Lundby
- A., Gdr., Nr. Tvede, Brandelev
- Chr., Gdr., Pederstrup, Lou
- Fr., Lærer, Nees, Klarskov
- Laur., Gdr., Ugledige, Mern
- P., Gdr., Stenstrup, Næstved
- R., Gdr., Svinø, Lundby
- Frk., Lærerinde, Storehedinge
- Ole, Gdr., Blangsvlev, Lou
- Kristiane, Frue, St. Elmue, Fakse
- L. Skovgaard, Gdr., Sandvig, Mern
- C. C., Ægbækgaard, Svinø, Lundby
- Hans Chr., Gdr., Lundby St.
- H., Seminarielærer, Vordingborg
- Selchau, Forp., Alslevgd., Karise
- Harrekilde, J., pens. Lærer, Herlufm. Haslund, Læge, Præstø
- Hauen, R. v., Fabrikant, Gl. Kongevej 177, Kbh.
- Havnlev, Folkebogsamling, Rødvig
- Heding, E., Lærer, Strøby Egede, Strøby
- Hellum, Lærer, Masned Sund
- Henrichsen, C., pens. Lærer, Søb., Kbh.
- Henriksen, Frøhd., Sierslev, Storeh.
- Postekspedient, Lundby
- Hermansen, P., Møller, Brandelev
- Herboe, Lærer, Holmeolstrup, Olstrup
- Herskind, Sognepr., Baarse, Præstø
- Hensch, pens. Lærer, Vdbg.
- Hjortsø, A., Enkefrue, Aaside, Snese
- Howden-Rønnenkamp, Kmhr., Godsejer, Næsbyholm, Sorø
- Holtegaard, J. P., Gdr., Holtegd., Fakse

- Holm, Direkt., Bryggeri. Fønixs, Næstv.
- Horstmann, Godsforv., Gaunø, Næstved
- Huus, Købmand, Næstved
- Høyrup, Amtsfuldm., Næstved
- Hyllemose, N. H., Gdr., Aaleb., Borre
- Hyllekvist, Lærer, Magleby, Borre
- Industriforeningens Bibliothek, Kbh.
- Ingemann, B., Arkt., Bolbrohøj, Ringsted
- Ingerslev, Læge, Næstved
- Ingvorsen, Lærer, Egøje, Køge
- Jacobsen, Gaardbst., Alslev, Karise
- R. L., Lærer, Knudskov, Vdbg.
- Jensen, Anders, Gdr., Kjeldbym., Stege
- C., Mineralvandf., Købm., Næstved
- Christoffer, Gdr., Sageby, Mern
- Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig
- Dyrnlæge, Alkestrop, Tureby
- Frd., Gdr., Tofthøj, Storehedinge
- Hans, Gdr., Banken, Haarbølle
- Hans, Gdr., Mosegd., Storehedinge
- H., Gaardbst., Rosendalsvej, Fakse
- Hans, Fr., Gdr., Nr. Smidstr., Tappern.
- Jens, Gdr., Aversi, Haslev
- Frd., Murermester, Stege
- Jens, Gdr., Magleby, Klippinge
- Jens, Gdr., Toksværd, Olstrup
- Jens, Gdr., Tostrup, Stege
- Jens, Gaardbst., St. Thorsh., Fakse
- J. P., Lærer, Rødvig
- J. P., Gaardbst., Smerup, Karise
- K., Mejeribst., Sydstevn, Rødvig
- Konrad, Gdr., Budsene, Borre
- Kristian, Ungk., Flintemose, Bøgesø
- L., Lærer, Nr. Smidstrup, Tappernøje
- L. Chr., Lærer, Rønnebæk, Næstved
- L. P., Gdr., Pollerup Hovgd., Stege
- M., Sognepræst, Kjeldbym., Stege
- N., Gdr., Kjeldbylille, Stege
- Niels, Gdr., Lellinge
- A., Agent, Valdemarsgade, Vdbg.
- N. P., Gdr., Sognef., Svansb., Køge
- O., Købmd., Sømarke, Borre
- O. Laur., Gdr., Raabymagle, Borre
- Laurids, Askov, Bøgesø
- P., Lærer, Holsted, Næstved
- R., Gdr., Ugledie, Allerslev
- Sofus, Gdr., Raabymagle, Borre
- Stevn, Bankdirektør, Storehedinge
- Søren, Gdr., Mern
- Th., Lærer, Aabybro, Jylland
- T. A., Farver, Storehedinge
- V., Lærer, Mandemark, Borre
- R. M., Lærer, Snese
- Redaktør, Stege
- Skovfgd., Dænderup Vænge, Haslev

- Jensen, Martin, Husmd., Havnlev, Rødvig
- J. P., Maler, Bakkehuset, Haslev
- N., Gdr., Rejnstrup, Fakse
- Joh., Gdr., Kristiansminde, Dysted, Brandelev
- Albert, Gdr., Toksværd, Olstrup
- Lærer, Lendemark, Stege
- Chr., Overretssagf., Næstved
- J. P., Gdr., Askeby
- Søren, Gdr., Raaby, Storehedinge
- U. P., Gdr., Averri, Haslev
- Postmester, Vordingborg
- Jespersen, Godsv., Nysø
- Klosterfv., Vemmetofte
- H., Propr., Aasidegd., Snesere St.
- Johansen, G., Kbmnd., Næstved
- P., Gdr., Valløby, Vallø
- J., Gdr., Lundby
- Johannesen, Sagfører, Fakse
- P. C., pens. Lærer, L. Faureby, Fakse
- Jonquières, de, Frk., Grevens Vænge Næstved.
- Jørgensen, A., Gdr., Sdr. Vestud, Borre
- H., Gdbst., Tolstrup, Tureby
- Frue, Kantor, Vdbg.
- J., Gdr., Magleby, Klippinge
- Jens, Parcl., St. Linde, Haarlev
- Johan, Gdr., Vibede, Fakse
- Jørg., Gdr., Haarlev
- Lars, Husejer, Skørpinge, Rødvig
- O. A., Lærer, Abildhøj, Præstø
- Mejeribst., Klippinge
- Svend, Lærer Sandby, Harpelunde, Loll.
- Th., Sognepræst, Laugebæk
- Bankbestyrer, Aalborg
- H. P., Lærer, Aashøj, Køge
- H. P., Landpostb., Taagesk., Rønnede
- H. P., Uddeler, Klippinge
- N., Medforst., Sydsj. Landbrugsskole, Lundby
- E., Sognepr., Enderslev pr. Haarlev
- Gert, Bager, Askov pr. Snesere
- P., Gdr., Værløse, Fakse
- Dyrslæge, Snesere
- Kaa, Th., Kantor, Præstø
- Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnø, Rødvig
- Knudsen, Sognepr., Næstved
- O., Gdr., Jeshøjgd., Øverup, Næstv.
- P., Kbmnd., Næstved
- Bang, Mejeribst., Fakse
- Klein, P. A., Lærer, Vdbg.
- Kristensen, Hans, Jørslev pr. Karise
- Lagerforvalter, Rødvig
- Kvist, Landbrugslærer, Sydsj. Landbrugsskole, Lundby
- Kristensen, Chr., Gdr., Brandelev
- K. A., Førstelærer, Karise
- Kristiansen, Sognef., Havnlev, Rødvig
- Kr., Gaardbst., Valløby, Vallø
- P., Tømrer, Pollerup Kulgaard, Stege
- Krarup, Rektor, Herlufsholm, Næstved
- Krøjgaard, Lærer, Aversi, Haslev
- Kæstel, Louis, Lærer, Tolstrup, Vdbg.
- Landarkiv. for Sjæll., Jagtv. 10, Kbh.
- Langballe, Arkitekt, Køge
- Landsberg, Overretssagf., Storeh.
- Landsarkivet for Fyn, Odense
- Larsen, Anna, Lær. inde, Druestr., Tureb.
- A. P., Gdr., Hammer, Lou
- Chr., Lærer, Næstved
- Chr., Lærer, Ugledie, Allerslev
- Borre, Lærer, Direktør Bagge, Dronninggaard, Holte
- Borre, Præst, Gedved pr. Horsens
- H. P., Gdr., Tostrup, Stege
- J. Chr., Amtsrml., Ebbeskov, Fakse
- J., Chr., Gdr., Tybjergl., Herlufmagle
- J., Gdr., Smidstrup, Tappernøje
- K. A., Skovfgd., Vemmetofte, Fakse
- J. P., Parcl., Lundbytorp, Lundby
- J., Hotelejer, Paaskebjerg, Herfølge
- K., Gdr., Tostrup, Stege
- L., Gdr., Dyrhavegaard, Præstø
- Laur., Gdr., Raunstedh., Tostr., Stege
- L. P., Gdr., Røddinge, Stege
- L. P., Ungkarl, Taageby, Mern
- N. Gdr., St. Røttinge, Tappernøje
- P., Gdr., Snesere
- P., Gdr., Bonderødgaard, Fakse
- P., Mejeribst., Holme Mejeri, Borre
- R. E., Lærer, Svinø, Lundby
- Vilh., Forretnf., Næstv. Tid., Næstv.
- J., Gdr., Braaby, Haslev
- Kr., Gdr., Lund Fakse
- Ludvig, Redaktør, Fakse
- R. P., Gdr., Hesselhøj, Nyb., Borre
- Lassen, Provst, Slagelsev. pr. Næstved
- Godsejer, Høvdinggaard, Mern
- Laugesen, Th., Lærer, Vedskølle, Køge
- Lauritsen, Kordegn, Præstø
- Lærer, Kastrup, Vordingborg
- Lawaetz, O., Forp., Holmeg., Olstrup
- Lichtenberg, M., de, Klosterfrk., Vemmetofte, Fakse
- Provst, Valløby, Vallø
- Lilielund, Enkefrue, Næstved
- Lomholt, Læge, Karise
- Møller, Sædder, Tureby
- Ludvigsen, Julius, Sognefgd., Stenstrup, Næstved

Lund, Kantor, Vallø
 Lundby, J. T., Professor, Upsalagade
 6^a, Kbh. Ø
 Lundgaard, Lærer, Højerup, Storeh.
 Lundqvist, Lærer, Borre
 Løve, Sognepr., Damsholte, Stege
 Lembke, M., Frk., Gaunø, Næstved
 Madsen, Jens, Gdr., Baarse, Præstø
 - Chr., Gdr., Udby
 - Emil, Viktualiehdl., Haslev
 - Dyrhøge, Storeh.
 - M. A., Sognef., Nedervindinge, Vdb.
 - Morits, fhv. Højskoleforstt., Ringe
 - N. P., Gdr., Faarup, Lou
 - R. S., Mejeribst., Druustrup, Tureby
 - N. P., Direktør, Masnedsund
 - Aage W., Købmand, Næstved
 - Anna, Frue, Jernbaneg. 1, Næstved
 Mathiesen, Overretssagf., Næstved
 Marz, Stationsforst., Klippinge
 Meinertsen, Provst, Mern
 Michelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev
 - Møller, Rosenfeldt, Vdb.
 Moltke, H., Greve, Marienborg
 - A., Greve, Lystrup, Fakse
 - E., Grevinde, Lystrup, Fakse
 Mortensen, Lærer, Lund, Rødvig
 - A., Toldforv., Vdbg.
 Møns Folkebibliotek, Stege
 Møller, F., Læge, Borre
 Mørup, S., Sagfører, Næstved
 Nandrup, Konsul, Købmd., Næstved
 Neerup, J. P., Redaktør, Næstved
 Nielsen, Axel, Gaardbst., Snesere
 - Carl, Boghdl., Stege
 - Elias, Kantor, Stege
 - Hans, Murerm., Klippinge
 - H. P., Lærer, Gjældsted, Herlufm.
 - H. P., Lærer, Gjørsløv, Borup pr.
 Østervang
 - H. P., Sognefoged, Frøslev, Storeh.
 - Peter, Gdr., Skallegaarden, Næstv.
 - Niels, Gdr., Østergaard pr. Fakse
 - N. B., Gartner, Brandelev
 - N., Gdr., Kongsted, Rønnede
 - L. J., Væver, Viemose
 - Johanne, Frue, Mejeribst., Herfølge
 - Karl, Sognef., Rislev, Næstved
 - L. P., Gdr., Boserup, Olstrup
 - Lars, Møller, Havnlev, Rødvig
 - Morten, Forst., Landbrugssk., Lundby
 - Niels, Gdr., Udby, Stege
 - N. Juel, Gdr., Lund, Rødvig
 - N. P., Gdr., Enderslev, Haarlev
 - N. P., Gdr., Sageby, Mern

Nielsen, N. P., Parcl., Toftthøje, Hastrup,
 Køge
 - N. R., Sognerfmd., Kjessendr., Fakse
 - V. S. N., Toldassist., Fakse Ladepl.
 - R., Gdr., Brøderup, Tappernøje
 - Søren Fr., Gdr., Egøje, Køge
 - Anton, Gdr., Nr. Tvede, Brandelev
 - Andrup, Kbmd., Haslev
 - Anna, Frk., Industribanken, Næstved
 - Carl, Højskolefst., Brøder. Højskole,
 Tappernøje
 - H., Læge, Brotrov, Næstved
 - H., Gdr., Birkely, Mern
 - N. H., Gdr., Svinø, Lundby
 - A., Frue, Taagerup, Karise
 - Hanne, Gaardejerske, Brandelev
 - Valdemar, Gdr., Bøgesø
 - Wøldike, Sognepr., Hammer, Lou
 Nøhr, A., Gdr., Borre
 - M. A., Gdr., Hjertebjerg, Stege
 Næstved Centralbibliotek
 Nyvang, Dommer, Præstø
 Ohlmann, Sognepr., Vemmetofte, Fakse
 Oksen, Provst, Herfølge
 Olsen, Jens, Gdr., Magleby, Klippinge
 - H. P., Redaktør, Næstved
 - Oluf, Redaktør, Vordingborg
 - L. P., Kbmd., Næstved
 - O. Fr., Sognefoged, Blangslev, Lou
 - Marie, Ulse, Haslev
 - N. Handelsm., Stevns Højsk., Rødvig
 - H., Forp., Dysted, Olstrup
 - H., Handelsmand, Haarlev
 - Laur., Landpostbud, Mern
 - P., Sognefoged, Førsløv, Karise
 - J. P., Gdr., Bonderød, Fakse
 Orland, Kbmd., Præstø
 Oxholm, Kmhr.inde, Rosenfeldt, Vdbg.
 Palsøe, Bogholder, Stege
 Petersen, Gdr., Alslev, Karise
 - A., Smedemester, Lundby
 - Fred., Lærer, Værløse, Fakse
 - Hans, Gdr., Klippinge
 - K. K., Handelsr., Vængehuset, Wer-
 gelsallé 4, Søborg
 - Poul, Gdr., Ebbeskov, Fakse
 - Jørgen Isak, Gdr., Haarlev
 - Hans, Gdr., Alslev, Karise
 Pedersen, Hans, Kbmd., Hammer, Lou
 - H. C., Gartner, Flintemose, Bøgesø
 - H. Chr., Gdr., Amtsrml., Renge, Sth.
 - Henr., pens. Lærer, Ved Linden 13^a,
 Kbh.
 - Jens, Gdr., Bjeverskov
 - J. P., Gdr., Nordgaard, Brandelev

Pedersen, Jens. Ungk., Snesere
 - Jørgen, Gdr., Brandelev
 - L. A., Gdr., Fiskebæk, Brandelev
 - Lars, Gdr., Druestrup, Tureby
 - L., Lærer, Holtug, Storehedinge
 - L. P., Redaktør, Præstø
 - J., Lærer, Næstelsø, Næstved
 - M. P., Lærer, Lille-Næstved, Næstv.
 - Karl, Boghdl., Stege
 - Niels, Gdr., Sonnerup, Tureby
 - P., Gdr., Lykkebæk, Klippinge
 - P., Overskovf., Damsholte, Stege
 - R., Gdr., Busebjergg., Køng, Lundby
 - R. Joh., Gdr., Elmelunde, Stege
 - R., Gdr., Sipper. Østerg., Næstved
 - Frue, Sognefoged, Snesere
 - Th., Købmand, Næstved
 - V., Sognepr., Karise
 - Otto, Gdr., Klokkekildeg., Sværdb.,
 Lundby
 - L., Overlærer, Fakse
 - Joh., Landmand, Havnlev, Rødvig
 - Chr., Kontrollør, Nielstrup, Rønnede
 - Lærerinde, Stensved
 - C. A., Gdr., Førslev, Karise
 - Anna, Lærerinde, Strøby
 - S., Frue, Gaardejerske, Kulagergard,
 Karise
 Skovgaard-Petersen, Dispatcheur, Valle-
 rød, Hørsholm
 Pontoppidan, Sognepr., Spjeller., Karise
 Post, E., Godsejer, Broksø, Herlufm.
 Poulsen, H. F., Gdr., Snesereg., Snesere
 - Overlærer, Vdbg.
 Preuss, Skovkasserer, Nykøbing F.
 Qvist, Petrine N., Nr. Smidstrup pr.
 Tappernøje
 Rasmussen, Chr., Gdr., Olsø., Storeh.
 - C. R., Gdr., Børsted, Tureby
 - Friskolelærer, Elmelunde, Stege
 - H., Gdr., Frøslev, Storeh.
 - Johanne, Frue, Kjeldbylille, Stege
 - Jul., Murermester, Snesere
 - M., Overlærer, Vordingborg
 - L. P., Gdr., Rydalsm., Sageby, Mern
 - N., Gdr., L. Thorshøj, Fakse
 - Propr., Overdrevsgaard, Allerslev
 - Gdr., Gammelby, Karise
 - R., Gdr., Snesere
 - H., Tømrerm., Næstelsø, Næstved
 - J., Gdr., Borup, Næstved
 - Karl, Husmd., Sørup, Olstrup
 - J. P., Læge, Fakse
 - G. E., Postassistent, Herlufmagle
 - Forp., Langebækgaard, Langebæk

Reedtz-Thott, Lensbaron, Gaunø, Nstv.
 - Baron, Fedgaard, Vindbyholt
 Richter, Sognepræst, Vejen
 Rosen, Priorinde, Vemmetofte, Fakse
 Rosengaard, Kbmd., Stege
 Rosenkrantz, F., Baron, Liselund, Borre
 - E. Baronesse, Lisel., Borre
 - Erik, Baron, Lisel., Borre
 - Th., Baronesse, Lisel., Borre
 Rosted, Redaktør, Assens
 Rørbæk, Lærer, Kongsted, Rønnede
 Rørdam, Bibliotekar, A. N. Hansens,
 Allè, Hellerup, Kbh.
 Sandberg, sen., Manufakturhdl., Stege
 - jun., Manufakturhdl., Stege
 Scavenius, A., Stiftsdame, Søg., Storeh.
 - Fr., Godsejer, Gørslev, Storeh.
 - Godsejer, Klintholm, Borre
 Scheel, Mejeribst., Aaside, Snesere
 Scheiding, Kbmd., Karise
 Schmidt, C., Lærer, Klippinge
 - Lærer, Hammer
 Schnack, Sognef., Aversø, Haslev
 - Urmager, Næstved
 - Frd., Gdr., Aversø, Haslev
 Schow, Knud, Godsfuldmægtig, Gaunø,
 Næstved
 Schou, Maler, Vordingborg
 - H. H., Direkt., Pileallé 27, Kbh.
 Schouw, Frk., Østergade, Næstved
 Schwartzbach, Holger, Landpb., Kilde-
 marksvej, Næstved
 Schøler, Fr., Gdr., Blaabæk, Fakse
 Seidenfaden, Gdr., L. Thorsh., Fakse
 Schestedt-Juel, Stiftsdame, Vallø
 Sennels, Købmand, Masnedssund
 Smidt, Karetmager, Klippinge
 Smith, Vilh., Konsul, Kbmd., Næstved
 Skov, Lærer, Haarlev
 - P., Lærer, Abbednæs, Næstved
 - Christen, Gdr., Nørreby, Borre
 Sjølund, Axel, Bovang, Haarlev St.
 Spang, Direktør, Svinninge., Klarskov
 Sporsøn, Dommer Vordingborg
 Stevns, A. J., Højskoleforst., Støvringe
 Sivertsen, Lærer, Raabylille, Stege
 Steinmann, Kammerherreinde, Tybjergg.
 Herlufmagle
 Stensgaard, H., Lærerinde, Taagerup,
 Karise
 Strange, Frue, Godsfv., Rosenf., Vdbg.
 Statens Lærerhøjsk., Odenseg., 14, Kbh.
 Storm, Mejeriejer, Stege
 Struckmann, Amtslæge, Næstved
 Suhr, Godsejerinde, Petersg., Langebæk

Svarre, S., Redaktør, Køge
Søgaard, Joh., Overlærer, Næstved
Søvendahl, Købmand, Karise
Sørensen, Aug., Partikulier, Skovhøj,
Bredtved, Holbæk
- Læge, Stege
- C., Forpagter, Hastrup, Tureby
- P. J., Bankkasserer, Erikstrup, Sth.
Statsbiblioteket, Aarhus
Statens Bibliotekstilsyn, Studiestr. 38,
Kbh. K.
Svenska Landsmål, J. A. Lundel, Upsala
Tange, H., Dommerfuldm., Fjerritslev
Tillisch, Stiftsdame, Vallø
Thomsen, J. E., Jernbaneg., Næstved
Thunc, Boghdl., Vordingborg
Tidemand-Dal, Arkitekt, Næstved
Tolderlund, Etatsraad, Præstø
Torp, Niels Petersen, Møller, Hastrup
Mølle, Køge
Troelsen, P., Gdr., Nr. Tvede, Olstrup
Trane, V. L., Købmd., Karise

Tudvad, Frisk.lærer, Sydstevn, Rødvig
Wang, Bogbinder, Næstved
Vedel, A., Kammerh., Amtmand, Næstv.
- M., Kammerherreinde, Næstved
Vedsmann, Skoleinsp., Søborg, Kbh.
- Frands, Førstel., Ebbeskov, Fakse
- Hedin, Nørregade 39, Kbh.
Valling, S. D., Dyrslæge, Haarlev
Vestergaard, Politiaffluent, Kastrup,
Voreingborg
Winther, C., Gdr., Hjertebjerg, Stege
Wichfeldt, E., Dekanese, Vallø
Wolff, Sneedorff, Hofjægerm., Godsejer,
Grevens Vænge, Næstved
Wuur, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede
Universitetsbiblioteket, Lund, Sverrig
do. Upsala
Zahle, N., Sagfører, Næstved
Østergaard, G., Gdr., Hæstrup, Hjerr.
Ødum, Lærer, Næstved
Ørum, Direktør, Elektricitetsv., Haslev
Yde, Fr., Oversygepl., Oringe, Vdbg.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Provst Dr. theol. W. Fr. Engelbreth ved cand. phil. <i>H. Drage- hjelm</i>	3
Stednavne i Strøby Sogn ved Lærerinde, Frk. <i>Anna Petersen</i> .	24
Mern Kirke af Gaardejer <i>Hans Hansen</i> , Togeby	28
Næstved-smede gennem 250 Aar af Premierl. <i>Otto Smith</i> . .	42
Et Par Smaaundersøgelser i Faxe Herreds Historie af Pastor <i>C. Borre Larsen</i>	68
Holmegaard af mag. art. <i>Victor Hermansen</i>	94
Aarsberetning fra Formanden	105
Medlemsliste.	107
